

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1957

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS
AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1957

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS
AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

THE INDEPENDENT GENITIVE IN ENGLISH

BY

BERTIL SUNDBY

The genitive without a headword, or the independent genitive, may be used in two different ways.

When the headword can be supplied from the context, as in the sentence *He neglects his own business to look after other people's*,¹ the genitive may be described as 'semi-independent' (Zandvoort). This term seems better than 'absolute' (Sweet, Poutsma), which may have a different application (cf. below). When used predicatively, e. g., *Those poems are my brother's*, the semi-independent genitive is sometimes known as the 'predicative' genitive.

Sentences like *Sir Christopher Wren was buried in St. Paul's* and *The doctor's is on the other side of the street* contain a genitive that has been styled 'local' (Zandvoort). Other terms applied to this species are 'elliptical' (Sweet, Onions), 'non-anaphoric' (Jespersen), 'absolute'² (Kruisinga, Van der Gaaf), (the genitive used) 'substantively' (Poutsma).

Attention will now be called to a type of genitive that has, to my knowledge, so far been neglected by students of syntax. It is met with in certain official documents written in Latin and ranging in date from the 14th to the 16th centuries. This genitive occurs in a more or less fixed phrase and will for the time being be left unspecified. The bulk of the material presented below has been drawn from Worcestershire sources, but a study of the volumes of the English Place-Name Society has convinced me that the type of genitive to be discussed was not restricted to certain dialects or counties only. No doubt the tendency it appears to reveal developed spontaneously in various parts of England. Relevant instances appear to

¹ Modern English examples have as a rule been taken from the grammatical handbooks cited in this article, but I have not always thought it necessary to point out from which.

² This term is criticized by A. G. Kennedy in *American Speech* (June 1932) and by R. W. Zandvoort, *English Studies* 26 (1944), p. 1.

be missing from many documents, printed or unprinted, in which they might *a priori* be expected to turn up, but some may very well have escaped me, possibly because at the time I was not aware of their significance.³

1. *terra vocata Halideyes* (1312; PNSr p. 399)
2. *tenemento vocato Dobbes* (1363—64 WoR; Wo)
3. *unum mesuagium cum i virgata terre vocatum Briddes* (1409 ECt; Wo)
4. *certa terras et tenementa in Magna Tye vocata Trumpyngton et Fythelers* (1412 FA p. 437; Ess)
5. *Thomas Flemyng . . . tenet certa terras etc. in Runwell vocata Flemyngs* (1412 FA p. 445; Ess)
6. *curtilagium vocatum le Smythes* (1417 HagCt; Wo)
7. *Sexta pars j. f. m. cum pertinentiis . . . , quam Nicholaus Foucher nuper tenuit . . . , et vocatur Fouchers* (1420 FA p. 586; Ess)⁴
8. *tenement. terre . . . que fuerunt predicti Johannis in Eldresfeld voc. Stoyles* (1438 ECt; Wo)
9. *tent. voc. Venelles* (1450; PNSr p. 75)
10. *i mesuagium vocatum Kuytes* (1452 ECt; Wo)
11. *ii mesuagiis et certis parcellis terre et prati cum pertinentiis in Eldresfeld(,) unum vocatum Kytttes et aliud . . .* (1460 ECt; Wo)
12. *i mesuagium et dimidiam virgatam terre et prati cum pertinentiis ibidem voc. Gybbes* (1460 ECt; Wo)
13. *i aliud mesuagium et i virgatam terre et prati cum pertinentiis ibidem voc. Suffeldis* (1460 ECt; Wo)
14. *copic' voc. Glasyers* (1570; PNW p. 387)
15. *copic' voc. Peeks* (1570; PNW p. 387)
16. *boscum voc. Beles* (1583; PNSr p. 178)

In each of the above instances the genitive denotes a locality named after the owner or some other person connected with it (cf. above, examples 5 and 7). Thus the messuage called *Briddes* (3) was held by one *Joh. Bryd* (1400) and is elsewhere referred to as *Bryddusplace* (1363), *Bryddys tenement* (1402); *Kuytes* (10), *Kytttes*

³ A list of the sources drawn upon is given at the end of this article.

⁴ Cf. PNEss p. 159 s. n. Fouchers, where the date is erroneously given as 1412.

(11) embody the name of *Sim. Kyte* (1397) and are synonymous with *Kytescrofte* (1454); *Gybbes* (12) should be compared with *Will. Gybbes* (1463) and *Gibbushull* (1394, 1397), and *Suffeldis* (13), with *Joh. (de) Southfeld* (1331), *Sutfeldus croft* (1399), *Southefeldeslesewe* (1417). In modern printed editions similar phrases may be found translated into English: *a plot of land called 'Hetheres'* (1355 AD III, p. 23; cf. *Robert atte Hethe* ib.; Sr); *a toft and croft in Wybsnade called 'Westes'* (1367 AD III, p. 324; cf. *John West* 1390 ib., p. 320; Bd); *his manors of ... Great Leighes called Gobions* (1376 Cl p. 453; cf. PNEss p. 257 s.n. Gubbion's Hall and footnote 3); *the lands and tenements &c. . . ., called 'Edwardes', which they had of the gift of Thomas Edward* (1449 AD III, p. 288; Sx); *a message and half a virgate of land called Hardyngges* (1497 ChC p. 343; Sr). The question now arises how these independent genitive forms should be labelled.

In most handbooks of English grammar the predicative (semi-independent) genitive is illustrated only with examples of its use in 'to be' clauses, but Poutsma⁵ gives the following instance of such a genitive employed in the function of 'predicative adnominal adjunct': *Two men I honour, and no third. First the toil-worn Craftsman, that with earth-made implement laboriously conquers the Earth and makes her Man's* (Carlyle). In the following sentence, which has been borrowed from Kruisinga,⁶ the non-colloquial stamp of the construction is somewhat less marked than in the previous example: *I consider the task my brother's, not mine*; the verb 'to call' has a similar sense in the Shakespeare quotation *Prosper well in this, / And thou shalt live freely as thy lord, / To call his fortunes thine.*⁷ The Middle English and early Modern English instances quoted above are syntactical equivalents of 'to be' clauses and presuppose the alternative of an active construction. But matters are complicated by the fact that the genitive forms appear in Latin texts. If a headword is to be understood, it is either a Latin noun or its English counterpart. Further, the reference in (12) and (13) is to *mesuagium*, or to *virgatum (terre)*, or to both these words. The question raised at the outset of our discussion may now be countered

⁵ A Grammar of Late Modern English 2: I, A, p. 101.

⁶ A Hand-Book of Present-Day English⁵ § 895.

⁷ Poutsma, op. cit., 2: I, B, p. 827.

with a different one: is the genitive that occurs in the sentence *The cathedral was dedicated to St. Paul the Apostle and is therefore called St. Paul's* (said by a guide) a semi-independent or a local (non-anaphoric, elliptical etc.) genitive? *St. Paul's* is beyond dispute used predicatively, but it is equally certain that it is apprehended by the linguistic sense as a local (non-anaphoric) genitive. It would seem that *St. Paul's* has become too much of a set formula to be interpreted as other than a local genitive in whatever function it may be used. Grammatical handbooks as a rule fail to illustrate the special case of a local genitive being placed in predicative position,⁸ although such a function is, of course, implicitly admitted. Thus Jespersen: 'In course of time the (sc. non-anaphoric) genitive came to be used in all positions as a subject or object, &c.'⁹ But Jespersen does not enter upon the question when a genitive placed in predicative position should be held anaphoric and when non-anaphoric. Kruisinga's grouping of the independent genitive under four heads is not strictly logical, for although he points out that the independent genitive when employed '*absolutely*, i. e. not referring to any noun mentioned', may have 'the same functions as a common case', he treats the independent genitive used '*predicatively*' as a separate category.¹⁰ The same criticism can be levelled at Poutsma, who distinguishes between the predicative and the substantive use of an independent genitive.¹¹ Thus it turns out that functional criteria are not enough to distinguish between the semi-independent genitive on the one hand and the local (etc.) genitive on the other. With regard to the 14th, 15th, and 16th century instances these criteria are, in addition, blurred by the special circumstances under which the genitives occur. Still, a noun capable of functioning as the headword of the following genitive is more or less vaguely to be inferred from the context.¹² Functional criteria being what they are, however, the

⁸ Cf., however, *The shop was closed. And as a general draper's it never opened again.* (O. Jespersen, *A Modern English Grammar*, 3, p. 14.)

⁹ L. c.

¹⁰ Op. cit. § 887 ff.

¹¹ Op. cit. 2: I, A, p. 97 ff.

¹² When the genitive form is co-ordinated with geographical names of a different kind, the reference is very vague indeed; cf. example 4 above and, *all the lands and tenements . . ., called 'Braderugges', 'Oldeburn', 'Idewynnes', and 'Lukes'* (1466 AD III, p. 94; Wo).

label to be put on these forms depends in the last resort on how firmly established the so-called local genitive may be supposed to have been in the linguistic environment represented in the documents concerned.

As early as the 13th century the local genitive began to be used after prepositions.¹³ This usage is reflected in surnames of the type *Sarra atte Prestes* (1327; Sx), *Thom. atte Piores* (1330; Sr), which denote 'at whose house a person lives or in whose service he is'.¹⁴ Similar forms referring to private houses are fairly frequent in the Paston and Cely letters.¹⁵ In Latin documents I have noted *inter Swones et kyttes* (2x; 1463 *ECT*; Wo), 'between the holdings of *Will. le Swon* (ib.) and *Ric. Kyte* (cf. above)'; *iuxta Smepus* (1365 *CCt*; Wo) means 'at (near) the smith's house (the smithy)' and *apud Kyesse* (1402 *ECT*; Wo) probably, 'at the croft held by the man called *Will. (le) Ky* (passim)' (cf. *Kiescroft* 1405—09 *ECT*). According to Jespersen, the non-anaphoric genitive was at first used after prepositions and only 'In course of time' in other positions.¹⁶ This view is hard to refute and is in some degree borne out by Middle English usage. A large body of Middle English material illustrating the use of the local genitive with names of churches and religious foundations is presented by Van der Gaaf, who arrives at the following conclusion: 'In Middle English the absolute genitive denoting a church probably does not occur as a subject or an object, as in present-day English; even in sixteenth-century English it seems to have been practically unknown in these functions'.¹⁷ Even today, however, the local genitive is 'naturally most frequent after a preposition'.¹⁸ And Van der Gaaf does not tell us how often the full construction (genitive + headword) occurs as a subject or object in Middle English. The fact is that the local genitive may be used in any function in present-day English — but not just any local geni-

¹³ From the South English Legendary Van der Gaaf quotes *he was at seint poules* (*English Studies* 14 (1932), p. 50).

¹⁴ M. T. Löfvenberg, *Studies on Middle English Local Surnames*, Lund, 1942, p. XLIII ff.

¹⁵ Cf. Van der Gaaf, *ib.*, p. 56 f.

¹⁶ *Op. cit.* p. 14.

¹⁷ *Ib.* p. 54.

¹⁸ Jespersen, *op. cit.*, p. 13.

tive. In sentences that contain a noun capable of being the headword of a genitive used predicatively, genitival proper names admit of being regarded as unambiguously local, but only when the inflected form itself has come to be looked upon as a proper name, e. g., *St. Albans, St. Paul's, Selfridge's*. In *This shop is a butcher's* the genitive may, at least theoretically, be apprehended as local or as semi-independent according as the butcher is thought of in his professional capacity or as the rightful owner of the shop.¹⁹ The semi-independent nature of the genitive is unmistakable in *This house is my brother's (John's)*. After 'to be called' the genitive form is clearly a *nomen proprium*,²⁰ and we need no longer hesitate to refer *Bridges, Kuytes* etc. to the local category. There seems to be no reason why a genitive denoting habitation may not — contrary to what is generally believed — have been used in all functions as early as the Middle English period. It is, of course, possible that these 'elliptical' genitives are to a certain extent due to abbreviations in writing. Their psychological background would none the less be the same. And it is easy to imagine that there may have prevailed, among the members of the village community as it figures in medieval court rolls and similar documents, the custom of referring to the different holdings simply by means of the owner's name put in the genitive, the common headword (*place, tenement* etc.) being non-distinctive and therefore regarded as superfluous. This custom is reflected in modern place-nomenclature, especially in the names of minor places. Examples, which might be multiplied, are *Barrels* (cf. *Richard Barel*; PNWa p. 246), *Cowix* (cf. *Simon and Adam de Cowik*; PNSr p. 86), *Great David's* (cf. *Davideslonde*; PNO p. 80), *Durance* (cf. *Reginald Durante*; PND p. 231), *Marvins* (cf. *George Mervyn*; PNW p. 173), *Mutlows* (cf. *William Mucklow*; PNWo p. 178), *Spurriers* (cf. *John Sporiere*; PNEss p. 47), *Stretches* (cf. *Hugo Strech*; PNWo p. 51).

Names of villages and towns derived from saint's names are of course in principle identical with those just mentioned. As a rule

¹⁹ It is hardly necessary to point out that no functional ambiguity ensues, if the genitival proper name is used as a generic term, as in *The shop she was staring into was a Woolworths* (cf. Zandvoort, *English Studies* 26 (1944), p. 50).

²⁰ This statement does not apply to the case of 'call' being employed in the sense 'regard as'.

such a name originally denoted — and still denotes, as the case may be — a church or the like and was later extended to the village or town itself. Cf. DEPN s. nn. St. Albans, St. Budeaux, St. Decumans, St. Neots, etc.

It may be suspected that genitive forms denoting residence are not much younger than, if not in fact as old as, those denoting religious houses. Relatively few Middle English instances of the former type have come to light so far, but this is hardly matter for surprise, seeing that they are chiefly to be found in documents that are not very easily accessible and which have, on the whole, been taken little notice of by students of syntax.²¹ The use of the prepositional local genitive as a designation of private houses is not found with any frequency until the second half of the 15th century. (Van der Gaaf remarks that 'one might be inclined to think there must be earlier ones somewhere'.)²² This circumstance is probably bound up with the fact that the first collections of private letters written in English date from about the same period and that the literary genre they represent brings out the homely style to which the local genitive essentially belongs, a style that is but sparsely illustrated in literature before the 15th century. This lack of earlier forms is in some degree made up for by 14th-century local surnames. Considering the enormous frequency with which 'atte'-names occur in Middle English, however, names of the kind represented by *Sarra atte Prestes* have turned out to be rather less common than might at first have been expected. Thus they are far exceeded in number by instances of the predicative local genitive (a list of which was given in starting). The explanation is in all probability that they were outrivalled by *genealogical surnames*.

The Old English custom of adding to a person's Christian name an expression of kinship to distinguish him from other individuals was continued all through the Middle Ages. Long lists of examples are given by G. Tengvik²³ for the Old English period (*Edwine Admaeres suna*, *Osbern Clopeles sun'*, *Hugo filius Baldrici*, *Willelmus filius Ansgeri*). In Middle English, names of this type denote

²¹ A notable exception is E. Ekwall, *Studies on the Genitive of Groups in English*, Lund, 1943.

²² *Ib.* p. 56.

²³ *Old English Bynames*, Uppsala, 1938, pp. 146—207.

not only family relationship ('the son, daughter, sister, wife, etc., of a named person'), e. g. *Rob. filius Bisnemanessone* 1303 Ass 15 (either 'the grandson of "Bisneman"' or, if *filius* + *-sone* is a pleonasm, 'the son of "Bisneman"'), *Alic. Parkeressustere* 1374 Ct ('the parker's sister'), *Johanna Tomasessister* 1303 Ass 3 ('the sister of Thomas'), *Anota Sergauntmanwife* 1333²⁴ ('the wife of the servant-man'), but also the relation of servant and master, e. g. *Henry 'Roberdeschaumberleyn de la Vale'* 1355²⁵ ('the chamberlain of Robert de la Vale'), *William 'Edmundesservant Doyle'* 1384²⁶ ('the servant of Edmund Doyle'), *Will. Thomasessometer* 1303 Ass 8 ('the sumpter or pack-horse driver of Thomas'). The interesting thing is that even in Old English the affinity particle (usually *L filius*, OE *sunu*) began to be dropped. Tengvik gives six instances of this phenomenon,²⁷ which became increasingly common in the subsequent period. From the Worcestershire court rolls referred to as *EcclCt* the following cases may be cited: *Edith. Eorles* (1401), *Agn. Vynches* (1348), *Marg. le Fynches* (1321—22), *Rob. Godmons* (1315), *Isab. le Prestes* (1321—22), *Joh. le Prestes* (1315), *Alic. Thommes* (1347—48); *Will. Gibben* (1330), *Ric. Hobben* (1377), *Will. Moggen* (1319), *Galj. Molden* (1319), *Rob. Thommen* (1377), *Ric. Tomasen* (1315).²⁸ From what has been said above it is clear that, e. g., (*Isab.*) *le Prestes* would be virtually synonymous with (*Isab.*) *atte Prestes*; it would naturally be preferred to the local surname, which is the heavier type.

Tengvik thinks that the loss of the particle is similar in nature to the dropping of the preposition in front of local surnames.²⁹ This is no doubt true of the Latin term, which preceded the (often uninflected) surname; cf. *Thomas filius Roberti le Sherman*,³⁰ *Osbern filius Hauoc*.³¹ But in my view — and I am not aware that this idea has been put forward before —, the genitive of relation affords a

²⁴ C. L'Estrange Ewen, *A History of Surnames*, London, 1931, p. 250.

²⁵ Ekwall, *op. cit.*, p. 51.

²⁶ *Ib.* p. 52.

²⁷ *Op. cit.* p. 207 ff.

²⁸ These forms are independent of the function in which the whole name is used. Cf., e. g., *Galj. Molden tenet* . . .

²⁹ *Op. cit.* p. 208.

³⁰ Ekwall, *op. cit.*, p. 16.

³¹ Tengvik, *op. cit.*, p. 209.

syntactical parallel to the local genitive. Historically both are probably due to an ellipsis, but in course of time the genitive ending as such was adopted as a mark of relation and of locality respectively. People who were personally acquainted with the bearer of a genealogical name would know the exact relation that the name expressed — for instance, whether *Edith. Eorles* was the wife or the daughter of 'Eorl'. In the same way book-minded Londoners know that *Mudie's* is a circulating-library, the associations carried by the name of *Christie's* are clear to any antique dealer in London, and so on.

There is this difference between the local genitive and the genitive of relation that in the first instance 's is a living suffix, while in the second it ceased being one even in Middle English times.

The 's of a local genitive is occasionally suppressed in Modern English, for the sake of euphony (*to the dentist*),³² 'when the common noun is followed by a proper name in apposition' (*to the great jeweller, Mr. Polonius*),³³ or for other less obvious reasons. According to A. S. C. Ross, *I bought it at Woolworth* represents a usage 'confined to some U-speakers'.³⁴ As might be expected, similar forms are rare in Middle English. *at my mastres cler* (1451)³⁵ is probably a local genitive of groups (with the mark of genitive omitted after a weak syllable ending in s) and analogous to *at Richard Wodes the Grocer* (1457).³⁶ But the local surnames *Henr., Ric. atte Golt-smithe* (1275; Wo)³⁷ and *Joh. atte Shalke* (1333 SR 21; Do) would seem to be cases in point. The first means 'at the goldsmith's'. The origin of the second is OE *scealc* 'servant, retainer, soldier'. Cf. *Walt. Shalk* (1280 Ass 2; So), *Ad. Shilk* (1333 SR 7; Do), and *scelcesstede* (BCS 469; PNW p. 447).

It goes without saying that the genitive mark can only be dropped when the context shows the uninflected form to be employed in a local sense. Hence forms without 's, in so far as they are used

³² Cf. Jespersen, *op. cit.*, p. 14 f. and Ekwall's comment on *Euangelyst* (gen.) in Mirk, *op. cit.*, p. 83.

³³ Poutsma, *op. cit.*, 2: I, A, p. 100.

³⁴ Neuphilologische Mitteilungen 55 (1954), p. 42. Cf. further F. T. Wood in *English Studies* 35 (1954), p. 190.

³⁵ Cf. Van der Gaaf, *ib.*, p. 56.

³⁶ Ekwall, *op. cit.*, pp. 66, 79.

³⁷ Cf. Löfvenberg, *op. cit.*, pp. 79, XLIV n. 1.

at all, are apt to occur after a preposition. In a phrase like *Humber (Humber(')s) have created a new series of cars* the idea of locality is indicated by the plural form of the predicate.³⁸ It looks as though the uninflected form of a personal name may occasionally have been used as a designation of place also in Middle English, not only after a preposition (cf. above) but in other functions as well, provided that the local sense was made clear by the context. The following examples are of a kind that has, so far as I know, not been commented on before: *tenementum vocatum Eorl* (1401 *EccIct*); *tenementum vocatum Heort* (ib.); *terra vocata Ulymon* (ib.); *terr. voc. Jakk att Wode* (Hy6; PNWa p. 63).³⁹ As far as I can see, these names are due to ellipsis of a combination of an unchanged genitive and a common noun.⁴⁰ The uninflected genitive is sometimes found in Middle English texts, especially, it would seem, in those belonging to the North and the (North) Midlands. Examples are *adam kin*, *Gawayn sister*, *the Duke of Bokynham dowter*, *at Saynt Peter kirke*, *Robertknave*, *Parkyndoghter*.⁴¹ It has been observed by Ekwall that the unchanged genitive occurs very frequently in Latin texts,⁴² but it is only in English sources that he has noted instances of a group genitive — whether inflected or uninflected — being used predica-

³⁸ Cf. P. A. Erades, *English Studies* 35 (1954), p. 189 ff.

³⁹ Cf. also *crucem quae vocatur Maggot* (c. 1250), 'Maggot being probably a pet form of *Margaret*' (PNNt p. 179 s. n. Magadales Fm); *croft voc. Maggin* (1591; PNWa p. 64 s. n. Maggins); *tenement called John Wright* (1378; PNESS p. 116 s. n. Wright's Bridge); *a plot of land called 'Caddeman'* (1479 AD III, p. 351; Nt).

⁴⁰ *Eorl*, *Heort*, *Ulymon* (etc.) cannot possibly be regarded as original sign-names. It is true that inns, taverns, shops, and play-houses probably had signs and that they were commonly referred to by the name of a sign, e. g., (*the*) *Elephant & Castle*, *the Swan* (cf. Van der Gaaf, ib., p. 64). But there is little evidence to show that it was at any time customary for places of residence (farms etc.) to be named from sign-boards (cf. Löfvenberg, op. cit., p. XXXVI). Besides, the notions expressed by the proper names mentioned (with the exception of *Heort*) are not of a nature to have been adopted as signs.

⁴¹ Cf., e. g., O. Knapp, *Ausbreitung des flektierten Genitivs auf -s im Mittelenglischen*, Heidelberg, 1902, p. 52, N. Bergsten, *A Study on Compound Substantives in English*, Uppsala, 1911, p. 105 f., Ekwall, *The s-less Genitive in early Modern English* (Minnesskrift . . . tillägnad Professor Axel Erdmann), Uppsala, 1913, esp. p. 61 f. and the literature cited there, *Studies on the Genitive of Groups in English*, pp. 65, 67 ff., 83, Van der Gaaf, ib., p. 50.

⁴² Ekwall, op. cit., p. 83.

tively, e. g., *the sones þat wer' Edmundes Irenside, the landys late Sir John Fastolf*.⁴³ In the present study, we are chiefly concerned with documents in which part of the genitival group is in the Latin form. The various types of construction may be studied in the 13th-century register of the Priory of St. Mary, Worcester: *de terra Johannis Longi* (p. 111 a), *de terra Nicholai Hoc* (p. 106 a), *pro terra N. Hoc* (ib.), *de terra W. Buffle* (p. 106 b), *pro terra Chut* (p. 106 a), *de terra Cuhurde* (p. 111 b), *de terra Dolutel* (p. 39 a), etc. A semi-independent genitive appears in *De domo quondam Stephani Coci* (ib. p. 108 b), *parcell. terre nuper Jakk at Wode* (1470; PNWa p. 63). The question is whether (*tenementum vocatum*) *Eorl, Heort*, and similar names carrying a local sense derive from a syntactic group, i. e. an uninflected genitive plus its headword, or from a strong compound whose first element is in the nominative. However, we are justified in regarding ('a tenement called') *Eorl, Heort*, ('land called') *Ulymon, Jakk att Wode* as forms tantamount to local genitives of the type illustrated at the beginning of this article, for one thing, because an *s*-less genitive separated from its headword undoubtedly occurs in Middle English (*parcell. terre nuper Jakk at Wode* has a close parallel in *the landys late Sir John Fastolf* mentioned above), secondly, because the combination *Jakk att Wode* can hardly have formed part of a compound, the same being probably true of two-linked phrases like *St. Allen, St. Cleer, St. Ive*.⁴⁴ The Cheshire place-names *Edgbold* ('Ecgbald's hām'), *Edg(e)mond* ('Ecgmund's dūn') are somewhat doubtful cases.⁴⁵

Failing the positional criterion, unchanged local genitive forms would be indistinguishable from the common case, while the *s* of the inflected genitive came to be a *sign* of locality ('*St. Paul's* denotes a church, as a *tobacconist's* denotes a shop').⁴⁶ The reason why shortened place-names derived from saint's names are more common than 'secular' ones of a corresponding type is, ultimately, the dominant position and universality of church buildings. The *St.* particle came to be an indicator of the name of a church,

⁴³ Ib. p. 64 f.

⁴⁴ Cf. DEPN s. the various 'St.' names.

⁴⁵ Cf. ib. s. nn.

⁴⁶ Zandvoort, *A Handbook of English Grammar*⁴, § 278.

playing much the same rôle as an affixed *Church* or the like, and may have caused even the genitive ending to be felt redundant. Uninflected names of places called after a private individual, on the other hand, were apt to be ambiguous during the lifetime of the person concerned and, since bynames were hereditary to a very great extent, even after his death. What is noteworthy about the 'St.' names is, in fact, not so much the omission of the common noun as the relatively high frequency of modern *s*-less forms.⁴⁷ The Middle English unchanged genitive is perhaps not the only source to be reckoned with. Some of these shortened names may be best explained as forms in which the Latin case-ending (*-ae*, *-i* etc.) has been absorbed or dropped. Saint's names were more apt to occur in a Latin context and to be commonly known in their Latin form than other proper names, the more so as not a few of them are of non-English origin. Ideas of personification may also have come into the picture.

Sources and Abbreviations

- AD III = A Descriptive Catalogue of Ancient Deeds in the Public Record Office. Vol. 3. London, 1900.
- Ass = Unpublished assize rolls (Public Record Office); Somerset: no. 761 (1280); 'various counties': no. 1330 (1303).
- BCS = W. de Gray Birch, *Cartularium Saxonicum*. London, 1885—93.
- CcT = Unpublished court roll of the manor of Chadwich, Worcestershire (Reference Library, Birmingham) no. 345605 (1365).
- ChC = Chertsey Abbey Cartularies. Surrey Record Society 34 (1933).
- Cl = Calendar of the Close Rolls. London, 1892 ff.
- Ct = Unpublished court roll of Pershore Holy Cross, Worcestershire (Public Record Office) no. SC/2/71 (1374).
- DEPN = E. Ekwall, *The Concise Oxford Dictionary of English Place-Names*.
- EcclCt = Unpublished court rolls of various ecclesiastical manors in Worcestershire (Cathedral Library, Worcester) nos. E/4 (1315), 8 (1319), 9 (1321—22), 11 (1330), 15 (1347—48), 28 (1377), 41 (1401).
- ECT = Unpublished court rolls of the manor of Eldersfield, Worcestershire (Record Office, Worcester) nos. 1531/69/5 (c. 1327—77), 6 (1462—66), 8 (1379—1404), 10 (1399—1411); 1531/70/11 (1417—21), 12 (1423—61).
- FA = Inquisitions and Assessments relating to Feudal Aids; ... Vol. 6. London, 1920.
- HagCt = Unpublished court roll of the manor of Hagley, Worcestershire (Reference Library, Birmingham) no. 346973 (1417).

⁴⁷ Cf. DEPN s. the various 'St.' names.

PND, PNEss, PNO (etc.) = The Place-Names of Devon, Essex, Oxfordshire (etc.).
English Place-Name Society 8, 12, 23 (etc.)

Registrum Prioratus beatae Mariae Wigorniensis. Camden Society 91 (1865).

SR = Unpublished lay subsidy roll of Dorset (Public Record Office) no. 103/5
(1333).

WoR = Unpublished MS Roll Worcs (Bodleian Library) no. 1 (1363—64).

Names of Counties

Bd = Bedfordshire

Do = Dorset

Ess = Essex

Hrt = Hertfordshire

Nt = Nottinghamshire

O = Oxfordshire

So = Somerset

Sr = Surrey

Sx = Sussex

W = Wiltshire

Wa = Warwickshire

Wo = Worcestershire

DE TYSKA PLANERNA PÅ SPANIEN UNDER
ANDRA VÄRLDSKRIGET

AV

JAN BROBERG

Då de tyska trupperna i maj 1940 inledde och under denna och följande månad segerrikt fullföljde den stora västoffensiven, ansåg Mussolini tiden mogen att ändra sin hållning, och Italien, som strax efter krigets utbrott förklarat sig icke krigförande, inträdde den 10 juni i kriget på Tysklands sida.

Franco hade försiktigtvis låtit Spanien förklara sig neutralt, då kriget utbröt, men de tyska arméernas segrar under våren 1940 fick också honom att inse fördelarna av ett samgående med Tyskland. Spanien förklarade sig därför till att börja med icke krigförande den 12 juni 1940.

I ett memorandum, som överlämnades av Spanska Ambassaden i Berlin i juni, tillkännagavs, att Spanien under vissa villkor var redo att uppge sin ställning som icke krigförande makt och gå med i kriget på Tysklands sida. Det var först och främst territoriella krav: Gibraltar, Franska Marocko, den del av Algeriet som var bebodd av spanjorer och vidare utvidgningar av de spanska kolonierna i Guineabukten och av Rio de Oro i Västafrika. Dessutom framställdes krav på ekonomisk och militär hjälp.¹

Franco erhöll emellertid inte något svar på sina erbjudanden, vilket berodde på att Hitler vid denna tid ansåg sig så framgångsrik, att han inte behövde Spaniens hjälp, i all synnerhet inte till ett så högt pris som de vittgående spanska kraven. Hitler var för tillfället sysselsatt med planer på en invasion av England. För ett framgångsrikt genomförande av invasionen fordrades först och främst tyskt herravälde i luften. Det var således som ett led i dessa planer som de tyska flygräderna mot England på allvar började under sommarmånaderna 1940. Något som förmodligen också spelade en viss roll för Hitler var, att Frankrike kapitulerat den 22 juni, varigenom det spanska kravet på bl. a. Franska Marocko kom i ett helt annat läge.

¹ Dokument 1 i *The Spanish Government and the Axis* (Washington 1946). (I forts. citerad Spanish Government.) OBS. Exakt tidpunkt för detta dokument okänd.

Spanienfrågan lämnades dock inte helt åsido. Vid en konferens med chefen för marinen, amiral Raeder, i närvaro av bl. a. general Keitel, den 11 juli 1940 förklarade Hitler, att han gärna skulle vilja förvärva en av Kanarieöarna från Spanien i utbyte mot Franska Marocko. Flottan skulle fastställa vilken av öarna som var lämpligast med undantag av de två huvudöarna.² Militära överläggningar i Spanien fördes också under dessa sommarmånader under ledning av amiral Canaris, chefen för die Abwehr, d. v. s. die Wehrmachts kontrapionageavdelning.³

Den 8 augusti författade den tyska ambassadören i Madrid, v. Stohrer, ett memorandum angående Spaniens inträde i kriget och Gibraltaroperationen, men huruvida detta tillkommit på Hitlers och Ribbentrops anmodan är oviss. Stohrer fastslog till att börja med, att Spanien stod fast vid sitt erbjudande från i juni, och att villkoren territoriellt var desamma liksom kraven på den militära och ekonomiska hjälpen, framför allt bensin och spannmål. Han övergick sedan till att dryfta fördelarna för Tyskland, och vilken effekt det skulle ha på England, om Spanien gick med i kriget: Englands prestige skulle minskas, dess handelsförbindelser, som gällde malm och svavelkis, skulle upphöra och dess egendomsrättigheter till gruvor indragas. Vidare skulle framgångsrikt genomförande av ett anfall mot Gibraltar medföra kontroll över Gibraltarsund. Stohrer underlät emellertid inte att i memorandot också betona farorna för Spanien och Tyskland: England skulle kunna besegra Spanien, utvidga sitt Gibraltarområde och ockupera Kanarieöarna, Tanger och de spanska kolonierna och hota den spanska ögruppen Balearerna i Medelhavet. En brytning mellan Spanien och England skulle också kunna medföra, att England ockuperade Portugal och upprättade en front på den iberiska halvön. Vidare skulle uppror kunna utbryta i Marocko. Spanien skulle heller inte utan ekonomisk hjälp från Tyskland och Italien hålla ut någon längre tid. Oroligheter inom landet skulle kunna bli följderna, och om kriget blev långvarigt skulle dessutom den ekonomiska hjälpen till Spanien bli ett stort hinder för Tyskland självt. Transportsvårigheter förelåg också, om krigsmateriel o. d.

² Report 11 July 1940 i Fuehrer Conferences on Naval Affairs 1939—1945. Reprinted in Brassey's Naval Annual 1948 (London 1948) sid. 115. (Citerad Fuehrer Conf.)

³ Se dokument 1 i Spanish Government sid. 3.

skulle skickas till Spanien, bl. a. kunde vissa vägar och järnvägar över Pyrenéerna beskutas från havet, och vidare var den spanska järnvägsspårvidden annorlunda än den franska, varför besvärliga omlastningar skulle bli av nöden. Stohrer slutade med att framhålla, att om operationen mot Gibraltar skulle komma till stånd, så måste för det första förberedelserna vidtagas i hemlighet, förråd av bensin och krigsmateriel göras tillgängliga i Spanien genom transporter dit, och tunga kanoner föras över gränsen in i Spanien, dock inte förrän i sista ögonblicket, och flygvapnet fick absolut inte ingripa, förrän operationen började på allvar. För det andra måste förberedelserna och operationen i sig självt avpassas efter den väntade händelseutvecklingen i England för att undvika ett alltför tidigt spanskt ingripande i kriget, eftersom Spanien inte skulle stå rycken under en längre krigsperiod.⁴

I detta memorandum framhäves klart och tydligt fördelar och nackdelar för Tyskland i händelse av ett spanskt ingripande. Frågan är emellertid, om fördelarna uppvägde nackdelarna.

Hitler intresserade sig emellertid inte för tillfället för Spanienfrågan i någon högre grad, och den 15 augusti skrev Franco ett brev till Mussolini, vari han framhöll sin goda vilja att gå med i kriget.⁵ Franco hoppades troligen, att Mussolini skulle kunna förmå tyskarna att bli vänligare stämde till de spanska erbjudandena. I sitt svar av den 25 augusti betonade Mussolini, att händelseutvecklingen inte skulle låta Spanien självt välja tid för sitt inträde i kriget. Han ville alls inte påskynda Francos beslut, men han förmodade, att Franco inte skulle låta detta tillfälle att ge Spanien utvidgningar i Afrika gå sig förbi. Det framgår tydligt av brevet, att Spanien heller inte skulle räkna på några fördelar, förrän det gått med i kriget.⁶ Mussolini var väl förmodligen inte heller särskilt nöjd med de spanska kraven på Afrika, där han själv hade vissa planer.

Under slutet av augusti och början av september började Hitler inse, att Engelsplanerna fick skrinläggas. Det engelska flygvapnet försvarade sig framgångsrikt i det s. k. slaget om Storbritannien, och tyskt herravälde i luften kunde ej nås. Det var tydligt, att England

⁴ Dokument 1 i Spanish Government sid. 3—6.

⁵ Dokument 2 i Spanish Government sid. 6—7. Ciano's Diary 1939—1943 (London 1947) sid. 285. (I forts. citerad Ciano's Diary.)

⁶ Dokument 3 i Spanish Government sid. 8. Ciano's Diary sid. 285.

skulle fortsätta att slåss till sista blodsdroppen. Hitler och hans stab började betvivla landsättningsplanernas genomförande, och operationen uppsköts.

Planerna kom i fortsättningen att i fråga om England inriktas på att söka vålla detta land största möjliga skada på annat håll, och blicken kom därvid att bl. a. riktas på Spanien och den där belägna engelska befästningen Gibraltar. Det strategiska läget var ju synnerligen utmärkt, och en tillslutning av Medelhavet skulle medföra stora fördelar för axeln. Hitler räknade med att lätt kunna få stöd av Franco av två orsaker. För det första stod Franco i skuld till axelmakterna för all den hjälp dessa lämnat under spanska inbördeskrigets dagar, och Franco hade här ett tillfälle att visa sin tacksamhet.⁷ För det andra hade Franco under den gångna sommaren förklarat sig villig att på vissa villkor gå med i kriget på Tysklands sida. En inbjudan utgick så till den dåvarande spanske inrikesministern Serrano Suner, som var en stor nazistsympatisör, att komma till Berlin i och för förhandlingar.

Den som framför alla andra insåg Medelhavsområdets strategiska betydelse och begrep, att det var en av de mest sårbara punkterna i Englands position, var chefen för marinen, amiral Raeder, och han uppehöll sig ofta vid Spanienfrågan vid sina talrika föredragningar inför Hitler. Den 6 september 1940 framhöll han Gibraltors och Suezkanalens strategiska betydelse för den tyskitalienska krigföringen i Medelhavet och betonade, att axelmakternas position betydligt skulle stärkas i hela Medelhavsområdet, om England utestängdes. Obegränsade råmaterialkällor skulle därigenom garanteras, nya och taktiskt fördelaktiga baser skulle erhållas, och förlusten av Gibraltar skulle medföra avgörande svårigheter för den brittiska sjöfarten på

⁷ Beträffande axelmakternas hjälp till Franco under inbördeskriget, se t. ex. Ciano's Diary sid. 15, 56 och 57. Dokumenten 5 sid. 28, 6 sid. 30, 8 sid. 33, 9 sid. 35—36 m. fl., alla i Documents secrets du ministère des affaires étrangères d'Allemagne. Espagne. Traduit du russe (Paris 1946). (Citerad Documents secrets.) Statement of R. Bamler sid. 5 och Statement of H. Remer sid. 7 i Documents concerning Franco and his regime. Supplement to New Times, Nr. 13, July 1, 1946. Moskva 1946. (Citerad Documents Franco.) Dokumenten 158 sid. 173, 187 sid. 206, 199 sid. 222, 557 sid. 630, 777 sid. 889 m. fl., alla i Documents on German Foreign Policy 1918—1945. Series D, Volume III, The Spanish Civil War. (London 1951). Otto Meissner: Staatssekretär unter Ebert—Hindenburg—Hitler (Hamburg 1950) sid. 426—427. (Citerad: Meissner.)

Sydatlanten. Förberedelser för denna operation borde påbörjas genast, så att de var avslutade, innan U. S. A. gick med i kriget. Han framhävde också faran av en brittisk eller amerikansk ockupation av Azorerna och Kanarieöarna, i synnerhet om Spanien och Portugal inträdde i kriget. Hitler instämde i Raeders åsikter och ansåg en tysk ockupation av Kanarieöarna fördelaktig.⁸

Vid den andra septemberkonferensen den 26 september övergick Raeder till att göra vissa konkreta förslag. Gibraltar skulle tagas och Kanarieöarna på förhand säkras av Luftwaffe. Vidare skulle skyddet av Nordvästafrika stärkas i samarbete med Vichy-Frankrike. Vid samma tidpunkt skulle Tyskland i samarbete med Italien igångsätta en offensiv mot Suez och därifrån avancera norrut genom Palestina och Syrien till Turkiet, varigenom det rent av skulle bli tvivelaktigt, om ett framryckande mot Ryssland i norr skulle vara nödvändigt.⁹

Dessa Raeders förslag inriktade sig på England som huvudfienden och utnyttjade till fullo allianserna med Italien och Spanien. Hitler visade också stort intresse för dessa planer, och det kan löna sig att söka utreda, vad han ansåg sig kunna vinna med dessa. Genom att stänga Medelhavet skulle den brittiska sjöfarten hårt pressas, ty om Gibraltar togs, skulle nästa mera betydande engelska stödjepunkt och hamn vara Freetown i Sierra Leone, och tyska ubåtar skulle då nästan ohämmat kunna härja på den långa sträckan England-Sierra Leone. England skulle därigenom rätt snart tvingas till en uppgörelse, om dess sjöfart ödelades. Det var alltså samma mål, som invasionshotet och bombningen av brittiska städer syftade till. Det gällde vidare att skydda Nordvästafrika och de atlantiska öarna mot en engelsk eller amerikansk invasion. Hitler insåg således redan nu faran av ett allierat fotfäste i Nordafrika, något som skulle kunna bli en språngbräda mot Europa. Han var dock mera böjd för ett samarbete med Vichy-Frankrike i fråga om skyddet av Nordvästafrika, eftersom Spanien hade alltför stora krav.

Förhandlingarna med Spanien tog i alla fall fart på allvar. Serrano Suner, den spanske inrikesministern, accepterade inbjudan att komma till Berlin och avreste från Madrid den 13 september i

⁸ Report 6 september 1940. Fuehrer Conf. sid. 134—135.

⁹ Report 26 september 1940. Fuehrer Conf. sid. 141—142.

sällskap med Stohrer, den tyske ambassadören.¹⁰ Att inrikesministern, inte utrikesministern, erhållit inbjudan att komma till Berlin, beror på, att den förre var nazistsympatisör, medan utrikesminister Beigbeder snarare sympatiserade med de allierade. Att Suner dock var Francos sändebud, framgår av Francos brev av den 22 september 1940.¹¹

Vid sin ankomst till Berlin sammanträffade Suner först med Ribbentrop, som försökte frampressa en bestämd tidpunkt för Spaniens inträde i kriget, medan han å andra sidan förhöll sig undvikande, då frågan kom in på Marocko och Spaniens övriga krav. Suner svarade med samma mynt och undvek att lämna något definitivt besked om Spaniens inträde i kriget och framhöll, att Spaniens krav först måste tillgodoses, innan landet kunde riskera en intervention.¹²

Den 17 september sammanträffade Suner med Hitler. Närvarande under detta samtal var också Ribbentrop. Medan det under samtalet med Ribbentrop varit villkoren för operationen som diskuterats, var Hitler mest intresserad av planen i sig själv. Suner började samtalet med att uttrycka Francos stora sympati och lojalitet och framhöll, att så snart Spanien blivit tillgodosett i fråga om födoämnen och krigsmateriel, så skulle spanjorerna förklara England krig. Diskussionen kom i fortsättningen att inriktas på de rent militära spörsmålen. Suner uttryckte Spaniens rädsla för en engelsk landstigning på den spanska nordkusten mot Biscayabukten, och samtalet gled så in på Gibraltarfrågan. Hitler nämnde härvid, att om störtbombplan användes vid denna operation, skulle man till på köpet vinna luftherravälde över Spanien, och risken för en engelsk landstigning i norr skulle därigenom bli mindre. Suner förfäktade dock den åsikten, att 38-centimeterskanoner skulle vålla störst skada vid ett anfall på Gibraltar, men Hitler stod fast vid att bombplan med 1000-, 1400- och 1800-kilosebomber skulle kunna uträtta mycket mer än kanoner. Han framhöll vidare, att det vore svårt att transportera de stora 38-centimeterskanonerna till Spanien, och dessutom skulle uppsättandet och monteringen av dem taga alltför lång tid. Han

¹⁰ Sid. 156 i Serrano Suner: *Zwischen Hendaye und Gibraltar* (Zürich 1948). (I forts. citerad Suner.)

¹¹ Dokument 5 i *Spanish Government* sid. 14.

¹² Suner sid. 159—160—161. Meissner sid. 552.

betonade, att Gibraltarfrågan noggrant undersökts av en kommission, och man hade på grundval av denna kommissions intryck och av amiral Canaris' rapporter kommit till den slutsatsen, att Gibraltar skulle kunna erövras genom en attack med jämförelsevis blygsamma medel. Tysklands militära samarbete med Spanien skulle bestå av följande punkter. För det första skulle tyskarna fördriva alla fiendeskepp från Gibaltarsund, och för det andra skulle en liten specialtrupp med specialvapen skickas till Spanien, varigenom Gibraltar skulle kunna tagas utan större blodsutgjutelse. Suner kom i det följande att peka på Marocko som Spaniens »Lebensraum». Som svar härpå skisserade Hitler upp det kolonialområde, som Tyskland planerade skapa för sin permanenta säkerhet, och han betonade därvid de spanska atlantöarnas vikt som förposter mot väster och nödvändigheten av att befästa dem. Hitler slutade samtalet med att förklara de tyska intressena: För det första gällde det att göra norra delen av Europa fri från blockad, för det andra att skapa säkerhet mot faran, som hotade i öster och för det tredje att skaffa Tyskland ett stort kolonialområde med råmaterial.¹³

Som man märker av detta samtal kom man inte till något resultat, men diskussionerna fortsatte likväl. Ytterligare några konferenser hölls mellan Ribbentrop och Suner, och det som främst diskuterades därvidlag var det tyska intresset för Afrika och planerna på ett tyskt kolonialområde. Det spanska kravet angående Franska Marocko diskuterades, varvid Ribbentrop kom med krav på militära stödjepunkter i detta område. Framför allt ville han ha de båda hamnstäderna Agadir och Mogador, och vidare fordrade han avträdande av en av Kanarieöarna.¹⁴ Han framställde dessutom krav på ubåtsbaser i Rio de Oro och på den lilla spanska ön Fernando Po i Guineabukten.¹⁵ Suner förhöll sig undvikande till Ribbentrops krav och skickade genast en redogörelse för vad som diskuterats till Franco.¹⁶ Hitler avsånde också ett brev till Franco, vari han redogjorde för de militära planerna på Gibraltar.¹⁷

¹³ Dokument 4 i Spanish Government sid. 9—13. Suner sid. 167—171.

¹⁴ Suner sid. 171—172. Dokument 5 i Spanish Government. Dessutom Ernst v. Weizsäcker: *Erinnerungen* (München 1950) sid. 296. (I forts. citerad Weizsäcker.)

¹⁵ Weizsäcker sid. 296. Paul Schmidt: *Statist auf diplomatischer Bühne 1923—1945* (Bonn 1952) sid. 497. (I forts. citerad Schmidt.)

¹⁶ Suner sid. 172. Dokument 5 i Spanish Government sid. 14.

¹⁷ Dokument 4 sid. 11 och dokument 5 sid. 14, båda i Spanish Government. *Ciano's Diary*, September 20, 1940, sid. 291.

Trots att man ej kommit till något resultat under dessa konferenser och diskussioner hyste tyskarna stora förhoppningar på en uppgörelse, och Ribbentrop, som den 19 september anlant till Rom, förklarade sig där vara synnerligen optimistisk beträffande Spanienfrågans lösning.¹⁸

I ett brev av den 22 september 1940 besvarade Franco de tyska förslagen, och han samtyckte ingalunda till allt. Han förklarade sig visserligen vara helt ense med Hitler beträffande utdrivandet av engelsmännen från Medelhavet och den militära planen angående intagandet av Gibraltar och nämnde därvid, att spanjorerna själva sedan lång tid tillbaka i hemlighet förberett en operation mot Gibraltar. Han instämde dock inte med Hitler, då denne föreslog, att flygplan skulle användas vid anfallet, eftersom Giblartarklippan kunde stå emot de hårdaste luftanfall. Han höll också med om, att störtbombplan skulle betyda mycket vid försvaret av kusterna, men man fick beakta, att flygplatser ej kunde byggas i den utsträckning som behövdes, eftersom terrängen mestadels var kuperad och bergig. Vad vidare beträffar anfallet på Gibraltar, så visste han, att 38-centimeterskanonerna var svåra att transportera och montera upp, men något misstag måste föreligga, eftersom han föreslagit rörliga 20-centimeterskanoner. Övriga tyska förslag var han inte lika välvilligt stämd mot. Beträffande det tyska kravet på de båda hamnstäderna Agadir och Mogador i Franska Marocko, förklarade han, att de var »onödiga i fredstid och överflödiga i krigstid», eftersom Tyskland skulle kunna använda alla spanska hamnar, så länge vänskapen mellan Tyskland och Spanien bestod. Vidare samtyckte han visserligen till användandet av tyska störtbombplan och jaktplan för försvaret av Kanarieöarna, men det tyska kravet på en av Kanarieöarna förbigick han med tystnad. Han framhöll vidare, att den tyska ekonomiska hjälpen till Spanien var lika viktig som den militära. Han slutade sitt brev med att hoppas på ett personligt möte.¹⁹ Brevet uttryckte egentligen ingenting, och tyskarna hade inte kommit ett steg närmare någon uppgörelse.

Suner, som under några dagar varit på en resa i Tyskland, Belgien och Frankrike, återvände till Berlin, dit också italienske utrikes-

¹⁸ Ciano's Diary, 19 och 20 september, 1940, sid. 291. Schmidt sid. 496.

¹⁹ Dokument 5 sid. 14—16 i Spanish Government.

ministern greve Ciano anlände i och för undertecknande av tremakts-pakten.²⁰ Hitler, som just erhållit Francos brev, var förmodligen djupt nedslagen. Den 27 september 1940 undertecknades så tremakts-pakten mellan Tyskland, Italien och Japan.

Dagen därpå, den 28 september, ägde ett samtal rum mellan Hitler och Ciano i närvaro av Ribbentrop och statssekreterare Meissner i Berlin, varvid Spanienfrågan diskuterades. Hitler kom med förslaget, att han och Mussolini skulle sammanträffa för att diskutera alla frågor. Tyskland hade, förklarade Hitler vidare, vad beträffar Spanien kommit till det resultatet, att man inte kom någon vart med spanjorerna, såvida man inte framlade helt konkreta och detaljerade avtal. De spanska förslagen var, ställda på sin spets, följande:

1. Tyskland skulle för det kommande året leverera 400.000—700.000 ton spannmål.
2. Tyskland skulle leverera allt bränsle.
3. Tyskland skulle leverera all den utrustning, som armén saknade.
4. Tyskland skulle ställa upp såväl artilleri och flygplan som specialvapen och specialtrupper för erövringen av Gibraltar.
5. Tyskland skulle överlämna hela Marocko och dessutom Oran till Spanien och skulle vidare hjälpa Spanien att få till stånd en gränsrevidering i västra Rio de Oro.

I gengäld för allt detta erbjöd Spanien Tyskland sin vänskap.²¹ Att Hitler var missbelåten, därom torde inte råda någon tvekan. Han ogillade först och främst det spanska kravet på Marocko. Han var rädd för att överenskommelserna med Spanien angående Marocko skulle bli kända i Frankrike, och i så fall skulle förmodligen fransmännen gå samman med engelsmännen. I alla fall skulle det vara mest fördelaktigt för Tyskland, om fransmännen stannade kvar i Marocko och försvarade det mot engelsmännen. Om spanjorerna ockuperade området, skulle de troligen bara ropa på hjälp från Italien och Tyskland i händelse av ett engelskt anfall.²² Det var alltså

²⁰ Suner sid. 178—179—180. Ciano's Diary 26—27 september, 1940, sid. 293.

²¹ Dokument 6 sid. 17 i Spanish Government. Meissner nämner ingenting om detta möte i sina memoarer!

²² Dokument 6 sid. 17—18 i Spanish Government. Ciano's Diary, 27 september 1940, sid. 294.

samma tanke, som han framlagt vid konferensen med amiral Raeder den 26 september, då han yttrat, att det var bättre att samarbeta med Frankrike än med Spanien, som ställde alltför stora krav på Tyskland.²³ Hitler var under samtalet med Ciano bitter och talade om all den hjälp Tyskland och Italien givit Franco under det spanska inbördeskriget. Beträffande förslaget om att han skulle möta Franco personligen, förklarade han, att han ännu inte accepterat denna inbjudan. Det beslöts emellertid, att Hitler och Mussolini skulle sammanträffa i Brenner den 4 oktober.²⁴

Mötet i Brennerpasset mellan Hitler och Mussolini kom också till stånd den 4 oktober 1940, varvid diskussionen kom att röra sig om samarbete med Frankrike, då Franco inte låtit sig påverkas av de tyska förslagen.²⁵

Serrano Suner ville emellertid komma till en uppgörelse med Tyskland, och i ett brev av den 10 oktober 1940 till Ribbentrop utlovade han fullständiga motförslag, bl. a. ett angående en tioårig militärallians med Tyskland och Italien. Han hoppades, att dessa förhandlingar skulle kunna föras i hemlighet, så att de amerikanska och engelska regeringarna inte fick kunskap därom och avskar Spaniens tillförsel.²⁶

Man kan säga, att en viss skärpning i de tyska planerna på Spanien inträder i och med Serrano Suners utnämning till spansk utrikesminister i mitten av oktober 1940, och Suner förklarade själv på den amerikanske ambassadören Weddells förfrågan, att hans utnämning till utrikesminister innebar ett närmande mellan Spanien och axelmakterna.²⁷

I den nyordning av Europa, som Hitler drömde om, var Frankrike trots sitt nederlag en inte obetydlig faktor, och Hitler var av åsikten att genom Vichyregeringen söka draga fransmännen in i ett samarbete. Men om ett samarbete överhuvud skulle kunna komma till stånd, fordrades först och främst, att det franska imperiet fick förbli orubbat. Under sådana förhållanden var det fullkomligt otänkbart

²³ Report 26 september 1940 sid. 142 i Fuehrer Conf.

²⁴ Dokument 6 sid. 17—19 i Spanish Government.

²⁵ Schmidt sid. 498—499. Ciano's Diary, 4 oktober 1940, sid. 296. Herbert Feis: *The Spanish Story* (New York 1948) sid. 91.

²⁶ Dokument 7 sid. 20 i Spanish Government.

²⁷ Sid. 480 i Cordell Hull: *Minnen* (Stockholm 1949). (I forts. citerad Hull.)

att gå med på de spanska kraven på Franska Nordafrika. Det var en svår situation för Hitler, men han var tvungen att söka komma till en uppgörelse av ett eller annat slag. Han sammanträffade så med den franske vice konseljpresidenten Laval i Montoire den 22 oktober 1940 och diskuterade saken med honom och överenskom med honom om ett sammanträffande mellan sig, Laval och marskalk Pétain.²⁸

Men det gällde också att söka komma överens med Spanien, och dagen därpå, den 23 oktober 1940, anlände Hitler till den lilla staden Hendaye vid fransk-spanska gränsen, där också den spanske statschefen general Franco infann sig. Under den konferens, som kom att äga rum, gav Hitler till att börja med en redogörelse för Tysklands starka position och framhöll, att Englands ställning var så gott som hopplös. Någon risk för att Ryssland och U. S. A. skulle ingripa till Englands fördel förelåg inte för tillfället. En fara hotade emellertid om U. S. A. eller England lade beslag på Atlantöarna, eftersom de franska trupperna i Afrika då skulle kunna gå över till general de Gaulle eller England. Ett stort problem var också att hindra de Gaulle-rörelsen från att sprida sig i de franska Afrika-kolonierna och att hindra anläggandet av baser för England och U. S. A. på den afrikanska kusten. Hitler övergick så till konkreta förslag: Han föreslog Franco ett förbund och uppfordrade honom att i januari 1941 inträda i kriget på Tysklands sida. Den 10 januari skulle Gibraltar erövrats av specialförband, som bl. a. intagit Fort Eben Emael vid Liège i Belgien. Hitler erbjöd härvid i gengäld Franco Gibraltar och mera vagt formulerat »kolonialområden i Afrika». Franco undvek emellertid att giva ett direkt svar och framhöll, att landet behövde vete och att för ett företag mot Gibraltar fordrades tungt artilleri och påpekade vidare, att det var oförenligt med den spanska nationalstoltheten att mottaga ett Gibraltar, som erövrats av främmande soldater, som gåva. Franco avhöll sig inte ens från att antyda, att den tyska segern alls inte var så given, eftersom den engelska regeringen och flottan troligen skulle fortsätta kriget från Canada med amerikanskt understöd, om England självt besegrades. Franco förklarade sig visserligen till slut beredd att avsluta ett fördrag med Tyskland, men med sådana förbehåll beträffande såväl livsmedelsförsörjning och upprustning som tid-

²⁸ Schmidt sid. 499—500. Feis: The Spanish Story sid. 93.

punkten för sitt aktiva ingripande, att det bara blev ett tomt skal. Förhandlingarna avbröts sedan under förmodligen kyliga former. Ribbentrop och Suner fortsatte emellertid diskussionerna, och Ribbentrop kom med det erbjudandet, att Spanien skulle få utvidgningar i de franska kolonierna mot att Frankrike erhöll utvidgningar på Englands bekostnad, mot vilket Suner kom med den invändningen, att det var osäkert, om England skulle besegras, och i vilket fall som helst skulle det dröja.²⁹

Visserligen undertecknades ett protokoll i Hendaye, och en pakt mellan Tyskland, Italien och Spanien kom till stånd, men till något direkt resultat härav hade tyskarna inte lyckats komma. Den 28 oktober 1940 invaderade Mussolini Grekland, och alla de omsorgsfullt uppgjorda tyska planerna bringades i oordning. Situationen i Medelhavet hade i och med Italiens anfall på Grekland genomgått en förändring, som inte var till axelmakternas förmån. Englands sjöstrategiska position i Östra Medelhavet förbättrades avgjort genom utnyttjande av flott- och flygbaser på Kreta, Lemnos och Peloponnessos, och dessutom hade England genom det italienska anfallet på Grekland vunnit i prestige på Balkan, i Främre Orienten, Egypten och U. S. A., medan Italien i överensstämmelse härmed förlorat i prestige. Det var ur axelmakternas synpunkt viktigt, att de så snart som möjligt åter fick kontroll över Östra Medelhavet med tanke på de viktiga oljetillgångarna däromkring. Om Spanien nu inträdde i kriget kunde man förmoda, att den engelska skeppsfarten västerifrån avskars, varvid axelns ställning på Balkan, i Arabien, Egypten och Sudan skulle stärkas. Det blev således i november månad av ännu större vikt för tyskarna att erhålla kontroll över västra Medelhavet, att intaga Gibraltar och att få Spanien med i kriget på sin sida.³⁰

²⁹ Dokument 8 i Spanish Government sid. 21—25. Schmidt sid. 500—503. Weizsäcker sid. 296. Samuel Hoare: *Ambassador on special mission* (London 1946) sid. 94—95. (Citerad: Hoare.) Bernhard von Lossberg: *Im Wehrmachtführungsstab* (Hamburg 1950) sid. 96—97. *The Ribbentrop Memoirs* (London 1954) sid. 30. OBS.: Att Suner i sina memoarer helt förbigår Hendayemötet med tystnad. Meissner sid. 552.

³⁰ Memorandum 14 november 1940 i Fuehrer Conf. sid. 154—156. Brev nr 12 av 20 november 1940 sid. 43—51 i *Såta vänner. Intima brev Hitler—Mussolini* (Stockholm 1945). (Citerad: *Såta vänner.*) Erich Kordt: *Wahn und Wirklichkeit* (Stuttgart 1948) sid. 270, 282.

Ett hemligt protokoll om Spaniens inträdande i kriget och tillslutning till tremaktspakten uppsattes vid ett möte mellan Ciano och Ribbentrop i Wien den 4 november. Det sändes därpå till Madrid, där det också undertecknades av Serrano Suner den 11 november.³¹ Den 4 november 1940 övertog Spanien dessutom styrelsen av Tanger i Nordafrika, något som av Hitler troligen togs som ett positivt bevis på Spaniens vilja att samarbeta, vilket framgår av konferensen med amiral Raeder samma dag, den 4 november. Generalstaben gjorde förberedelser att skicka nödvändiga trupper, och Hitler utfärdade diverse order:

1. En spaningsenhet bestående av omkring 50 officerare skulle genast sändas till Spanien.
2. Transporten av trupper till fransk-spanska gränsen för Gibraltaroperationen skulle också påbörjas genast.
3. Vidare skulle man anmoda Spanien att göra en väg disponibel för tyska trupprörelser.
4. När trupperna sedan var redo att gå över den fransk-spanska gränsen skulle följande åtgärder vidtagas:
 - a) Det tyska flygvapnet skulle gå till anfall mot den brittiska flottan i Gibraltar.
 - b) Kanarieöarna skulle ockuperas, och de spanska resurserna där förstärkas genom tyska åtgärder.
 - c) Kap Verdeöarna skulle ockuperas.

Vissa svårigheter förelåg naturligtvis för operationens genomförande, och diverse invändningar kunde också resas mot planerna, sådana de här förelåg. En viktig fråga var bl. a. hur Gibaltarsund skulle kunna tillkorkas effektivt, om alla brittiska batterier och försvarsanordningar förstördes vid den tyska operationen. Vad beträffar de portugisiska Kap Verdeöarna restes den invändningen, att det ej var nödvändigt att låta operationen omfatta även dessa öar, eftersom de ej var av lika stort värde som Kanarieöarna, och eftersom man i annat fall skulle komma i konflikt med Portugal. Det skulle vidare bli nödvändigt att intaga Dakar, som låg mitt emot

³¹ Ciano's Diary: Nov. 2, 1940; Nov. 3, 1940; Nov. 4, 1940 sid. 302. Bearbetningarna Feis sid. 111 och Erik Reske-Nielsen: Spanien. Republik og Francostyre 1931—48 (Köpenhamn 1949) sid. 246.

Kap Verdeöarna på den afrikanska kusten, om operationen också skulle omfatta dem. En annan svårighet förefanns vad beträffar transporten av de tyska trupperna från Frankrike till Spanien, eftersom de kunde utsättas för anfall från havet. Artilleri och störtbombare borde härvidlag användas som skydd.³²

Några slutgiltiga avtal mellan Hitler och Franco hade emellertid inte kommit till stånd, men Hitler fortsatte att utveckla sina planer, och i sitt direktiv nr 18 av den 12 november 1940 fastställde han beträffande Spanien och Portugal, att politiska åtgärder skulle vidtagas för Spaniens inträde i kriget, och att syftet för den tyska interventionen på den pyreneiska halvön var att driva bort engelsmännen från västra Medelhavet, varför Gibraltar skulle tagas, Gibraltorsund tillslutas och engelsmännen hindras från att vinna fotfäste på Atlantöarna eller i andra delar av den pyreneiska halvön. Undersökningar beträffande möjligheten av ockupation o. d. av alla Atlantöar skulle vidtagas.³³

Vid konferensen den 14 november mellan Hitler och Raeder poängterades åter vikten av att lägga beslag på Kanarieöarna. Beträffande Portugal var man överens om att detta lands fortsatta neutralitet vore bäst. Ett brott mot Portugals neutralitet skulle ha ogynnsam effekt på den allmänna opinionen i U. S. A., Brasilien och överhuvud hela Sydamerika, men viktigast var, att det troligen skulle resultera i en brittisk eller amerikansk ockupation av Azorerna, kanske också av Kap Verdeöarna och Angola, något som Hitler ville hindra. Hitler menade dock, att en tysk ockupation av Azorerna skulle erbjuda det kanske enda tillfället för honom att anfälla U. S. A. med flyg, något som skulle tvinga U. S. A. att bygga upp försvarsanordningar i stället för att understödja England, men amiral Raeder framhöll att risken av att anfälla U. S. A. var väl stor.³⁴

Den 18 november anlände den spanske utrikesministern Suner till Berlin efter en inbjudan från Hitler. Vid sammanträffandet med Hitler framhöll denne enträget, att man måste handla raskt, om kriget skulle kunna förkortas, och han betonade, att Gibraltorsund

³² Conference on November 4, 1940 i Fuehrer Conf. sid. 146—149.

³³ Directive No 18, Fuehrer Conf. sid. 165—166. Peter Bor: Gespräche mit Halder (Wiesbaden 1950) sid. 178. (Citerad: Halder.)

³⁴ Conference on November 14, 1940, i Fuehrer Conf. sid. 152—153. Hull sid. 531.

därför måste stängas så snart som möjligt, så att de sedan helt kunde inrikta sig mot öster och angripa Suezkanalen. Spanjorerna borde dessutom tänka på den fara, som hotade Kanarieöarna, eftersom engelsmännen förmodligen hade planer på dem. Hitler fortsatte sedan med att framhålla den tyska krigsmaktens styrka. Suner förhöll sig emellertid undvikande och påpekade, att både Suezkanalen och Gibraltarsund borde tillslutas på samma gång, om det skulle ha någon betydelse. Suner förklarade sig vidare vara orolig för att gå miste om vetelaster från Amerika, och han framhöll, att engelsmän och amerikaner redan efter Hendayemötet visat sig ovilliga att sälja vete. Ett spanskt inträde i kiget nu skulle betyda, att alla förbindelser avskars, och att Spanien ej skulle kunna försörja sig. Suner sammanträffade också med Ribbentrop, som även han betonade, att ett spanskt inträde i kriget så snart som möjligt vore bäst.³⁵

Fortfarande hade Hitler inte lyckats övertala Franco till ett samarbete, och Suner återvände till Spanien utan att tyskarna kommit till något resultat. Det var sannerligen inte att förundra sig över att Hitler började bli bitter på den envise spanske statschefens undanflykter.³⁶

Den 3 december 1940 framhöll amiral Raeder ånyo vikten av Gibraltars intagande och betonade den stora prestigeförlust det skulle medföra för England, om tyskarna fick kontroll över västra Medelhavet och intog Gibraltar. Han förklarade, att flottan var förberedd för operationen, och att underhandlingar beträffande Kanarieöarnas bevästande fördes med spanjorerna.³⁷ Det sista försöket år 1940 att få Franco att gå med på samarbete gjordes den 7 december, då amiral Canaris sammanträffade med Franco för att komma till samförstånd. Canaris uttryckte föhrerns önskan, att ett anfall mot Gibraltar skulle göras inom kort, i anslutning till vilket tyska trupper skulle marschera in i Spanien den 10 januari, ett datum, som Hitler ansåg vara det mest fördelaktiga, eftersom de tyska trupperna sedan inte kunde göras disponibla, då de skulle användas till andra operationer också. Canaris påpekade vidare, att så snart som de tyska

³⁵ Suner sid. 217—239. Schmidt sid. 507. Hull sid. 480—481—482. Ciano's Diary, November 18, 1940, sid. 307. Meissner sid. 552.

³⁶ Sid. 173 i Ulrich v. Hassell: *Vom ändern Deutschland* (Zürich 1946.) (Citerad Hassell.)

³⁷ Report of December 3, 1940, Fuehrer Conf. sid. 157.

trupperna fick gå över den fransk-spanska gränsen, skulle Tysklands ekonomiska samarbete också börja. Franco svarade emellertid, att det var omöjligt för Spanien att inträda i kriget på det föreslagna datumet av olika skäl. För det första innehade den engelska flottan en sådan operationsfrihet, att framgången av ett intagande av Gibraltar skulle fördunklas genom förlusten av Guinea och Kanarieöarna. Gibraltar anfallet skulle dessutom bli ett svepskäl för England och U. S. A. att ockupera Azorerna, Madeira och Kap Verdeöarna. För det andra hade visserligen Spaniens militära förberedelser gått framåt, men allting befann sig i ofullständigt och oavslutat skick. För det tredje hade Spanien stor brist på födoämnen, särskilt spannmål, och dessutom saknade man i hög grad transportmedel. För det fjärde strävade visserligen han, general Franco, och regeringen att undanröja dessa svårigheter, men man kunde inte vänta sig en snabb förbättring, eftersom förråden förbrukades i snabb takt, och eftersom restriktioner för utrikeshandeln lade hinder i vägen. Av dessa skäl kunde Spanien inte gå med i kriget inom kort som Hitler ville. Ett långvarigt krig skulle dessutom kanske medföra förlusten av Kanarieöarna, och Spanien skulle på grund av sin svaga ställning bli ett hinder och en börda för Tyskland. Amiral Canaris frågade då Franco, om det skulle vara möjligt att redan nu fastställa ett annat senare datum, en fråga, på vilken Franco svarade nekande. Franco förklarade dock, att han skulle göra allt för att påskynda och fullborda Spaniens förberedelser.³⁸

De tyska planerna på en attack mot Gibraltar den 10 januari hade så gått om intet, och i verkligheten innebar Francos svar till amiral Canaris förmodligen det fullständiga omintetgörandet av de tyska planerna på Gibraltar över huvud.

England hade under tiden samlat sina krafter och slog så till på axelns svagaste punkt: Den 9 december 1940 började den första västra ökenoffensiven, och britterna drev med hjälp av flotta och flyg italienarna ut ur Libyen. Amiral Canaris' misslyckande i Spanien hade varit ett bakslag för Hitler, och den 11 december 1940 annullerades Gibraltarplanen för tillfället: Operation Felix skulle ej utföras, eftersom de politiska villkoren inte längre var rådande. De nu pågående undersökningarna skulle fullbordas, men de avsedda åt-

³⁸ Dokument 11 i Spanish Government sid. 26—28 samt Suner sid. 239—240.

gårderna skulle inte äga rum. Påbörjade förberedelser skulle uppskjutas, och de tyska batterier, som skulle sänts till förstärkande av de spanska öarna och den spanska kusten, skulle inte levereras.³⁹

Vad var det då, som gjorde att Franco under hösten 1940 visade sig så obenägen att gå med i kriget?

Den förmodligen viktigaste orsaken härtill var, att England fortfarande kämpade mot Tyskland och ingalunda lät sig besegras. Under sommaren 1940 tycktes det engelska nederlaget nära förestående, och Franco hade då ansett det tämligen riskfritt att gå med i kriget. Men tiden gick, och England gav sig inte, varvid Franco började fundera över om den tyska segern var så given, och i och med det var han inte längre så angelägen om att inträda i kriget på Tysklands sida.

En annan orsak torde ha varit, att vetelasterna från U. S. A. genast skulle ha indragits, om Spanien gått med i kriget. Då nu Spanien höll sig utanför kriget kunde U. S. A. i början av januari också meddela, att mjölkprodukter och mjöl skulle börja sändas till Spanien.⁴⁰

Den tyske biografen K. A. Abshagen företräder en annan ståndpunkt i frågan om vilket, som var den avgörande faktorn till att Franco vägrade gå med i kriget på Tysklands sida. Han påstår nämligen, att amiral Canaris medvetet motarbetade Hitler i Spanienfrågan, och att amiralen vid sitt sammanträffande med Franco den 7 december lät antyda, att Franco borde hålla sig utanför kriget.⁴¹ Visst är, att Franco och Canaris varit personliga vänner sedan en lång tid tillbaka, och med all säkerhet har Canaris haft ett visst inflytande på den spanske statschefen, men Abshagen framlägger dock inga bevis på att hans teori är riktig. Abshagens teorier tillstyrkes dock av general Halder, som uppger, att »operation Felix uppskötts, emedan Franco, på vilken Canaris väl utövade icke ringa inflytande, inte gick med därpå».⁴² Det är också i samband härmed värt att observera, att Serrano Suner i sina memoarer skriver, att »amiral Canaris spelade en högst märkvärdig roll», och att »han ofta for till Spanien och förde hemliga underhandlingar, som utrikes-

³⁹ Document of December 11, 1940 i Fuehrer Conf. sid. 167.

⁴⁰ Hull sid. 480, 483 och 484. Suner sid. 223.

⁴¹ K. A. Abshagen: Canaris. Patriot und Weltbürger (Stuttgart 1950) sid. 323—324.

⁴² Halder sid. 178.

ministeriet inte hade en aning om», vad detta nu kan innebära.⁴³ Likaså ansluter sig förre statssekreteraren i tyska utrikesdepartementet Ernst v. Weizsäcker till åsikten, att Canarias spelade en viss roll för Francos beslut att inte inträda i kriget på Tysklands sida.⁴⁴

Under de följande två åren ägnade sig Hitler och det tyska högkvarteret åt diverse planer, varav Spanienoperationen bara utgjorde en tämligen ringa del. Fyra operationer var under utarbetande, och fastän själva invasionen mot England uppskjutits, var tre av dessa operationer riktade mot brittiska positioner, nämligen erövringen av Grekland och uppnåendet av herraväldet över Balkan, erövringen av Gibraltar samt besättandet av det icke-ockuperade Frankrike. Den fjärde planen gällde Ryssland.

Det råder ingen tvekan om, att Hitler med bitterhet tänkte på Francos undanflykter, och i ett brev till Mussolini den 31 december 1940 skrev han bl. a.: »Jag är rädd, att Franco gjort det största misstaget i sitt liv . . . Jag beklagar det skedda, därför att vi för vår del hade gjort undan alla förberedelser att gå över den spanska gränsen den 10 januari . . . I det ögonblick Gibraltar sund varit i våra händer skulle alla farhågor för en helomvändning i Franska Nord- och Västafrika definitivt varit ur världen. Jag är därför mycket ledsen över detta beslut av Franco, emedan det inte motsvarar den hjälp som vi — Ni Duce och jag — gav honom i en tid, då han befann sig i svårigheter. Jag har ännu en förhoppning, ett svagt hopp, att han kanske i sista minuten inser den katastrofala följden av sitt uppträdande . . .»⁴⁵

Hitler hade emellertid redan den 18 december 1940 givit ut sitt direktiv om Rysslandsfälttåget och ägnade sig nu med stort intresse åt denna fråga.⁴⁶ Spanienplanerna uppsköts för tillfället, meddelades det vid en stor konferens i det tyska högkvarteret den 8 och 9 januari 1941.⁴⁷ Hitler sökte dock en sista gång påverka Franco, dels genom

⁴³ Suner sid. 168.

⁴⁴ Weizsäcker sid. 297.

⁴⁵ Brev nr 16, Hitler-Mussolini, den 31 december 1940 i Såta vänner sid. 64—65. Churchill: Andra Världskriget, Minnen. Band 3 sid. 27—29 (Stockholm 1950).

⁴⁶ Directive nr 21, December 18, 1940 i Fuehrer Conf. sid. 159.

⁴⁷ Report on January 8 and 9, 1941 i Fuehrer Conf. sid. 171.

att han förmådde Mussolini att sammanträffa med den spanske statschefen i Bordighera vid den italienska gränsen den 12 februari 1941,⁴⁸ dels genom ett eget brev till Franco, där han framhöll dennes stora misstag att inte gå med i kriget.⁴⁹ Franco föreslog däremot i sitt svar upphävandet av Hendayeprotokollet, något som också skedde.⁵⁰ Amiral Raeder var den som under den följande tiden ständigt påpekade Gibraltars och Spaniens vikt för Tyskland.⁵¹

Under tiden utvecklades Rysslandsplanerna, och den 22 juni 1941 invaderade de tyska arméerna Ryssland, och tyskarna fick tillräckligt att syssla med. Planer på att Spanienfrågan skulle lösas innan år 1941:s utgång förelåg dock.⁵² Men den andra brittiska Västökenoffensiven igångsattes den 18 november 1941 i Libyen, och en ny krigsskådeplats öppnades i Fjärran Östern i och med det japanska anfallet på Pearl Harbour på Hawaii den 7 december 1941, som föranledde U. S. A.:s ögonblickliga inträde i kriget. I början av 1942 var Tyskland fortfarande helt och hållet sysselsatt med det ryska fälttåget, och inte heller under detta år lyckades tyskarna komma till något resultat i Spanienfrågan.

De tyska förberedelserna för Gibraltaroperationens utförande under våren 1941 hade varit noggranna och omsorgsfulla. Enligt en uppgift hade tyska trupper legat förlagda i Louetal i Besançon-Pontarlier-området i Frankrike och där tränats för intagande av Gibraltar.⁵³ Broar över den fransk-spanska gränsen hade förstärkts,

⁴⁸ January 18, 1941 i *Ciano's Diary* sid. 330. *Hassell* sid. 180. *Enno v. Rintelen: Mussolini als Bundesgenosse* (Stuttgart 1951) sid. 125. *Dokument nr 25*, 17 februari 1941, sid. 70—72 i *Documents secrets*. *Suner* sid. 241—243. *Hoare* sid. 104. Brev nr 17 av den 28 februari 1941, *Såta vänner* sid. 71—72. Se vidare *Dino Alfieri: Dictators face to face* (London 1954) sid. 195—196. *William D. Leahy: I was there* (London 1950) sid. 29 och 523. *Meissner* sid. 552—553.

⁴⁹ Dokument 12 i *Spanish Government* sid. 28—33.

⁵⁰ Dokument 13 i *Spanish Government* sid. 33—35.

⁵¹ Report on December 27, 1940, *Fuehrer Conf.* sid. 161. Conference on May 22, 1941, *Fuehrer Conf.* sid. 198. Report on August 22, 1941, *Fuehrer Conf.* sid. 228. Report on February 13, 1942, *Fuehrer Conf.* sid. 263. Conference on August 26, 1942, *Fuehrer Conf.* sid. 292.

⁵² Document U. S. S. R. — 336. Volym VII sid. 343 och XXXIV sid. 261 i *The trial of the major war criminals before the International Military Tribunal (Nürnberg 1947—1949)*.

⁵³ Statement of E. Jaenecke sid. 13 i *Documents Franco*.

ett arbete, som dock för alla eventualiteter fortsattes under hela våren 1941.⁵⁴

Det är emellertid fullt klart, att även om Franco inte gick med i kriget på axelmakternas sida, understödde han de tyska och italienska krigsansträngningarna på ett flertal punkter. Att den mest krigsvillige i Spanien var Serrano Suner, därom torde inte råda något tvivel. Han önskade krig och ville företaga det i det ögonblick, som var gynnsammast för Spanien, d. v. s. efter militär och ekonomisk hjälp från Tyskland.⁵⁵ Spanien understödde Tyskland rent militärt genom att sända frivilliga till den ryska fronten: Blå divisionen, Frivilliga legionen och Salvadoreskadrillen. Det var på Serrano Suners initiativ, som detta kommit till stånd.⁵⁶ Tyska och italienska ubåtar fick gå in i spanska hamnar för reparation,⁵⁷ och vidare tillät spanjorerna, att tyska ubåtar och jagare försågs med bränsle och förråd i avsidens liggande havsvikar på spanska kusten.⁵⁸ Tyska krigsfångar, som lyckades fly från allierade fångläger till Spanien, behandlades fritt och sändes hem liksom skeppsbrutna sjömän och nödländade flygare.⁵⁹ Sabotage mot bl. a. den allierade skeppsfarten bedrevs fritt, och tyska agenter fanns överallt i Spanien.⁶⁰ Spanien hjälpte Tyskland rent ekonomiskt också, nämligen genom att leverera järnmalm, svavelkis, wolfram och andra malmer, och den spanska industrien försåg dessutom Tyskland med motorer, patroner och sprängämnen.⁶¹

⁵⁴ Dokument nr 27, maj 1941 sid. 78—79 i Documents secrets. Statement of E. Jaenecke sid. 13 i Documents Franco.

⁵⁵ Se bl. a. dokument 28 sid. 80—83 i Documents secrets.

⁵⁶ Dokument 28 sid. 81—83, Dokument 55 sid. 155 i Documents secrets, Hoare sid. 138—139, 204, 250—251. Ciano's Diary, June 25, 1941, sid. 363. Emmet John Hughes: Report from Spain (New York 1947) sid. 235—236. (Citerad Hughes.) Meissner sid. 551.

⁵⁷ Dokument 33 sid. 104, Document 38 sid. 113 i Documents secrets. Hoare sid. 197 och 206. Meissner sid. 551.

⁵⁸ Dokument 9 sid. 25, Dokument 10 sid. 26 i Spanish Government. Hughes sid. 237. Hoare sid. 198.

⁵⁹ Hoare sid. 198—199.

⁶⁰ Hughes sid. 237. Hoare sid. 199, 252—253, 268. Meissner sid. 551. The Schellenberg Memoirs (London 1956) sid. 133, 259—60.

⁶¹ Dokument nr 40 sid. 116—120 i Documents secrets. Hughes sid. 242, 243, 245. Hoare sid. 250, 257—258. Statement of E. Jaenecke sid. 13 i Documents Franco. Meissner sid. 551.

Oktober månad 1942 var den sista månaden, som Tyskland hade initiativet i kriget. Natten till den 23 oktober 1942 påbörjade den engelska 8. armén under befäl av fältmarskalk Montgomery sin offensiv mot de tyska ställningarna vid El Alamein. Den förbittrade striden rasade under några dygn, och 9 dagar senare började Rommel och de tyska trupperna reträtten. Nästa stora händelse blev den allierade landstigningen av i huvudsak amerikanska men också brittiska trupper i Franska Marocko och Algeriet under befäl av general Eisenhower den 8 november 1942. Den 13 november återtog britterna Tobruk, Sollum och Bardia, och nya landstigningar ägde rum i Nordafrika. På östfronten hade de tyska arméerna avancerat en bra bit in i Ryssland, och 6. tyska armén under befäl av general v. Paulus stod vid Stalingrad, men den 19 november 1942 var de ryska förberedelserna för ett stort anfall färdiga, ryssarna anföll, och 6. tyska armén avskars från sina linjer, och på östfronten fick de tyska arméerna inom kort slå till reträtt.

Spanienfrågan fick nu åter större aktualitet, nu ur defensiv synpunkt, eftersom det gällde att räkna ut, var de allierade skulle rikta sitt avgörande slag mot Europa. Vare sig Spanien självt, Sicilien och Italien eller Balkanhalvön skulle få taga emot det avgörande anfallet, var Spaniens betydelse lika stor. I det allierade högkvarteret var man sysselsatt med planerna på det kommande anfallet, och diskussionen rörde sig bl. a. om hur Spanien skulle ställa sig, när anfallet igångsattes.⁶²

I Spanien hade i september 1942 den nazistvänlige Serrano Suner störtats som utrikesminister och ersatts med greve Jordana, som var fientligt inställd till ett alltför överväldigande tyskt inflytande i Spanien. Suners störtande innebar förmodligen också, att Franco ville ha ryggen fri för säkerhets skull i händelse av ett tyskt nederlag. Det är också värt att lägga märke till, att den tyske ambassadören i Madrid, Stohrer, som innehaft denna befattning sedan september 1937, i slutet av december 1942 eller början av januari 1943 ersattes med en ny ambassadör vid namn Moltke.⁶³

Hitler lyckades efter underhandlingar med general Munoz Grande,

⁶² Eisenhower: Korståg i Europa (Stockholm 1948) sid. 52, 90—91, 103—104, 119. William D. Leahy: I was there (London 1950) sid. 161.

⁶³ Dokument 42 sid. 121 och dokument 45 sid. 127 i Documents secrets. OBS. Dateringarna och underskrifterna.

chefen för den Blå divisionen,⁶⁴ och genom den tyske ambassadören Moltke i Madrid⁶⁵ uppnå ett hemligt protokoll mellan Tyskland och Spanien den 10 februari 1943, där den spanska regeringen förklarade sig fast besluten att göra motstånd mot varje allierat försök att landstiga på spanskt territorium. Tyskland lovade å sin sida att förse den spanska armén med vapen och krigsmateriel.⁶⁶ Detta protokoll fick emellertid ingen betydelse. Den 14 och 31 maj 1943 framhöll amiral Dönitz, som den 30 januari efterträtt amiral Raeder som överbefälhavare för flottan, att en ockupation av Spanien och Gibraltar genast borde igångsättas, men Hitler förklarade det vara omöjligt utan Spaniens samtycke.⁶⁷

Det är värt att lägga märke till, att mellan den 1 april och den 28 maj 1943 förestod general Jaenecke den 82. tyska armékåren i södra Frankrike. General Jaenecke uppger själv, att denna kår var tilldelad uppgiften att försvara atlantkusten mellan Bordeaux och Hendaye vid fransk-spanska gränsen och att marschera in i Spanien eller Portugal i händelse av en allierad invasion på den pyreneiska halvön. De tyska myndigheterna hyste emellertid inget tvivel om, att en sådan operation bara kunde vidtagas med Spaniens fulla understöd och samtycke.⁶⁸

Den 10 juli 1943 invaderade de allierade Sicilien, som var illa rustat att möta det allierade anfallet, eftersom Hitler fått intrycket, att invasionen skulle äga rum i Grekland eller på Sardinien.⁶⁹ I Italien övertog marskalk Badoglio ledningen, och Mussolini kastades i fängelse. Den 3 september 1943 undertecknade Badoglio ett stillestånd med de allierade, och den 9 september landade de allierade vid Salerno på den italienska halvön. På östfronten drevs de tyska arméerna oupphörligt tillbaka av ryssarna.

I Spanien hade ambassadör Moltke den 30 april 1943 ersatts med

⁶⁴ Dokument 44 sid. 125 i Documents secrets. Report on December 22, 1942 i Fuehrer Conf. sid. 304.

⁶⁵ Dokument 45 sid. 128 och dokument 46 sid. 131—132 i Documents secrets.

⁶⁶ Dokument 14 sid. 35 i Spanish Government. Dokument 49 sid. 140—142 i Documents secrets. Hoare sid. 218. Hughes sid. 271.

⁶⁷ Report on May 14, 1943 i Fuehrer Conf. sid. 329—330. Conference on May 31, 1943 i Fuehrer Conf. sid. 335.

⁶⁸ Statement of E. Jaenecke sid. 13 i Documents Franco.

⁶⁹ Ewen Montagu: The man who never was (London 1953) sid. 33—36, 109—134, 141—144. Report on May 14, 1943 sid. 327 i Fuehrer Conf.

förre tyske ambassadören i U. S. A., Dickhoff. Den 3 december 1943 sammanträffade Dickhoff med general Franco i Pardopalatset i närvaro av utrikesministern, greve Jordana. Dickhoff uttryckte där sin och tyska regeringens åsikter, att Spaniens utrikespolitik började förändras. Han påpekade, att det skulle bli en farlig politik för Spanien att göra den ena eftergiften efter den andra till de allierade. Det gällde såväl internering av tyska ubåtsbesättningar och aktioner mot tyska fartyg i spanska hamnar som tillbakadragandet av Blå divisionen. Franco svarade emellertid undvikande. Han hoppades av allt sitt hjärta på en tysk seger, men han var i en svår situation, och landet måste återhämta sig från inbördeskriget. Import av bensin och bomull var nödvändig, och de allierade erbjöd honom sådana sändningar, om han bara inte visade och uttalade sin axelvänlighet. Han förklarade vidare, att en försiktig politik vore bättre också ur tysk synpunkt: Ett neutralt Spanien, som försåg Tyskland med wolfram o. d. var i hans åsikt bättre än ett Spanien, som var indraget i kriget.⁷⁰

De tyska planerna på Spanien hade således misslyckats, och Tyskland fick inte fler tillfällen att rikta sitt intresse mot detta land. De allierades framgångar kom slag i slag, och Hitler fick annat att tänka på. I juni 1944 kom den stora invasionen i Frankrike. De segerrika allierade arméerna närmade sig alltmer Tysklands egna gränser. Den 11 januari 1945 ryckte de ryska arméerna in i Warzawa, den 14 februari nådde brittiska och kanadensiska trupper Rehn, den 23 mars började det stora allierade anfallet över nedre Rehn, den 23 april bröt ryssarna genom Berlins norra och östra försvarsverk, och den 2 maj kapitulerade Berlin.

Spanienplanerna fann sitt slut, liksom Hitlers övriga världsomfattande planer, i ett brinnande Berlin i slutet av april 1945.

⁷⁰ Dokument 15 sid. 36—39 i Spanish Government.

HERR AAGE AXELSSØNS (THOTT)
»JORDEBOK»

AV

SVEN WELANDER

I Rigsarkivet i København förvaras ett häftat manuskript i formatet bruten folio under rubriken »Fortegnelse over Bøndergods i Skaane og andre af de nuværende svenske Provinser udat.»^{a)} Den utgör en köpebrevsförteckning med jordeboksinslag rörande herr Aage Axelssøns (Thott) till Hjuleberg köpegods^{b)} och brukar oegentligt nämnas jordebok.^{c)} Denna benämning kommer att användas i det följande (förkortat Jb). Jb har aldrig tidigare utgivits.

Jb är skriven på papper i ovannämnt format. Tre medeltida handstilar finnas. Hand 1, som är anmärkningsvärt vacker och tydlig, har skrivit t. o. m. fol. 8r.; 8v. är tom; 9r., den sista, på vilken något är skrivet, innehåller två smärre notiser av olika händer. Den första av dessa notiser behandlar ett köp från herr Eggert Krummedige, den andra mantal i Virestads sn i Varend. Brevdateringarna i margen äro gjorda i modern tid, förmodligen i samband med uppläggandet av Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis.^{d)}

Utomordentligt betydelsefull för bedömning av Jbs värde som historisk källa är dess datering. Knud Fabricius påpekar, riktigt nog, att det sista bevarade köpebrev, som finnes med i Jb, är daterat 1455. Han menar vidare, att eftersom ett i en brevförteckning av år 1467 omtalat brev inte finns anført i Jb, stammar denna möjligtvis från tiden 1455—67.^{e)} Detta resonemang upptages av Erik Lönnroth.^{f)} Hos Gunnar Olsson i Hallands historia har Fabricius' vaga förmodan övergått till visshet.^{g)}

a) Privatarkiver. Thott, Hr Aage Axelsen E. b.

b) KNUD FABRICIUS (En nordisk lensmands liv i det 15de århundrede, (s)HT 1904, s. 204) utgår felaktigt från att Jb omfattar »alt bondegodset».

c) Senast JÖRAN SAHLGREN i förkortningslistan till Ortnamnen i Hallands län (1, Lund 1948; 2, Lund 1950) Åke Thotts (så!) jordebok.

d) I fortsättningen förkortat Rep. I; series secunda förkortas Rep. II.

e) (s)HT 1904 s. 204 n. 2. Brevförteckningen är tryckt i Rep. II som nr 2363.

f) Slaget på Brunkeberg och dess förhistoria (Sc. 1938) s. 188.

g) Hallands historia. Från äldsta tid till freden i Brömsebro 1645. Utg. av

Om man granskar Fabricius' teori, ställer man sig först frågande inför indragandet av brevförteckningen av år 1467 i resonemanget. Det i denna nämnda av honom åsyftade brevet finns nämligen bevarat och stammar från året 1465.^{h)} Därefter kan man undra, varför just detta brev utvalts, det finns nämligen flera andra bevarade köpebrev, som inte refereras i Jb.ⁱ⁾ Vid ett försök att datera Jb bör man i första hand taga hänsyn endast till det av den första handen skrivna; de båda notiserna på fol. 9r. kunna ha tillkommit närsomhelst efter den ursprungliga jordebokens nedskrivande. En säker terminus post quem ha vi i ett brev av $\frac{6}{2}$ 1455, vari Svend Tordssons^{j)} änka Hille Uddsdatter säljer två gårdar i Fjäre härad till herr Aage.^{k)} En absolut tillförlitlig terminus ante quem är först Aage Axelssøns död 1477. Det är dock otroligt, att han skulle ha sålt alla gårdar köpta efter den 6 februari 1455 och behållit tidigare förvärvade. Terminus ante quem kan med stor reservation sättas till $\frac{14}{5}$ 1455, då ett ej i Jb refererat köp slöts med Jens Henriksson i Fyllinge.^{l)} Visserligen kan man tänka sig, att herr Aage har bedrivit vidare försäljningsverksamhet, men endast två före 1455 avslutade köp saknas i Jb. Det ena är ett speciellt fall: det gäller ett gods-komplex i Västergötland, köpt från Eggert Krummedige $\frac{16}{1}$ 1446.^{m)} Den 15 september 1453 dömdes herr Eggert in contumaciam som landsförrädare förlustig liv och gods.ⁿ⁾ Det är tänkbart, att Karl Knutsson lagt beslag på gårdar, som Eggert Krummedige tidigare avyttrat.^{o)} — Det andra fallet gäller endast en ödegård.^{p)} Aage Axelssøns jordebok kan med en viss säkerhet dateras till år 1455.

Den första notisen på Jb:s nionde folio behandlar köp från Eggert

Hallands läns landsting (Halmstad 1954) s. 282. Dock står det här »mellan 1455 och 1457». Det sistnämnda måste vara feltryck eller felskrivning för 1467.

h) Rep. II nr 1981.

i) Tidigare än 1465 äro $\frac{14}{5}$ 1455 (Rep. II nr 487), $\frac{19}{2}$ 1458 (nr 817), $\frac{30}{1}$ 1459 (nr 939), $\frac{7}{12}$ 1462 (nr 1544), okänd dag 1462 (nr 1559—60), okänd dag 1463 (nr 1689).

j) Se n. 20.

k) Se n. 98.

l) Rep. II nr 487.

m) Rep. I nr 7572 a. Se nedan n. 176.

n) C. G. STYFFE: Bidrag till Skandinaviens historia III (Sthlm 1870) nr 31.

o) Det är också tänkbart, att herr Eggert har låtit köpet återgå.

p) Rep. II nr 34.

Krummedige. Det rör sig om gårdar i Skärstads sn,^{q)} Vista härad (Rumlaborgs län). Skärstad är en grannsocken till Svarttorp (Tveta härad), där Aage ägde betydande gods. Räntan är uteslutande örtugar, för alla 16 gårdarna endast 5 1/2 mark. Terminus ante quem är herr Aages död 1477, herr Eggert levde ännu ²²/₉ 1487.^{r)} Som terminus post quem kan man måhända anse Christiern I:s erövring av Sverige 1457, då herr Eggerts gods bör ha restituerats. Aage Axelssøn ägde förut flera gårdar i närheten: i Svarttorps (10 gårdar o. 1 kvarn), Lekeryds (4 gårdar o. 1 kvarn) och Rogberga (4 gårdar) i Tveta härad; i Vireda (3 gårdar) och Frinnaryds (4 gårdar) socknar i N. Vedbo härad samt en gård i »Holmstenstorp» i Vista härad.^{s)}

Huvudstycket i Jb är först uppställt med de topografiska huvudrubrikerna »I Søndhræ hallyndh» (s. 52), »Item i fardosæ Hereth» (s. 60), »Item i hymble heret» (s. 63). Under dessa rubriker är gårdarna uppställda efter köpen. Därefter komma två stora köp, ett från Anders Nielssøn (Jernskæg) och ett från Hans Nielssøn till Assartorp och Aage Karlssøn Star till Skabersjö. Dessa köp omfatta uteslutande svenska gårdar. Även bland de halländska köpen förekomma gårdar i Sverige.^{t)} Här är det emellertid fråga om gårdar, som ingå i skötningar, som även omfatta halländskt gods. I detta sammanhang förtjänar det att påpekas, att i Jb ej finns spår av det gods Aages broder herr Oluf avstod till Aage 1440 och som bestod av rättighet i Hjuleberg och därintill liggande gods i de båda halländska landskapen (allt mödernearv) samt mormorsarv i Sverige.^{u)} Detta har Aage, fullt naturligt, tydligen räknat till arvegodsens. Gårdarna koncentrera sig till häraderna kring Hjuleberg, nämligen Årstad och Faurås. Säljarna äro till största delen östdanska adelsmän, t. ex. landsdomaren Oluf Rut (s. 52 o. 54), Lars Pig (s. 53), Svend Tordssøn i Össlöv (s. 54) och hans hustru (s. 65), bröderna

q) Av de 15 ortnamnen i listan förekomma de 12 i Skärstads sn.

r) Rep. II nr 6137.

s) Samtliga dessa gårdar jämte en ödetomt (»Jordentorp») i Skärstads sn ingingo i Aages stora köp från Anders Nielssøn (Jernskæg) till Dronningholm. Se s. 69 ff.

t) Så omtalas t. ex. gårdar i Kind på fol. 2 r. (s. 55), 3 v. (s. 59 f.) och 4 r. (s. 60).

u) Avskrift i Sophia Brahes Slægtbog (LUB) s. 56 f. Rep. I del III s. 853 (nr 7136). P. v. MÖLLER (Bidrag till Hallands historia I, Lund 1874) menar, att även Hjuleberg skulle ha kommit från mormodern, men brevets formulering är en annan.

Povl och Jens Felaxssøn (s. 59) samt de svenska Esge Torbjörnsson i Forstena (s. 57), Anders Isaksson (Banér) (s. 60 f.) och Bengt Pik (s. 62 f.). Dessutom köpte Aage av Ås kloster (s. 65), från vilket han också arrenderade en gård i Malmö.^{v)}

Erik Lönnroth påpekar, att de gods, som herr Aage förvärvat i Sverige, ligga bra till för Hallands behärskare.^{x)} Men belägenheten av hans gods beror säkerligen inte *bara* på handelspolitiska överväganden. Den sammanhänger också med från vilka han köpt gods. De större köpen (och en del mindre) äro från danskar med gods i Sverige eller svenskar med gods i Halland. Efter 1455 finns intet köpebrev bevarat på större godsköp i Sverige.^{y)} Den förra gruppen representeras av riksråden och riddarna Anders Nielssøn och Eggert Krummedige, väpnarna Svend Tordssøn i Össlöv, Hans Nielssøn i Assartorp och Aage Karlssøn Star. (Överhuvud kan man inte finna spår av svenskt gods sålt av en svensk.) Den andra representeras av Anders Isaksson (Banér) och Bengt Pik.

Herr Eggerts svåra ställning i förhållande till svenskarna har tidigare nämnts.^{z)} De fem tidigare nämnda väpnarna tillhöra med undantag för Svend Tordssøn en grupp, lågfrälset, som, med engelbrektstidens stridigheter i färskt minne, inte bör ha haft alltför mycket emot att förvandla gårdar på andra sidan den oroliga gränsen till lösören. ^{aa)} Liknande tankar kunna kanske ha föresvävat den gamle ^{ab)} och måhända redan döende herr Anders. Helt annorlunda var det då med länsmanen på Varberg med den mäktiga brödrakretsen bakom sig, som väl ingen människa på 1440- och 1450-talen önskade stöta sig med.^{ac)}

Tydligt är, att herr Aage för sina köp disponerat en stor mängd kontanter och andra lösören. Endast i det i Jb först registrerade

v) Diplomatarium dioecesis Lundensis, utgifven af LAURITZ WEIBULL 3 (Lund 1900) nr ccclxxxvi.

x) Sc. 1938 s. 168 f.

y) Vad som finns, är några gårdar i Kind (Rep. II nr 939 och 3742), som sammanlagt gävo 10 pund smör i ränta.

z) Se s. 48.

aa) De flesta av dessa köp äro avslutade på 1440-talet.

ab) Han var för sin tidsålder rätt ålderstigen, född 1394 (SRD VII s. 419).

ac) Hur helt annorlunda det blev, när herr Aage var en fallen storhet, kan man se exempelvis i Rep. II nr 2370—71.

köpet (från Oluf Rut den 20 juni 1451, Rep. II nr 54) talas om godsbyte, men även där betalade han också både mynt och varor.^{ad)}

Källan till de i Jb först uppräknade smärre köpen (fol. 1r.—6r.), köpen från Hans Nielsson och Aage Star (fol. 8r.) samt från Eggert Krummedige (fol. 9) är säkert köpebrev eller liknande uppteckningar. Av de tjugofem köpen av detta slag finnes dock köpebrev bevarade endast för nio: köp från Esge Torbjørnsson (Forstensläkten) 14 eller 21 mars 1432,^{ae)} Abraham Gædde den 27 oktober 1433,^{af)} Povl och Jens Felaxsson den 12 augusti 1437,^{ag)} Esge Torbjørnsson på nytt den 12 april,^{ah)} Ås kloster den 23 april 1441,^{ai)} Anders Isaksson den 1 juli 1444,^{aj)} Hans Nielsson och Aage Star den 19 december 1446,^{ak)} Oluf Rut den 2 juni 1451^{al)} och Hille Uddsdatter den 6 februari 1455.^{am)}

Förteckningen på det stora köpet från Anders Nielsson^{an)} har topografiska underrubriker, och Jb:s författare har troligen skrivit av någon herr Anders jordebok.^{ao)} Även mantalen i Virestads sn (Jb fol. 9) ha tydligen en dylik källa.

Originallets radindelning och interpunktion, liksom bruk av stora bokstäver, har bibehållits. Glömda prickar över i och j ha satts ut. Alla förkortningar ha upplösts och utelämnade bokstäver kursiverats. Inom klammer satta ord eller bokstäver återge originalets överstrykningar. I, J, i och j ha brukats för att särskilja fyra huvudtyper av dessa tecken använda av hand 1 (absolut konsekvens har här inte varit möjlig).

Bland dem, med vilka jag haft förmånen att diskutera läsningen av Jb på vissa punkter, vill jag här främst rikta ett tack till redaktören vid Diplomatarium Danicum, cand. mag. Niels Skyum-Nielsen.

ad) I Jb omtalade persedlar, som Aage betalat, äro kläde (ospecificerat), leydenskt, engelskt (eller »alst»), kor och oxar, smör och mjöl, järn och koppar.

ae) Rep. I nr 6548 (Jb s. 58).

af) Rep. I nr 6649 (Jb s. 59, löst från Jens Felaxsson).

ag) Rep. I nr 6893 (Jb s. 57 f.).

ah) Rep. I nr 7001 (Jb s. 57 f.).

ai) Se not 94.

aj) Rep. I nr 7434 (Jb s. 60).

ak) Rep. I nr 7644 (Jb s. 71 f.).

al) Terminus post quem för påbörjandet av Jbs uppläggnings. Rep. II nr 54 (Jb s. 52).

am) Rep. II nr 445 (Jb s. 65). Se ovan s. 48.

an) Jb fol. 6r.—7v. (s. 66 ff.). Om dess datering se n. 154.

ao) Denna jordebok har förmodligen varit skriven på svenska. Se n. 124.

1r. I Søndhræ hallyndh

Primo i [høx] høgx hereth j laghaholmss
 leen i vydhynghæ sogen lygende¹:
 primo ii gardhe i ebberedh² gywer hwer theræ
 j tønde smor Ok een gard i myrkiwlt³
 gywer ii pund smor. looffs boghæholth⁴
 ok lywnghæ ii ødhæ gardhæ
 Thessæ fornemde gooss kyøpthæ Jak aff
 oleff rwt⁵ Ok gaff Jak hannem J gen
 en myn mødhernes gard liggher i bo//
 lwndhæ⁶ som peder mathessøn oppobodhæ
 som mek gaff ii pund smør thell landgyldhæ
 ok iii tønnder haffræ thiil skat Ther
 thell xiiii lodighæ mark soo godh mynth
 poo then tydh at Rynsk gyldhenæ
 galt j lubsk mark Ok hanss høffrv⁷ x alne
 gronth engelst hwær alen soo good som
 j lybsk mark Thessæ fornemde gotz æræ
 skøt ok skælet po halmsthædhæ landsstyng⁸

Item kyøpthæ Jak gotz aff hanss spoldhe
 nær⁹ lyghende i tøndhersyø heret i laghæ//
 holmss lææn som aar en gard i toffthæ¹⁰
 ok Ry¹¹ i qweren gyffwer iiiii pund smør thell

¹ Veinge sn, Høks hd.

² Ebbared.

³ Mørkhult.

⁴ Låssbygget.

⁵ Oluf Rut var landstingshørare resp. landsdomare i Södra Halland 1437—67 (WILLIAM CHRISTENSEN: Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede, Kbhvn 1903, s. 696).

⁶ Bolunda, Holms sn, Halmstads hd.

⁷ Skrivaren har tydligen ämnat skriva høsfrv.

⁸ Köpebrevet av 20/6 1451 är bevarat. Rep. II nr 54.

⁹ Hans Pederssøn Spoldener till Klapparp, fogde i Malmö, levde ännu 22/4 1433. (Rep. I nr 6614).

¹⁰ Tofta, Snöstorps sn, Tönnersjö hd.

¹¹ Ry, Breareds sn, Tönnersjö hd.

landgyllæ ok iii gardhæ i aarløsæ lyghende
 i snøstorpæ soghen ok ii ligghende i
 enessloffwæ¹² soghen ok gywer hwær theræ
 iiii pund smør i *skilling grot* i tønde haffræ Ther gaff
 Jak hannem foræ xvi ok xx lodighæ mark j
 sølff ok i gwll Hwær rynsk gylden
 for j lubsk marrk Ok fek Jak thessæ fornemne
 gotz met hanss Ja ok mymnæ som hanss
 opne breff vt wysser Ok kom thet i
 hanss skyffthæ effther hanss hostrw

Item kyøpthæ Jak ii gardhe aff lassæ
 piig¹³ en gard hedher gylteghæ liggende
 wyd swndhz broo j brædheredhsoghen
 i tønnersyø hereth¹⁴ gardhen gyffwer vi
 pund smør ok ii *skillinge grot* Then andhræ gar//
 dhen hedher skipaass liggher i sthenyng hæ
 sogen i halmsthædhæ heret¹⁵ ok gyffwer
 iiii pund smør thiill landgyldhe. ther gaff
 Jak hannem vi lodighæ mark foræ ok løsdhæ
 jak thet jn for v lodighæ mark aff hanss
 spoldhenar⁹

lv.

Item kyopthæ Jak en gard aff knwt foghet
 i fyælgymæ¹⁶ for vii tønder smør hwilkken
 gard han kyøpthæ aff en quinna heed
 gereburgh ok wor henne retthæ fædhernæ
 Ok koning Erik gaff henne frelsæ poo
 gardhen ok gaff henne loff at sælyen
 ok gardhen liggher i enessloffue soghen
 ok gywer vi pund smør thiill landgyldhæ

¹² Arlösa ligger vid gränsen mellan *Snöstorps* och *Enslövs* snr.

¹³ Lars Pig (ginbalk omgiven av två halva liljor) till Gåsevad (*Tölö* sn, *Fjäre* hd) var död 1458. (K. H. KARLSSON: Medeltidssläkter med namnet Pik, PHT 1909, s. 21).

¹⁴ Gyltinge, *Breareds* sn, *Tönnersjö* hd.

¹⁵ Skipås, *Steninge* sn, *Halmstads* hd.

¹⁶ Fjällgime, *Enslövs* sn, *Tönnersjö* hd.

ok wor odhæ ther Jak kyøpthen Ok
skottæ fornemde knwt foghet mek gardhen
poo halmsthadhæ landztyng

Item kyopthæ Jak i odhæ gard aff en danne
quinnæ som hedh tyræ kløffs i rogyng hæ
i snestorpæ soghen¹⁷ ok gaff jak henne ther
fore x alne klædhæ Ok ii kyør ok en
tønde smør Ok gardhen gyffwer vi *pund smør*
j *skilling grot* j *tønde* haffræ hønss ok geoss ok lam
Item kyopthæ Jak en odhæ gard aff oleff
rwth⁵ somm hedher weggarp¹⁸ hwilken
odhæ gard han fek aff byskopeder peder lokkæ¹⁹
ok gaff hannem syn hostress gotz ther fore
lagdæ i fyælgymæ¹⁶ . ok gaff Jak hannem
for then fornemde gard viii alne leydest
ok en øxne øgh soo god som iii lodighæ marrk
ok hanss høsthrw viii alne engelst
hwar alen soo god som ii *skillinge grot* ok j *tønde*
smør

- 2r. Ok skøttæ fornemde oleff rwt⁵ mek hannem
poo halmsthædhe landztyng fran segh
ok synæ arwyng hæ ok thell mek ok
mynæ arwyng hæ thiill ewymalig æyæ

Item kyopthæ Jak aff Swen tordsson²⁰ i ødesløff
ii gardhæ som ligg her i opnoræ eth hedher

¹⁷ Röinge, *Snöstorps sn, Tönnersjö* hd.

¹⁸ Væggarp, *Getinge sn* (förr i Kvibille), *Halmstads* hd.

¹⁹ Peder Lykke (Bille) 1359—1436, biskop i Ribe 1409, ärkebiskop i Lund 1418. Bytet ägde rum $\frac{12}{3}$ 1433 (Rep. I nr 6605). Aage Axelsson var ett av vittnena (gården hade ej tillhört hans nåd personligen utan ärkebiskopsbordet i Lund).

²⁰ Svend Tordsson till Össlöv (*Fjärås sn, Fjäre* hd) tillhörde den mäktiga släkten Baad af Halland, i svensk litteratur ofta kallad Tjurhuvud). Henry Bruun har inte fullt övertygande velat göra honom till en bror till herr Abraham Brodersson (HENRY BRUUN: Abraham Brodersen, dHT XI:3 s. 52 ff.). Att de voro i släkt, är dock odisputabelt. Till Bruuns framställning kan läggas, att Svend var död före $\frac{3}{4}$ 1443, då Hille Uddsdotter som änka utfärdar ett brev (Rep. I nr 7320).

apeldhæ gardher gyffwer viii pund [sm] smor Ok
 en som Rawald smyd oppobord ok gywer
 iii pund smør . these fornemde gotz liggende i
 getinghæ sogen ok halmsthædhe hereth²¹
 ok en gard i skällentorp som mattess
 homan oppæ bør gyffwer iii pund smør i effthre
 soghen i arystadhe hereth²² Ok en gard [i] j
 Østenebek gyødher byørnssøn poo boer j
 mordheklewæ soghen²³ gyffuer iiii pund smør
 thiill landgyldhe ii pund thiill skath .
 Ok en gard i nessio som tord oppa bordh
 i kalff soghen²⁴ gywer iiii pund smor thiill
 landgyldhæ ok ii thiil skat / liggende
 bodhe i Kynd ok en gard hedher hedher
 myøshwlt gywer iiii pund smør thiill landgildhæ
 ok ii thiill skat liggher i aresthædhæ hereth²⁵
 ok en gard i gwnnarpæ som hedher [Aagher]
 Aagard²⁶ gyffwer iii pund smør thiill landgyldhæ
 ok ii thill skat Alle these fornemde gothz
 them kyøpthæ Jak aff fornemde swen tordssøn²⁰
 ok gaff Jak hannem xl Rynskkæ gyldhenæ
 ther foræ ok andhet som hanss gadnyng
 wer : myæll ok korn soo at Jak gyor
 dhæ hanss mynnæ fwlkommelighæ for eghen//
 dom Ok løsdhæ Jak thet jn aff Sandbek²⁷
 for hwndredhæ arniske gyldhennæ
 These gardhe erffdhe han effther syn søn
 her brodher swenssøn²⁸ gwd hanss syæl hawæ

²¹ Uppnora, *Getinge* sn, *Halmstads* hd.

²² Skällentorp, *Eftra* sn, *Årstads* hd.

²³ Östenbäck, *Mårdaklevs* sn, *Kinds* hd.

²⁴ Nättsjö, *Kalvs* sn, *Kinds* hd.

²⁵ Mjöhult, *Gunnarps* sn, *Faurås* hd. Belägget har förbisetts av JÖRAN SAHLGREN i *Ortnamnen i Hallands län 2* (Lund 1950) s. 247.

²⁶ Ågård, *Gunnarps* sn, *Faurås* hd.

²⁷ Aage Sandbek var landstingshörare i södra Halland 1473 (WILLIAM CHRISTENSEN: *Dansk Statsforvaltning* s. 696). Gårdarna voro inte lösta från Sandbek utan från hans hustru Gunnild (Rep. II nr 2370).

²⁸ Herr Broder Svenssøn (Baad af Halland l. Tjurhuvud), svenskt riksråd,

Item kyøpthæ Jak aff Swen bondhæ²⁹ j
 tyarby soghen j [ele] cliffsstorp³⁰ en gard
 som han boor³¹ nw selff vt i ok eth
 odhæ torp liggher po hallyndss [a] aass
 2v. som hedher honult³² ok en ødhæ qwernæ
 stædh wydh kagarp owerst vt i stro//
 myn honult ok qwernnen liggende i ka//
 garp soghen Alle these fornemde gotzen lig
 gende i høgx heret ther gaff Jak hannem fore
 xvi ok [xx] xx Rynskæ gyldhen j alle
 handhe werdh ok gardhen gywer vi pund smør
 ok soldhæ mek them met Ja ok mynnæ
 ok skøtte mek them poo halmstædhæ landz
 tyng i manghe godhe mentss ahøra ok
 bad seg saa gwd thell helppe
 thet han hadhe aldræ sold enghen man
 these gotz før Item skyotthæ han mek
 en gard i daggarp i tyarby sogen³³ j
 ornnebiery i lagheholmss sogen³⁴ ok en
 gard i wydhinghæ³⁵ ok en gard i tønnersjø³⁶
 ok haffdhæ her boo³⁷ these gotz j pant
 for ii støkkæ alst neer Jak hawer them
 vt gywet tha hawer Jak æghedom oppo
 these fornemde gotz

avrättad i Söderköping 1436. Herr Aage har av Svend Tordsson även köpt herr Broders arv efter Knut Ribbing (Rep. II nr 2370).

²⁹ Måhända identisk med utfärdaren av ett gåvobrev ^{22/2} 1409 (Rep. I nr 5028). Utgivaren ämnar återkomma till detta i annat sammanhang.

³⁰ Elestorp, *Tjärby sn, Höks hd.*

³¹ r står skrivet över det andra o.

³² Hönalt, *Ö. Karups sn, Höks hd.*

³³ Daggarp, *Tjärby sn, Höks hd.*

³⁴ Årnaberga, *Laholms sn, Höks hd.*

³⁵ Veinge, *Veinge sn, Höks hd.*

³⁶ Tönnersjö, *Tönnersjö sn och hd.*

³⁷ Troligen herr Bo Stensson (Natt och Dag) till Bergunda (*Bergunda sn, Kinnevalds hd*), svenskt riksråd, nämnes 1408—1469. Han var svärson till herr Sven Sture. GUSTAF ELGENSTIERNA: Den introducerade svenska adelns ättartavlor V (Sthlm 1930) s. 388.

Item kyøpthæ Jak aff frw Cecilie i haræberg³⁸
 vt i skonæ som æræ ii gardhe sandarp
 i aræsthedhæ soghen³⁹ som Jes *pederssøn* oppoo
 bordh ok gyffwer xii *pund smør* ok jes *rodssøn*
 viii *pund smør* ok en gard i askeme⁴⁰ som
 swen *tryelssøn* oppobord bodhæ gyffuer iiii
pund smør thiil landgyldhe Ok en gard i hemse//
 lywnghæ i apældhe sogen⁴¹ gyffwer v *pund smør*
 thiill landgyldhæ ok iii *pund smør* [t] thiil skat
 for these *fornehmde* gotz gaff Jak hwdredhæ
 Rynske gyllenæ i sthædher penninghæ ok
 iiii *lodighæ* mark i danskæ penninghæ for eghe
 dom ok xij alen swort leydesk ok
 eth fad Jern ther met fek Jak æghæ
 dom po sandorpe qvern som Jak haff
 dhe thell foren bygd These *fornehmde* gotz
 liggende i i arestædhæ heret

Item kyøpthæ Jak aff [ott] Esg hæ thorbyørnessøn⁴²
 som her effther neffnes som først aar en
 howdh gard liggende i sörby⁴³ som Arwyt
 Jenssøn oppaa bodhe gyffwer j *thønde smør* til
 landgyllæ j en gard som hedher nakkagard⁴⁴
 nielss oppoo boer gyffwer iiii *pund smør* Ok
 en gard som aghe torbyørnessøn⁴² haffdhe
 thell pant aff oleff *krwmmessøns* fadher
 for viii *lodighæ* mark hwydhe engelskæ hwilken

3r.
 Jfr 1439
 12/4

³⁸ Fru Caecilie Jensdatter (Uf) till Hardeberga (*Hardeberga* sn, *Torna* hd) gift med 1) Tue Pederssøn (Rani) 2) Herr Bengt Pik (mussla), till Hardeberga, styvson till Abraham Brodersøn, nämnes som död 1412. (K. H. KARLSSON i PHT 1909 s. 17) 3) herr Hartvig Limbek till Hardeberga. Hon var död 10/7 1445 (Rep. I nr 7525).

³⁹ Sannarp, *Årstads* sn och hd.

⁴⁰ Askome, *Askome* sn, *Årstads* hd.

⁴¹ Humselynga, *Abilds* sn, *Årstads* hd.

⁴² Esge och Aage Torbjörnsson till Forstena (*Tunhems* sn, *Väne* hd). De tillhörde den s. k. äldre Forstena-ätten. ELGENSTIERNA II (Sthlm 1906) s. 802.

⁴³ Sörby, *Vessige* sn, *Årstads* hd.

⁴⁴ Nackagården, *Vessige* sn, *Årstads* hd.

gard *peder* *gwdmynssøn* oppboer *Item* en gard
 i *wæsyæ*⁴⁵ som *anderss* alg oppa boer . tesse
fornemde gotz *liggende* i *wæsyæ* soghen
Item ii gardhe i *alberghæ* oleff *swenssøn* oppo
 boer *gywer* vi *pund smør* eller en *øræ* korn
 Swen *fleskkæ* boer poo then *andhre* *gywer*
 iii *pund smør* / *thessa* gardhe *ligghæ* i *aræsthæ*//
dhæ *sogen*⁴⁶ Alle *thesse* *fornemde* gotz *Jak fæk*⁴⁷
 aff *Esg hæ* *torbyornessøn* i *arestædhæ* *heret*
Item j gard *liggher* i *qwitbillæ* *sogen*⁴⁸ i *kalwe*
kyær som *andherss* *skubbæ* oppa boer *gyffwer*
 iii *pund smør* thil *landgyldhæ* Ok i gard i *dael*
 som *styg* oppo boer i *gethinghæ* *sogen*⁴⁹ *gywer*
 ii *pund smør* Ok aff *møllen* j *pund* mell
Item j gard i *nædhult* *bencht* *knag* oppo boer
gyffuer iii *pund* thil *landgillæ* *liggher* i
kynnæriidh *sogen*⁵⁰ *Thesse* *fornemde* *godz* *liggende*
 i *halmsthædhe* *heret* *Item* j gard i *frak*
*kabodhe*⁵¹ *gywer* vi *pund smør* Ok en gard i *fol*
bensbakkæ *gywer* vi *pund smør* *thesse* *fornemde*
 gotz *liggende* i *kalff* *sogen* i *kyndh*
 Alle *thesse* *fornemne* gotz *kyøpthæ* *Jak* aff
esghæ *torbiørnessøn* *hwilkke* *fornemde* gotz
 han *erffd hæ* *effther* *syn* *brodher* *Aaghe*
torbiørnessøn Ok *Aaghæ* *torbiørnessøn* *erff*
dhæ *met* *syn* *barn* *ther* *gaff* *Jak* *hannem*
fore *lxx* *lodighæ* *mark* ok j *stokke* *brwnt*
*leydest*⁵²

⁴⁵ Vessige, *Vessige* sn, *Årstads* hd.

⁴⁶ Allberg, *Årstads* sn och hd.

⁴⁷ I. feek.

⁴⁸ *Kvibille* sn, *Halmstads* hd.

⁴⁹ *Getinge* sn, *Halmstads* hd.

⁵⁰ Nödhult, *Kinnareds* sn, *Halmstads* hd. Köpebrev av 14/3 l. 21/3 1432 (Rep. I nr 6548).

⁵¹ Frackebo, *Kalvs* sn, *Kinds* hd.

⁵² Köpebrev på de flesta gårdarna 12/4 1439 (Rep. I nr 7001).

Item fek Jak gotz aff powyl felaxssøn ok
 jes felaxssøn⁵³ j fførst en gard i sørby⁴³ Jfr
 1437 12/8
 som niels [søn] lassessøn oppoboer gywer j tønde smor 3v.
 thiil landgyllæ Ok j gard i alberghæ⁴⁶
 nis kære oppoboer gyffwer j tønde smør thiil land
 gyldhæ Item en gard i wæsyæ⁴⁵ som aar lagd
 Jn thill then gard som anderss elg oppoboer
 giffuer ii pund smør / these gotz liggende i aræ//
 sthædhe heret Item en gard i frelywng hæ
 som peder anderssøn oppobodhæ ok j qwernæ
 stadh giffuer iii pund smør till landgildhæ
 ligende i gethinghæ sogen i halmsthædhe
 heret⁵⁴ / these fornemde gotz [het] haffdhæ Jak
 i pant for lxxx arniskæ gyldhenæ
 ok viii lodighæ marrk so kyøpthæ Jak eghen
 dom aff them bodhæ for viii tønnder smor
 met theris fwlle wekt som theris opne
 breff vt wyser
 Item losthæ Jak Jnd aff Jes felaxssøn ii
 gardhe i sørby⁵⁵ som swen lassessøn poboer
 ok gwmdund po then andhre gardhen
 for xvi lodighæ mark Ok en rødrygghed
 oxæ so god som viii skillinge grot Ok ther thil
 xx alne røth alst for j agherstokkæ
 som hadhe kyøpth ther thiil Item kyøp//
 thæ Jak en ødhæ gard aff hannem ligende
 j kynd som hedher byrkkewl j kalff
 soghen⁵⁶ gywer iii pund smør for vi lodighæ mark
 Item kyøpthæ Jak en gard aff powyll fe
 laxsøn hanss brodher liggende j kynd i kalff
 soghen som hedher syndagxaass⁵⁷ for iii tønnder
 smor ok gardhen gywer iiiii pund smør

⁵³ Povl och Jens Felaxssøn (två yxor).

⁵⁴ Fröllinge, *Getinge sn, Halmstads hd.*

⁵⁵ Se not 43. Köpebrev utfärdat av gårdarnas ägare Abraham Gædde ^{27/10} 1433 (Rep. I nr 6649).

⁵⁶ Björkekulla, *Kalvs sn, Kinds hd.*

⁵⁷ Sönsås, *Kalvs sn, Kinds hd.*

Item kyøpthæ Jak aff Christine [benc] benchtx
 aff henness søsther i gard i holt⁵⁸ ok en gard
 i ydhræ egenghe⁵⁹ liggende i gunnerppæ
 sokn gywer hwer there iiii pund smor thiill
 landgyllæ Ok en gard i øffræ egyng hæ
 i mordheklawæ sogen⁶⁰ gyffwer iiii pund smor
 thiil landgyllæ ok en ødhæ gard [h]
 4r. hedher Lalebodhæ i elifsriddhæ soghen⁶¹
 skwidhe ok gywe iii pund smør Thessæ
 gardhe ligende i kynd ther gaff Jak hwer
 there ii tønnder smor ii lodighæ mark ok j
 støkkæ gront alst

Item kyøpthæ Jak aff [bæ] bencht lang [fr]
 hwstrv modher i gard i væsia⁴⁵ som bencht
 torbiornessøn oppa boer giffwer i pund korn
 iiii pund smør til landgillæ ther gaff Jak hen
 ne xiiii lodighæ mark fore thet skøthæ [bancth]
 bencht lang mek vppæ henness wegnæ
 vppa arestædhæ tingh j henness eyen ner
 wære ok flere dande menss ahøræ for
 xv lodighæ mark at bethale met nyt kober

Item i fardosæ hereth⁶²

Item kyøpthæ Jak aff anderss ysaacsson man
 kaller flufyr⁶³ these gotz som her effther
 neffnes primo i gard i stegheredh i sebber
 næ [top] torpe sogen⁶⁴ som dauid oppoboer
 gywer j thønde smør til landgyldhæ

⁵⁸ Hult, *Gunnarps sn, Faurås hd.*

⁵⁹ Yttre Ekängen, *Gunnarps sn, Faurås hd.*

⁶⁰ Övre Ekängen, *Mårdaklavs sn, Kinds hd.*

⁶¹ Älvereds sn, *Kinds hd.*

⁶² *Faurås hd.*

⁶³ Anders Isaksson (Banér), svenskt riksråd (nämnes 1405—1445), svärson till Sven Pik (mussla). *ELGENSTIERNA I* (Sthlm 1925) s. 218.

⁶⁴ Stegared, *Sibbarps sn, Faurås hd.*

Item i gard i moarp⁶⁵ som Jon torsthenssøn oppo
 boer gywer vi *pund smør* thil landgyldhæ
 Item i gard i kristinekyöp torsthen helghessøn
 oppo boer gywer vi *pund smør* Ok i gard i grythæ//
 aass⁶⁶ som tykæ swenssøn oppoo boer
 Jtem biörn radherssøn ladhe *met mek en ødhæ*
 gard som han hadhe i gryteaass for en
 myn ødhe gard Jak hadhe i arskerholt⁶⁷
 ok gaff biörn radherssøn mek i mellem
 j brwn oxæ so godh som vii *skillinge grot* thet Jak
 wille leghæ *met hannem* ok ære bodhe
 gardenæ sammen lagdhæ ok giffuer vi *pund smør*
 Ok en gard i greffeseel liggende i ho//
 nehaalss soghen i fyære hereth⁶⁸ Alle thesse
 fornemde gotz kyophthæ Jak aff [andh] fornemde⁶⁹
 Anderss ysaacssøn man [kl] kaller flufyr
 for lx rynskæ gyldenæ i kalmeren⁷⁰
 ok the woræ alle sammen odhe then tiid
 Jak kyopthe them

4v.

Item kyøpthæ Jak aff gøstaff en gard i kom
 baldheriidh i fardosæ heret i moarpe soghen⁷¹
 som nis tare oppaa boer gyffwer vi *pund*
smør ok al then retteghed som han haff//
 dhe i en gard i heslaas⁷² som arwyd op
 po boer [ok en gard j br] Jtem aff
 hanss søsther Elsee kyøpthæ i gardh
 i lyndholt⁷³ som bencht oppo boer ok

⁶⁵ Morup, *Morups* sn, *Faurås* hd.

⁶⁶ Grytås, *Morups* sn, *Faurås* hd.

⁶⁷ Askhult, *Morups* sn, *Faurås* hd.

⁶⁸ Gressella, *Hanhals* sn, *Fjære* hd.

⁶⁹ Skrivaren har först skrivit fornemde över det överstrukna ordet, sedan efter det.

⁷⁰ Köpet har uppgjorts vid konung Kristoffers vistelse i Kalmar sommaren 1444. Köpebrevet är av den 1 juli (Rep. I nr 7434).

⁷¹ Kanderyd, *Morups* sn, *Faurås* hd.

⁷² Hesselås, *Stafsinge* sn, *Faurås* hd.

⁷³ Lindhult, *Stafsinge* sn, *Faurås* hd.

en gard i biernholth⁷⁴ som hakon møl
 lere oppoboer ther gaff Jek henne vi lodighæ
 marrk foræ

Item kyøpthæ Jak aff hostrv mærithe *peder*
 haghenssøns hostrv i gard i stenstorp i
 gelleridh sogen i fardosæ heret⁷⁵ giffuer
 x pund smør ii tønder haffræ ii lam . ii gess
 iiii hønss Item en gard i østro j
 sebbernerorppe sogen⁷⁶ som swen skreed
 oppo boer giffuer ii pund smør Item j gard
 j skæræbexridh i sybbernetorpe sogen⁷⁷
 som erik acerssøn oppobodhæ giwer iii
 pund smør Item en gard i kornarp
 som *peder* eskelssøn oppo boer i gunnarpe
 sogen⁷⁸ som gifuer ii pund smør These fornemde
 gotz ligende alle i fardosæ heret Ok
 en odhæ gard i arnarp i snostorpppe⁷⁹
 sogen giffuer i pund smør These fornemde gotz
 kyøpthæ Jak aff hustrv merithe som
 forskrefuet staar for vi lodighæ mark ok
 en oxen øg ok saa got som iii lodighæ
 mark Ok i swar engilsk nobel /
 these gotz laghe alle ødhe then tiid Jak
 kyøpthæ thøm

Item kyøpthæ Jak gotz aff [bæ] bencht
 piig⁸⁰ som her effther neffnes en
 gard i gwnnarp⁸¹ som nanne haghenssøn

⁷⁴ Björnhult, *Stafsinge* sn, *Faurås* hd.

⁷⁵ Stenstorp, *Gällareds* sn, *Faurås* hd.

⁷⁶ Öströ, nu i *Dagsås* sn, *Faurås* hd.

⁷⁷ Skärbäck, *Sibbarps* sn, *Faurås* hd. Belägget har förbisetts av SAHLGREN (Ort-
 namnen i Hallands län, Lund 1950, 2 s. 288 f.).

⁷⁸ Kornarp, *Gunnarps* sn, *Faurås* hd.

⁷⁹ Anarp, *Snöstorps* sn, *Tönnersjö* hd.

⁸⁰ Bengt Pik (ginbalk omgiven av två halva liljor) till Öjered (*Marbäcks* sn,
Kinds hd), häradshövding i Väte hd. K. H. KARLSSON i PHT 1909 s. 21 f.

⁸¹ Gunnarp, *Gunnarps* sn, *Faurås* hd.

oppo boer giffwer iii pund smør Ok en
 gard i wlleredh⁸² som hemfast oppæboer
 giffuer vi pund smør / en gard i osrop [sogen]
 som gwnne oppa boer giffuer j tønde smør
 Item j gard i [torsyrdrh tos t]
 torssrid som sigghe oppoo boer gywer
 iiiii pund smør Thesse gotz ligghe i fardosæ heret
 them kyøpthæ Jak aff bencht piig
 for eth solff belthæ som wog v lodighæ
 mark kolnisk vecth ok vi lodighæ mark for
 grauinghen ok ix lodighæ mark ok j stekkæ
 klædhæ soo got som xvi [lodighæ mark] lubskæ
 mark for æghedommen

5r.

Item i hymble heret

Primo ii gardhe i kyninghæ ære bodhe lagdhæ i
 en gard som oleff michelssøn oppo boer gywer
 j tønde smør
 Item kyøpthæ Jak aff høstrv Eliness arwynghæ
 i gard i lunby⁸³ som oleff gad oppo boer gywer
 j tønde smør Item j gard i olufstorp⁸⁴ som ni//
 elss swenssøn oppoboer gywer vi pund smør Item
 i gard i Rygh⁸⁵ nis andherssøn oppoboer gywer
 iiiii pund smør Item i gard i muthene⁸⁶ gywer
 ii pund smør Item i gard i nyslynghæ⁸⁷ som pellæ
 grubbe oppoboer gyffuer iiiii pund smør Item en
 gard i kølesholt⁸⁸ som peder Jonssøn oppoboer
 gyffuer vi pund smør Item en gard i sammesteth
 som gyødher alwerssøn oppo bodhe gywer iiiii
 pund smør Item j gard i vlueredh⁸⁹ som oleff

⁸² Ullared, *Ullareds* sn, Faurås hd.

⁸³ Lundby, *Valinge* sn, *Himle* hd.

⁸⁴ Olofstorp, *Valinge* sn, *Himle* hd.

⁸⁵ Rygg, *Valinge* sn, *Himle* hd.

⁸⁶ Mutan, *Rolfstorps* sn, *Himle* hd.

⁸⁷ Nässlinge, *Nösslinge* sn, *Himle* hd.

⁸⁸ Kushult, *Rolfstorps* sn, *Himle* hd.

⁸⁹ Ollered, *Nösslinge* sn, *Himle* hd.

pederssøn poobor gywer ii pund smør Item j gard
 j mark j holt j gryme[d]ridhe sogen⁹⁰ som
 gwnnæ olssøn oppoboer gywer iiiii pund smør
 Alle these fornemde gotz kyøpthæ Jak aff hen
 nes arwyng hæ for eth stække klædhæ
 som holt xl alne ok xviii pund korn
 quitted hæ Jak met them hwert pund galt j
 lodigh marrk Ok iii lodighæ mark redhe penninghæ
 ok j stökkæ alst thet stor en j gen vbetholet
 Thessæ gotz ligghæ alle i hynlæ heret

- 5v. vthen then enæ gard i mark ligg her
 Item ii gardhe drageridh liggende i wyskæheret
 j wydøghæ⁹¹ sogen som nw en oppoboer hedher
 oleff arnessøn gyffuer iiiii pund smør Than andhræ
 gard boer oppaa laurens olssøn / iii pund smør
 Item j alegardh i oess fysket⁹² Ok j alegard
 vthen foræ j then sammæ aa j wysk lyggende
 thiil the ii gardhe Ok oess fysket skyl //
 dher j tønde oell Then andhre alegardhyn
 som laffrynss hawer skyldher ii pund oell
 Alle these fornemde gotz kyøpthe Jak aff høstrv
 karynæ som wor høstrv Elene retthæ arwæ
 Hostrv karyness fadher hed nis pederssøn Ok
 hostrv Elyness fadher hed swen pederssøn ok the
 woræ bodhe ii samborne brødhæ hostrv
 elene wor swen pederssøns dotther hostrv kary
 ness fadher hed nis pederssøn ok the wore ii brø
 dræ døthre Ok ther met haffdhe hwn Jn
 ghen nermer arwe en henne ok skyøta
 hostrv [la] karines son oleff Jenssøn mek these
 gotz wppæ worbyærigss landsstyng fran
 syn modher ok seg ok synæ arwynghe ok thill
 mek ok mynæ arwynghe

⁹⁰ Hultby, *Grimmareds sn*, Marks hd.

⁹¹ Drared, *Veddinge sn*, Viske hd.

⁹² Fisket i Viskan vid Ås?

Item kyøpthæ Jak ii gardhe aff aass Closther
 aff abbedyn ok aff alt menycth Conuent
 ok en qwern ok j laxe fyskæ en gord j
 alefors⁹³ som nis tordssøn oppo boer gywer
 j *tønde smør* thiil landgylle Ok ii pund meell
 aff qwernen : then andhre gard j samme
 stedh som swen Jenssøn oppo boer gywer
 [vi] vi pund *smør* thil landgyllæ Ther gaff
 Jak klosther foræ lxxx Rynske gyldene
 Swen tordssøn gaff these fornemde gotz thiil Closther⁹⁴

Item kyopthæ Jak aff hostrv hyllæ Swen
 tordssøns hostrv⁹⁵ j gard liggher i Ølmewalle
 sogen⁹⁶ som bo pederssøn oppo boer gyffwer vi pund
smør thiil landgylle Ok j gard vndher [la]
 liidh som hanss smeth nw oppo boer gywer
 iii pund *smør* thiil landgyllæ liggher j fyæræ //
 aass soghen⁹⁷ Ther gaff Jak fore xviii lodighæ mark
 j pund bygh j pund meell⁹⁸

6r.

Item haffuer Jak en gard j solridh som nw
 her swen laurensøn oppo boer gywer j *tønde smør*
 thill landgyllæ thenne fornemde gard liggher j lan
 dæ sogen⁹⁹ Ok en gard oppo ølmeness som
 tryelss horn nw oppo boer gyffuer lx fysk
 thiil landgyldhe ok liggher i ølmewallæ sogen¹⁰⁰

⁹³ Alafors, *Ålvsåkers sn, Fjäre hd.*

⁹⁴ Köpebrevet av $\frac{23}{4}$ 1441 är tryckt i WEIBULL: Diplomatarium dioecesis Lundensis III: ccxxvii. Här anges köpeskillingen till endast 60 renska gyllen. Rör det sig om en handtryckning till abboten och/eller konventet på 20 renska gyllen?

⁹⁵ Hille Udssdotter, i sitt andra äktenskap Svend Tordssøns till Össlöv (se n. 19) andra hustru.

⁹⁶ *Ölmevalla sn, Fjäre hd.* Gården kallas i köpebrevet (se n. 94) »Gizlewethorp».

⁹⁷ *Fjärås sn, Fjäre hd.*

⁹⁸ Köpebrevet, daterat $\frac{6}{2}$ 1455, är bevarat. Rep. II nr 445. Hustru Hille hade ärvt de båda gårdarna efter sin dotter med Mickel Stoffffisk, som ursprungligen ägt dem.

⁹⁹ Soleryd, *Landa sn, Fjäre hd.*

¹⁰⁰ Ölmanäs, *Ölmevalla sn, Fjäre hd.*

Item i ødhe gard som hedher algwstorp . gywer
 ii wordhe kulmulæ liggher i slep sogen¹⁰¹
 These fornemde gotz kyoptæ Jak aff hostrv Jngerth
 espingxdotther ok gaff Jak henne ther fore
 xl lodighæ mark j alle handhe werdhe soo henne
 alstingx ath nøgdhæ
 Item i gard i dedotorp i ølmewalle sogen¹⁰²
 gywer iiiii pund smør

Thethæ gotz fek Jak aff her Anderss
 nielsson¹⁰³ først i wadzboo i Agneheret

Item howdgardhin i hiwlestadhe¹⁰⁴ skyller ii fad
 Jern Item hywlæstadhe qvern skyldher iiiii
 ok xx soldh meell¹⁰⁵ Item en gard i borghe
 nes¹⁰⁶ skyldher iii hwnderth Jern
 Jtem en gard i torppe¹⁰⁷ skyldher iii hwndert Jern
 ok all wor deell som [wy hawe i] ok
 rettighedh som wy haffue i arwss som
 liggher i Agne soghen¹⁰⁸

Vadzbo hereth

Item j gard hedher røør i haslæ sogen¹⁰⁹ skyl

¹⁰¹ *Släps* sn, *Fjäre* hd. Kolmulen eller blåvittlingen (gadus poutassou) är en torskfisk; den anses numera värdelös (Lieberkind, Wallengren, Hanström: Djurens värld 5, Malmö 1939, s. 248 ff.).

¹⁰² Dotetorp, *Ölmevalla* sn, *Fjäre* hd.

¹⁰³ Herr Anders Nielsson (Jernskægg) till Dronningholm, (*Strø* hd, Sjælland) danskt riksråd, hövitsman på Axvall. Om denne storgodsägare, som spelat en ej obetydlig roll i Danmarks och Sveriges historia, finns mycket litet skrivet. Se t. ex Danmarks Adels Aarbog 1889 s. 184 ff.; C. G. STYFFE, Skandinavien under unionstiden (3 uppl., Sthlm 1911) s. 49 (»broder» är troligen inte svåger, som Styffe antar, utan halvbror, som DAA anser); ERIK ARUP, Danmarks Historie II (Kbhvn 1932) s. 200 och 204. De bevarade resterna av hans arkiv äro förtecknade hos ERIK KROMAN, Privatarkiver før 1660 i Rigsarkivet (Kbhvn 1948) s. 77 och Rep. I del 4 s. 115 f. Om köpets datering se n. 154.

¹⁰⁴ Hjulstanäs, *Södra Råda* sn, *Visnums* hd, Värmland län.

¹⁰⁵ l. moell.

¹⁰⁶ Borgenäs, *Amnehärads* sn, *Vadsbo* hd.

¹⁰⁷ Torpa, *Amnehärads* sn, *Vadsbo* hd.

¹⁰⁸ Lilla Årås, *Amnehärads* sn, *Vadsbo* hd.

¹⁰⁹ Rör, *Hassle* sn, *Vadsbo* hd.

dher xii øræ Item j gard i vby¹¹⁰ skyldher
 iii mark Item i gard i wæræng¹¹¹ skyldher
 iii løbe smør

Kakynss heret

Jtem iii garde i hylthe¹¹² skylle iii mark
 wartofthæ heret¹¹³
 Jtem i gard i holsthadhe skyller iii mark

Skaninghx heret

Item i gard hedher Saxetorp¹¹⁴ skyldher iii løbe smør

Barkne hereth

Item j gard i ælmesogen hedher boell¹¹⁵ skyldher
 iii løbæ smør Item j gard i leghasæ / sogen
 i lokketorp¹¹⁶ skyller v pund smør Item gard i
 Jngetorp¹¹⁷ skyldher v pund smør Jtem i gard i
 braneem¹¹⁸ skyller iii løbæ smør Item i gard i sam
 mestad skyldher v pund smør Jtem i gard i samme
 sted skyldher j pund smør Item boos [g] gard
 skyldher iii løbæ smør

I Vermelandh

Item i kiilsogen [en] j gard hedher kiil¹¹⁹ skyl
 dher j fadh Jern Item i gardh i war//
 nem soken¹²⁰ skyldher vi hwnderth Jern ok
 et halft kir we gøoss

¹¹⁰ Utby, *Utby* sn, *Vadsbo* hd.

¹¹¹ Våring, *Vårings* sn, *Vadsbo* hd.

¹¹² Djurström, *Vårsås* sn, *Kåkind* hd. IVAR LUNDAHL: Ortnamnen i Skaraborgs län VII (Lund 1950) s. 113.

¹¹³ *Vartofta* hd.

¹¹⁴ Saxtorp, *Kvånuns* sn, *Skånings* hd.

¹¹⁵ Bol, *Elings* sn, *Barne* hd.

¹¹⁶ Lockatorp, *Lekåsa* sn, *Barne* hd.

¹¹⁷ Ingatorp, *Lekåsa* sn, *Barne* hd.

¹¹⁸ Bragnum, *Lekåsa* sn, *Barne* hd.

¹¹⁹ Kils by i *Kils* sn finns både i *Kils* och *Visnums* hdr.

¹²⁰ *Varnums* sn, *Ölme* hd.

Kolens heret

Item i gard i wælænæ skyller iii løbæ smør

Item i gard i glømsrødh skyller iii lobæ smør

Item i gard hedher store erikstorp¹²¹ skyller iii lobæ smør

Vilskæ heret

Item gard i gogwmmæ sogen hedher ellebergh¹²²
skyller iii løbæ smør

Gudems heret

Jtem i brunnem¹²³ en gord skyldher xii soldh
bywg *Jtem* i gard i sammested skyldher vi
soldh bywg¹²⁴ *Jtem* en gard i samme sogen hedher
stemmetorp¹²⁵ skyldher iii løbe smør *Jtem*
stemmetorpe qwern skyldher x sold /
miel¹²⁴ *Item* i gæsænæ ølandhe i hwde//
ne sogen¹²⁶ iii gardhe en skyldher iii løbe smør
then andræ iii løbæ smør *Jtem* then tredyæ
ii løbæ smør

J Kyndh

Jtem j gard i skeggetoffthæ sogen¹²⁷ skyl
dher i pund smør *Jtem* i gard i swenelywn
ghæ soghen hedher ænglætorp¹²⁸ skyller
iiii pund smør

- 7r. *Item* en gard i vllesio sogen hedher bro//
dhertorp¹²⁹ skyldher iiiii pund smør *Jtem* i gard
i samme sogen hedher anatorp¹³⁰ skyller

¹²¹ Erstorp? *Gösslunda* sn? *Källands* hd.

¹²² Äleberg, *Gökhems* sn, *Vilskæ* hd.

¹²³ Brunnhem, *Brunnhems* sn, *Gudhems* hd.

¹²⁴ Märk den svenska formen!

¹²⁵ Stämmestorp, *Brunnhems* sn, *Gudhems* hd.

¹²⁶ Ölanda, *Hudene* sn, *Gäsene* hd.

¹²⁷ *Sjötofta* sn, *Kinds* hd.

¹²⁸ Englarp, *Svenljunga* sn, *Kinds* hd.

¹²⁹ Brostorp, *Ullasjö* sn, *Kinds* hd.

¹³⁰ I Ortnamnen i *Kinds* hd 2 (Ortnamnen i Älfsborgs län, utgivna av Kungl.

vi pund smør Item i gard i mag//
 nestedhæ¹³¹ sogen hedher siblinghæbodhæ
 skyldher iiii pund smør Item en ødhæ mark
 i langhemesogen hedher hallanstorp¹³² skyl
 dher ii øræ

I smaland/i twedheheret

Item i howdhgardh i sortethorpe sogen hedher
 dyretorp¹³³ skyldher xj mark
 Jtem Jearpsstorp gyffuer xii øræ
 Item offrawadh¹³⁴ gywer xii øræ
 Item ii gardhe j togeriidh¹³⁵ sammestadz giffuer
 halff femtæ mark
 Item i gard i fagreholt¹³⁶ skyller ii mark
 Item i gard i lutetorp¹³⁷ skyller ii mark
 Jtem i gard i biørneriid¹³⁸ skyldher xii øræ
 Jtem ii garde i sortetorp¹³⁹ skyldhe iii mark
 Jtem i gard i rostoffthæ¹⁴⁰ skyldher xiiii øræ
 Jtem en qvern hedher molletorp gyffuer
 x tønder miel¹²⁴

J visthe heret

Jtem i holmstenstorp en gard skyldher xii øræ

Ortnamnskommittén VII:2, Uppsala 1918) s. 214 identifieras Annatorp med Amundtorp, *Ullasjö* sn, *Kinds* hd. Identifikationen förefaller något djärv.

¹³¹ *Månstads* sn, *Kinds* hd.

¹³² Hallarp, *Långhems* sn, *Kinds* hd.

¹³³ Djuvarp, *Svarttorps* sn, *Tveta* hd.

¹³⁴ Övravad, *Svarttorps* sn, *Tveta* hd.

¹³⁵ Tokeryd, *Svarttorps* sn, *Tveta* hd.

¹³⁶ Fagerhult, *Svarttorps* sn, *Tveta* hd.

¹³⁷ Lutarp, *Svarttorps* sn, *Tveta* hd.

¹³⁸ Björnaryd, *Svarttorps* sn, *Tveta* hd.

¹³⁹ Svarttorp, *Svarttorps* sn, *Tveta* hd.

¹⁴⁰ År 1431 pantsatte herr Bo Stensson (Natt och Dag) i Köpenhamn till herr Anders och hans familj gården »Rawestoffte» och andra i Svarttorps sn för 40 lybska mark. Rep. I nr 6534 efter en regist av Peringsköld.

J Widhbo heret

- Jtem i gard i wyredhe sogen hedher [kye] bir//^{140a}
 keness skyller [x øræ] ii mark
 Jtem en gard hedher litlæ birkeness¹⁴¹ skyller
 x øræ Item i gard aar ødhæ skyldher j mark
 Jtem i gard i fynneriid sogen i samme hereth
 hedher yseriidh¹⁴² skyller xx øræ
 Jtem i gard hedher syndhræ yseriid¹⁴³ skyldher
 [x]ii mark Jtem i gard i toppetorp¹⁴⁴ skyldher
 vi øræ Item i gard i frynneridh¹⁴⁵ skyldher
 ii mark Jtem i lygrædhæ sogen i klakkatorp¹⁴⁶
 en gard skyldher iiiii marrk ii øræ
 7v. Item i gard i hørædhæ¹⁴⁷ skyldher xx øræ
 Jtem i gard i eskylstorp¹⁴⁸ skildher^{148a} xx øræ
 Jtem i gard i rønnendhe¹⁴⁹ skyller ii mark
 Jtem rønnendheqwern skyller iiiii mark
 Jtem i gord i tenolt i rubirkke sogen¹⁵⁰ skiller
 iii mark Jtem ii gardhe i fagherslet¹⁵¹
 i samme sogen skyller iiiii mark
 Jtem i gard i rubergh¹⁵² skyller iii mark
 Jtem i ødhe gard i sorthetorpesogen i
 holmstensrydh som pleyar at liggæ
 thiill dyrætorp¹⁵³ thet ær hesthæhawyn
 Jtem [en] i^{152a} ødhæ Jord hedher verniewyg

^{140a} bir står över det överstrukna.

¹⁴¹ Lilla Björkenäs, *Vireda* sn, *N. Vedbo* hd. Se n. 154!

¹⁴² N. Isaryd, *Frinnaryds* sn, *N. Vedbo* hd.

¹⁴³ S. Isaryd, *Frinnaryds* sn, *N. Vedbo* hd. Skrivaren har först skrivit ysered, därefter satt in ii över *re*-förkortningen.

¹⁴⁴ Tapparp, *Frinnaryds* sn, *N. Vedbo* hd.

¹⁴⁵ Frinnaryd, *Frinnaryds* sn, *N. Vedbo* hd.

¹⁴⁶ Klackarp, *Lekeryds* sn, *Tveta* hd.

¹⁴⁷ Höreda, *Lekeryds* sn, *Tveta* hd.

¹⁴⁸ Eskilstorp, *Lekeryds* sn, *Tveta* hd.

^{148a} il är tillskrivet över raden.

¹⁴⁹ Rönjane, *Lekeryds* sn, *Tveta* hd.

¹⁵⁰ Rogberga sn, *Tveta* hd.

¹⁵¹ Fagerslätt, *Rogberga* sn, *Tveta* hd.

¹⁵² Rogberga, *Rogberga* sn, *Tveta* hd.

^{152a} i står över en.

liggher ok thiil dyretorp
 Jtem i ødhe Jordh hedher Jordemstorp
 i skyræstadhe sogen¹⁵³ liggher ok thiil
 dyretorp¹⁵⁴

Thette aar thet gotz Jak fek aff
 hanss nielssøn i acertorp¹⁵⁵ ok Aghe star¹⁵⁶

Sr.
 Jfr 1446
 19/12

Primo howdhgardhen i kleffwæ i kynne heret¹⁵⁷
 ok gywer iiii løbæ smor Jtem en gard j
 sammestæd hedher bakkagard gywer
 i løb smor ok i mark penninghæ
 Jtem kærregard i sønetorp¹⁵⁸ gywer i løb smør
 Jtem kelby¹⁵⁹ hoghen som gywer iiii løbæ smør
 Jtem i kulletorp¹⁶⁰ i gard gywer iiii løbæ smør ok i mark pænnin
 Jtem miædhil vplandhæ¹⁶¹ j gard gywer i løb smør
 ok i mark penninghæ
 Jtem østræ oplandhæ¹⁶² en gord gywer ii løbæ smør
 ok i mark penning Jtem vestræ oplan//
 dhæ¹⁶³ en tomt skyller i pund smør Jtem i

¹⁵³ Skårstads sn, Vista hd.

¹⁵⁴ Intet brev om detta stora köp finns bevarat. Köpet kan dock anses ha ägt rum under något av åren 1446—48. Den 21 januari 1446 fällde kung Christoffer i Vadstena en dom över Birger Trolle, som tvangs att till herr Anders utlämna Stora och Lilla Björkenäs, dem han stulit, och dessutom ålades att böta 40 mark (Pergamentsbrev i svRA). Den 14 oktober 1447 skrev Anders Nielssøn, då sjuk, sitt testamente (KR. ERSLEV: Testamenter fra Danmarks Middelalder, Kbhvn 1901, nr 91), och före den 25 januari 1449 var han död (Rep. I nr 7848).

¹⁵⁵ Enligt Danmarks Adels Aarbog 1901 (s. 504) skulle Hans Nielssøn vara systerson till Erik och Peder Nielssøn (Bing). I detta sammanhang meddelas, att Hans Nielssøn 1445 skulle ha köpt Assartorp (*Lyngby sn, Bara hd*) av Mogens Erikssøn (Bing), Eskil Erikssøn (Bing) och Henrik Gagge (ett halvt hjul och en sparre). Till detta påstående, som framfördes utan hänvisning, måste jag ställa mig skeptisk; dels finns inte brevet i Repertoriet under år 1445, dels skriver Hans Nielssøn sig till Assartorp redan 1442 (Rep. I nr 7278).

¹⁵⁶ Aage Karlssøn Star till Skabersjö (*Skabersjö sn, Bara hd*).

¹⁵⁷ Kleva, *Kleva sn, Kinne hd*.

¹⁵⁸ Sånertorp, *Husaby sn, Kinnefjärdings hd*.

¹⁵⁹ Källby, *Källby sn, Kinnefjärdings hd*.

¹⁶⁰ Kulltorp, *Husaby sn, Kinnefjärdings hd*.

¹⁶¹ Medelplana, *Medelplana sn, Kinne hd*.

¹⁶² Österplana, *Österplana sn, Kinne hd*.

¹⁶³ Västerplana, *Västerplana sn, Kinne hd*.

kolstorp¹⁶⁴ ii gardhe gywe iii lobe smør
 Jtem i qwern i kolstorp
 Jtem wythen¹⁶⁵ ii gardhe then enæ gywer
 i løb smør. Ok then andre ii løbe [f] smør
 Jtem i qwern i sammested
 Jtem skæraass qwern¹⁶⁶ Jtem ii gardhe
 i gyodhenæ¹⁶⁷ gywe ii løbe smør Jtem i tomt
 i forssim¹⁶⁸ gywer xx Jern ok i oræ penning
 Jtem tomt i kydhestadhe¹⁶⁹ gywer j mark
 Jtem eyendell i en gord poo trewyn giffuer
 ii oræ Jtem myærdelayæ i anman wyt
 syøraass¹⁶⁶ Jtem i oxne walle i mark¹⁷⁰ ii
 gardhe gywe x pund smør Jtem i gøkem poo
 falen¹⁷¹ i gard gywer ii mark penninghæ
 Jtem po koldhen¹⁷² i hørænnæ storæ gardyn
 gywer iii løbæ smør Item v gardhe i
 sammested hwer gywer ii Lobæ smør Jtem
 i hærenne¹⁷³ i gord gywer ii lobe smør
 Jtem i kythem¹⁷⁴ i gard gyffwer i løb smør
 Item i holebek hwer annet aar [t] ii løbe smør
 Jtem tilleraas en tomt gywer i pund smør
 Jtem j qwernestrom i swenstorp¹⁷⁵

8v. Tom

¹⁶⁴ Kållstorp, *Fullösa* sn, *Kinne* hd.

¹⁶⁵ Vedum, *Vedums* sn, *Kinne* hd.

¹⁶⁶ Sjørås, *Forshems* och *Österplana* snr, *Kinne* hd.

¹⁶⁷ Götene, *Götene* sn, *Kinne* hd.

¹⁶⁸ Forshem, *Forshems* sn, *Kinne* hd.

¹⁶⁹ Kestad, *Kestads* sn, *Kinne* hd.

¹⁷⁰ Öxnevalla, *Öxnevalla* sn, *Marks* hd.

¹⁷¹ Gökhem, *Gökhems* sn, *Vilske* hd på Falan.

¹⁷² Kålland.

¹⁷³ N. Härene, *N. Härene* sn, *Kinnefjärdings* hd.

¹⁷⁴ Kedum, *Kedums* sn, *Kållands* hd.

¹⁷⁵ Köpebrevet i Rep. I nr 7644. Gårdarna tillhörde Hans och Aages hustrur Elna och Ingeborg, döttrar till Jens Gagge (ett björnhuvud) till Vintrie (*Bunkeflo* sn, *Orie* hd). Gårdarna hade ägts av deras morfader Torsten Simonsson (schackspelsrutad sköld) i Kleva (*Kleva* sn, *Kinne* hd).

Thette er thet gotz som iak kopte aff

9r.

*Her eggerth krwmmedige*¹⁷⁶

*Primo peder i morthenstorp*¹⁷⁷ viij ørthiger

Jtem laurens i redeby xij ørtiger

*Jtem moens i drettinge*¹⁷⁸ xij ørtiger

Jtem brodder ibidem xij ørtiger

*Jtem Jon i Jordanstorp*¹⁷⁹ xij ørtiger

*Jtem tomes i krubbetorp*¹⁸⁰ iiij ørtiger

*Jtem thowe i brwnekolle*¹⁸¹ xij ørtiger

*Jtem Jon i hwndered*¹⁸² x ørtiger

*Jtem Jon i Botetorp*¹⁸³ iij ørthiger

*Jtem benth i gissebode*¹⁸⁴ ij ørtiger

*Jtem peder i rudde*¹⁸⁵ vj ørtiger

Jtem olaff i edh ij ørtiger restat cum xx

*Jtem mowenss i mygginge*¹⁸⁶ ix ørtiger

*Jtem oleff i stigeløse*¹⁸⁷ viij ørtiger

Jtem gissle i kadebiergh iiij ørtiger

*Jtem olaff i gester*¹⁸⁸ vi ørtiger¹⁸⁹

Mantalet i wærend i wærstade

*soghen*¹⁹⁰

*Peder Jenssøn i kyuteldale i mark iiij albi*¹⁹¹ minne¹⁹¹

*ok ij kryngler tooth*¹⁹²

¹⁷⁶ Herr Eggert Krummedige till Skällsnäs, svenskt och danskt riksråd. Kort biografi av C. G. STYFFE i BSH III s. ccliv f., se också PAUL SJÖGREN: Släkten Trolles historia (Uppsala 1944) s. 191.

¹⁷⁷ Mårtenstorp, *Skärstads sn, Vista hd.*

¹⁷⁸ Drättinge, *Skärstads sn, Vista hd.*

¹⁷⁹ Jordstorp, *Skärstads sn, Vista hd.*

¹⁸⁰ Krubbarp, *Skärstads sn, Vista hd.*

¹⁸¹ Brunkulla, *Skärstads sn, Vista hd.*

¹⁸² Hunneryd, *Skärstads sn, Vista hd.*

¹⁸³ Botarp, *Skärstads sn, Vista hd.*

¹⁸⁴ Gissebo, *Skärstads sn, Vista hd.*

¹⁸⁵ Rudu, *Skärstads sn, Vista hd.*

¹⁸⁶ Mykinge, *Skärstads sn, Vista hd.*

¹⁸⁷ Stickelösa, *Skärstads sn, Vista hd.*

¹⁸⁸ Gestra, *Skärstads sn, Vista hd.*

¹⁸⁹ Köpebrevet ej bevarat. Angående dateringen se inledningen s. 49.

¹⁹⁰ *Virestads sn, Allbo hd.*

Jtem hagen i langebroholt¹⁹³ i mark iiij albi minne
 ij kyyngler tot
 Jon sigge xvj albi ij kryngler tot
 Peder faderssøn i brantelidh¹⁹⁴ j mark ok ij kryngler tot
 Kwaster Reff [j] j mark iiij minne ij kryngler tot
 Peder bagge i hogelidh¹⁹⁵ xlij¹⁹⁶ albi ij kryngler tot
 Erik Raffn i fanolt¹⁹⁷ xxvij *skillinge* i albus minus
 ij kryngler tot
 Peder gwse i fanolte¹⁹⁷ qwern xlj¹⁹⁶ albi
 x sneser aal ij kryngler tot
 oleff i deriighsness¹⁹⁸ i mark viij albi minne
 Peder Raffn *ibidem* i mark i landgille ij kryngler tot¹⁹⁹

¹⁹¹ Denna läsning, som i princip föreslagits av fil. dr Kjell-Gunnar Lundholm, är den enda av de teoretiskt möjliga, som ger rimlig mening.

¹⁹² Tåt d. v. s. hampa.

¹⁹³ Långabrohult.

¹⁹⁴ Brantelid.

¹⁹⁵ Högelid.

¹⁹⁶ l. xvj.

¹⁹⁷ Fanhult.

¹⁹⁸ Degersnäs. ii är rättat från y.

¹⁹⁹ Enligt K.-G. LUNDHOLM (Sten Sture den äldre och stormännen, Lund 1956, s. 79 n. 21) ha dessa gårdar möjligen ärvts av Bengt Åkesson. De befinna sig senare i herr Sten Stures gemål fru Ingeborg Åkesdotters besittning.

ANTIKENS STÄDER
INSTALLATIONSFÖRELÄSNING
DEN 23 NOVEMBER 1957

AV

KRISTER HANELL

Urbanisering är ett av de slagord, varmed vår tid plägar karakterisera sitt eget ansikte. Och det är ofrånkomligt, att staden, tätorten, som social organisationsform just nu har fått en betydelse, som ännu för 50 år sedan väl ingen kunde drömma om. De problem staden som form och miljö ställer, har därför också fått en motsvarande vikt, man strävar efter att få fram ideala planlösningar, ideala byggnadsformer. Men tror någon, att sådana problem är någonting för vår tid nytt och specifikt, så är detta fel. De har en mycket lång historia. Den västerländska högkulturen har i själva verket alltid varit en stadskultur, låt vara att staden inte alltid och överallt varit lika dominerande. Stadsbyggnadsproblemen har inte alltid varit lika aktuella och deras historia är inte kontinuerlig. Men de har vid vissa tider och i vissa miljöer aktualiserats och kommit att intaga en central plats i arkitekters och idépolitikens tänkande och projekterande. Gynnsamma betingelser har i så fall förelegat, betingelser av historisk, politisk, social, demografisk och estetisk art, men dessa betingelser måste inte endast föreligga utan också ha bragts till klart medvetande hos arkitekter och politiker, för att urbanistiska tankegångar skall kunna göra sig gällande med full kraft. Dylika situationer, då urbanistiska idéer aktualiserats och fått prägla stadsbyggandet, har inträffat redan i antiken, i det romerska riket och i den grekiska kulturvärlden. Och det är från antiken ärvda idéer som har utgjort fermentet, var gång urbanismen har aktualiserats i den västerländska kulturens senare historia. Det är helt naturligt, eftersom vår civilisationsform är en direkt fortsättning på antikens och själva fenomenet stad, så som vi fattar detta begrepp, är ett arv från antiken.

Den moderna vetenskapliga forskningen i stadsbyggandets historia urskiljer två grundformer av städer, den naturvuxna, oregelbundna staden å ena sidan och å andra sidan den anlagda, regelbundet formade staden. Den första typen, som också är den äldre, har vuxit fram som socialt, religiöst och ekonomiskt centrum i en agrart

betonad bygd med måttlig befolkning. Dess plan karakteriseras av en till de naturliga terrängförhållandena otvunget anpassad form. Den har åtskilliga från den lantliga byn ärvda drag men skiljer sig klart från denna genom en bestämd, i regel fortifikatorisk avgränsning från den omgivande landsbygden och genom monumentalare utformning av publika byggnader och byggnadsgrupper, som får en behärskande placering, om möjligt även topografiskt, och blir, för att använda en gängse term, stadsbildens sociala dominanter. Staden som helhet blir därför tredimensionell, blir plastisk, och stadsbildens får sin estetiska valör just genom denna tredje dimension. Denna stadstyp har i västerlandets historia uppnått två höjdlägen, i den antika grekiska akropolstaden och i den medeltida västeuropeiska staden.

Den grekiska akropolstaden, som vi bäst känna i Athen, har urgamla anor i landskapen kring det Egeiska havet. De sista 80 årens arkeologiska forskningar i dessa trakter har bragt till vår känedom ett stort antal bebyggelsecentra, som kan göra anspråk på att betraktas som förstadier till den arkaiska och klassiska tidens grekiska städer. Vi finner dem i Kretas minoiska kultur, i det grekiska fastlandets mykenska och förmykenska kultur och i Mindre Asien, t. ex. uppe vid Hellesponten, där den mäktiga, sagoberömda staden Troja reste sig. Naturligtvis skiljer sig dessa förhistoriska stadsanläggningar från den historiska tidens, bland annat däri, att de sociala dominanterna är av annan art, det minoiska palatset och den mykenska fursteborgen. Men det är fråga om anläggningar, som är mer städer än byar, och man kan inte fränkänna åtminstone somliga av dem en viss medvetenhet i anläggningen, en om än primitiv plan.

I den historiska tidens Athen ser vi att borgklippan, Akropolis, den mykenska tidens fursteresidens, fortfarande spelar en central roll såväl i stadens topografi som i dess liv. Den är i arkaisk tid citadell, stadens fästning. Den är emellertid inte längre boplats för kungen utan för stadsgudinnan, den är kultens centrum och festprocessionernas mål. Runt kring Akropolis bredde sig den egentliga staden, och på nordsidan uppväxte ett nytt centrum, Agorá, torget, egentligen platsen, där man samlas, dit alltså athenarna kom samman för att driva politik, för att handla eller helt enkelt för att träffas. I stadens och befolkningens liv kom efterhand Agorá att

spela större roll än Akropolis och blev även bebyggelsemässigt dess huvudcentrum. Här mynnade alla de från skilda håll kommande huvudgatorna och här uppfördes en rad offentliga byggnader till regeringens och förvaltningens tjänst, vidare brunnshus och naturligtvis tempel. Akropolis' roll och betydelse försköts i motsvarande grad. Det upphörde att vara citadell och blev helt helgedom men också föremål för stigande religiös vördnad och för den demokratiska statens lust att omge sin gudinna med skönhetsdrömmar i marmor. Så utbyggdes i klassisk tid Akropolis i Athen till det mönaste och mest fulländade monumentbestånd, grekisk byggnadskonst frambragt, det blev och är och kommer alltid att förbli uttrycket för den tredje dimensionen i bilden av Athen.

Någon regelbundenhet i planläggningen av staden var det inte tal om. Terrängen kring Akropolis är starkt kuperad och gatunätet drogs i anslutning till den. Någon systematisk monumentalisering var det heller inte tal om, varken av Agorá eller av Akropolis. Monumentalbyggnaderna uppfördes efter hand som i sig slutna enheter utan alltför stor hänsyn till omgivningen. Och symmetri i komplexa anläggningar ingick inte i den arkaiska och klassiska tidens estetiska principer. Vad sedan bostads- och affärskvarteren beträffar, måste vi tänka oss en relativt gyttig bebyggelse i anslutning till terrängformationerna med enkla för att inte säga tarvliga hus. Slutligen omgavs det hela av en mur.

Så som i Athen, så gestaltade sig i stort sett den arkaiska och klassiska bebyggelsen även i Greklands övriga gamla städer, åtminstone i det grekiska moderlandet. Ty österut, i Jonien, började en annan stadstyp göra sig gällande, den regelmässigt anlagda staden av mer eller mindre geometrisk form med ett rätvinkligt gatunät, genomfört utan större hänsyn till terrängen och kantat med likformiga husblock. Kombinationen av sociala dominanter med topografiskt framträdande punkter undertrycks, och även om sociala dominanter teoretiskt sett bildar huvudpunkter i anläggningen, så kommer dessa mera till synes i stadsplanen än i stadsbilden. En sådan stadstyp kan synas vara naturlig för en nyanlagd stad, en koloni eller annars en stad, som av en eller annan anledning byggs upp på en plats, där förut ingen eller ingen väsentlig bebyggelse funnits.

Det är en i den vetenskapliga litteraturen allmänt accepterad

mening, att denna regelbundna, rätvinkliga stadsplan skulle ha uppfunnits i Miletos, Joniens gamla huvudort. Miletos förstördes nämligen i grund av perserna 494 men uppbyggdes igen efter 479, och det skulle vara vid denna nyanläggning av den 15 år tidigare förstörda arkaiska staden, som en genomtänkt, systematisk plan skulle ha tillämpats.

Mot tanken på Miletos som ursprungsorten för den regelbundna stadsplanen har emellertid också kritik riktats. Man har pekat på att Jonien stod i mycket nära kontakt med Orientens gamla kulturländer och var synnerligen mottagligt för inflytelser därifrån. Och man har framhåvt, att det i Orienten finns flera exempel på städer, som är mycket äldre än Miletos, men som är anlagda i ett regelbundet mönster. Det är t. ex. Tell el Amarna, Echenatons berömda residensstad i Egypten från 1300-talet, det är Khorsabad, Dur Sarrukin, i Assyrien, Sargon II:s residens från 700-talet, och det är Babylon självt, för att nu inte tala om Harappa och Mohenjo-Daru borta i Indien. Det är emellertid värt att påpeka, det har också gjorts, att alla de nämnda städerna jämte andra kända exempel är byggda på öppna slätter utmed floder. Dessutom var Tell-el-Amarna och Khorsabad palatsstäder, som på vinken av en enväldig härskares hand »framtröllats vid helig älv», och på ett härskarbud torde även Babylon ha utgestaltats. Allt detta kan vara viktigt nog för förståelsen av den storstilade stadsplanetankens genesis, men det är inte direkt applikabelt på Miletos, som inte låg på en öppen flodslätt utan på en kuperad halvö vid kusten, och inte byggdes på kunglig befallning. Betydelsefullare är ett påpekande, som gjorts av ledarna för de nu pågående utgrävningarna i det arkaiska Smyrna, en annan av Asiens berömda städer, som förstördes i början av 500-talet. Man har nämligen menat sig kunna konstatera, att en rätvinklig stadsplan tillämpats i Smyrna redan på 600-talet. Det ser också ut, som om Olbia, en koloni från Miletos på Svarta havets nordkust, som återuppbyggdes efter en stor eldsvåda i slutet av 500-talet, har haft ett rektangulärt gatunät.

Vi vet emellertid faktiskt ännu alldeles för litet om det arkaiska Smyrna, Olbia och andra joniska städer i arkaisk tid för att kunna draga några alltför vittgående slutsatser ur dessa intressanta rön. Det är visst möjligt, att den regelbundna, rutmönstrade stadsplanen tillämpats i Jonien långt tidigare än man förut trott, det är också

möjligt, att den har samband med orientalisk stadsbyggnadskonst. I det arkaiska Miletos synes emellertid en sådan plan, av resterna att döma, inte ha tillämpats. Men faktum kvarstår, att när Miletos efter förstörelsen 494 började uppbyggas igen 479, så skedde det efter en strikt genomförd geometrisk plan, medan Athen, som också började återuppföras 479 efter att ha utsatts för förstörelse såväl samma år som året innan, behöll sin gamla plan. Här är det dock av principiell betydelse, att i Athen endast några månader förflutit mellan förstörelse och nybyggnad mot 15 år i Miletos, och att alltså tomträttsförhållandena i huvudsak var oförändrade i Athen, medan i Miletos den ursprungliga befolkningen till stor del hade transporterats till Iran.

När Miletos skulle rekonstrueras, gällde det alltså att uppföra en helt ny stad i den gamlas ställe, och denna rekonstruktion skedde i den enhetligt reglerade planeringens tecken. Planen förelåg först, uppbyggnaden skedde sedan, enligt planen. Och denna plan reflekterar en helt annan anda än den som kommer till synes i de arkaiska naturvuxna städernas utgestaltning, en anda som eftersträvar form, ordning, likformighet, normalisering. Och eftersom denna nya geometriska plan inte har tillkommit genom ukas från en enväldshärskare, som samlar sina undersåtar i väl rättade rader, utan i demokratisk miljö, i en stad som tillhörde Athens sjöförbund, så är den ett utslag av medvetna urbaniseringsidéer, ett försök att med rationella metoder lösa stadsbyggandets problem, och det första exemplet på detta fenomen i världshistorien, genomfört i stor stil och med full konsekvens.

Den nya planen i Miletos återspeglar de där härskande sociala förhållandena. En stad byggs ju till deras tjänst, som skall bebo den, till deras trivsel och bekvämlighet, och därför måste hänsyn tagas till deras sysselsättningar och vanor, deras trosföreställningar och fördomar. Likformigheten i bostadskvarterens planlösning motsvarar det demokratiska jämlikhetsidealet. Centrum i anläggningen är ett väldigt torg och i anslutning till detta offentliga byggnader och tempel. Och det är värt att observera, att detta centrum alls inte behärskas av någon axial symmetri. Vi har att göra med en funktionellt betonad rationalism.

Jonien är den grekiska rationalismens hemland. Här framträdde de första filosoferna, och här, just i Miletos, framträdde också, just

i första hälften av 400-talet, den förste stadsbyggnadsteoretikern, Hippodamos från Miletos. Att få ett bestämt grepp om denne Hippodamos' person och gärning stöter på mycket stora svårigheter; i mångt och mycket är han en gäckande skugga. Aristoteles säger om honom, att han var excentrisk i sitt personliga uppträdande, var lärd i alla vetenskaper och inte bara verkade som stadsplanerare utan också skrev en avhandling om den bästa författningen. Han sysslade alltså både med idealstatens och idealstadens problem. Hippodamos blev i varje fall en berömd man, och när Athen vid mitten av 400-talet skulle anlägga sin hamnstad Piraeus, så gjorde Hippodamos upp planen, som är ett exempel på samma funktionella rationalism som Miletos.

Stadsplanen med rätvinkligt gatunät, grupperat kring ett centralt torg, den s. k. hippodamiska stadstypen, blev hädanefter den normala för nyanlagda städer i den grekiska världen. De bäst kända exemplen är Olynthos på Khalkidike och Priene i Mindre Asien. Men naturligtvis rör det sig inte om något slags tvångströja, så att alla städer stöptes i samma form. Det hade inte varit rationellt. De lokala variationsmöjligheterna var stora, och de utnyttjades, även om grundprincipen var lika.

Skillnaden mellan gatustråken i en sådan ny stad och i en gammal kom säkert tydligare fram i planritningen än i verkligheten. Bortsett från rätvinkligheten liknade de nya gatorna de gamla, och även om de väl i regel var något bredare så var de inte breda i vår mening. Körtrafiken var heller inte så intensiv, och sannolikt kan nutida grekiska småstäder ge en tämligen god föreställning om antika grekiska stadsgator. Ett fåtal huvudstråk hade större dimensioner, men så vitt man kan se, fanns i det klassiska Grekland ingen tendens till arkitektonisk utformning av gatan. Stenläggning hade man i allmänhet heller inte, endast om man t. ex. på kritiska punkter ville förhindra regnskador. Boningshusen var enkla och relativt små, men också de var rationellt konstruerade. I den teoretiska diskussionen förekommer t. ex. sådana synpunkter som att man vid bostäders disponering borde ta hänsyn till klimatiska förhållanden och solbestrålning. Privata palats förekom i klassisk tid knappast.

I hellenistisk tid, efter Alexander den store, anlades fler grekiska städer än någonsin förut. Det rätvinkligna schemat bibehölls, som man t. ex. kan se i Alexandria, men i de hellenistiska storstäderna

tillkom i överensstämmelse med en ny tidsanda och förändrade sociala förhållanden nya element, som i hög grad kom att präglade den hellenistiska stadsbilden. Nya sociala dominanter gör sig gällande, av kungar och enskilda stormän uppförda monumentalbyggen. Och sådana monumentalbyggen såg dagen inte bara i nyanlagda städer utan också i gamla, t. ex. Athen eller Pergamon, vars akropol av de attalidiska kungarna utbyggdes i storslagen prakt. Ett annat nytt drag, som uppträdde under den hellenistiska tiden, är huvudgatornas monumentalisering, gärna i samband med kolonnader, ett tredje är det luxuöst inredda privathuset. Ytterligare ett nytt och viktigt drag är det från orientalisk arkitektur kommande betonandet av axial symmetri hos en monumental anläggning, en tempelplats, ett prakttorg. Vi kan se detta i vissa av de pergamenska kungarnas byggnadsverk, vi kan också se det i det stora torget i Miletos, som i hellenistisk tid byggdes ut till tempelplats med betonad symmetri.

Att den hellenistiska stadsarkitekturen från och med det andra förkristna århundradet skulle vinna insteg i Rom, den antika världens nya härskarstad, är självklart. Det äldre Rom var en naturvuxen, oregelbunden stad med Capitolium som topografisk och traditionell dominant och Forum som merkantilt, politiskt och socialt centrum. Men när den romerska staten efter segern över Karthago blivit en världsmakt och staden en världsmetropol, började en byggelsemässig förnyelse i hellenistisk anda, och när Rom slutligen på Caesars och Augustus' tid blev världens huvudstad och kejsarens residens, förvandlades dess struktur radikalt, och en stadsbild av aldrig förut skådat slag skapades. Under kejsartiden når urbaniseringen av den antika kulturvärlden sin höjdpunkt, och de stadsbyggnadsprinciper, som denna urbaniseringsprocess gav upphov till, tillämpades i första hand på huvudstaden själv, för att därifrån spridas till rikets skilda delar i öst och väst.

Den hippodamiska planeringen med rätvinkligt gatunät sammanträffade på italisk botten med en schematiseringsnorm av annat ursprung, som vi möter t. ex. i det romerska härlägrat och i principerna för lantmåteriteknisk uppdelning av jordområden, där vägnätet bestämdes av rätvinkligt korsande huvudaxlar, *cardo* och *decumanus*. Resultatet av detta sammanträffande är den romerska kolonistaden, som har haft grundläggande betydelse för västeuropeisk stadshistoria. I huvudstaden fanns väl inte mycket utrymme

för en rätvinklig stadsplan men så mycket mer för andra element i specifikt romerskt stadsbyggeri. Framst må då nämnas den nya byggtekniken, användandet av cement med stensplitter som bärande material och tegel som beklädnad. Betongen tillät djärva konstruktioner i jätteformat, och så blev Rom kolossalbyggenas stad framför andra, där kejsarna lät uppföra valvtäckta rum med svindlande takhöjder. Denna nya teknik gav för övrigt upphov till en helt ny form av innerarkitektur. Betong och tegel skapade också en funktionalistisk nyttoarkitektur av mångsidig användning och inte utan estetiska förtjänster.

Ser vi så på stadens struktur, så finner vi, att de gamla centra, Capitolium och Forum, minskar i betydelse till förmån för den nya sociala dominanten, Palatinen, kejsarpalatset, och att överallt de kejsarliga anläggningarna behärskar stadsbilden. I eminent grad kejsarlig var framför allt den rad av monumentalplatser, som mellan Capitolium och Quirinalen förband den gamla forumregionen med Marsfältet, de s. k. kejsarfora. Och i dem återfinner vi nu, i glansfull utformning, den orientaliska axiala symmetrien. Sin höjdpunkt nådde denna kejsarliga omdaning av stadsbilden på Trajanus' tid under ledning av arkitekten Apollodoros från Damaskus.

Bortsett från monumentalbyggena fick gatubilden i Rom ett helt annat utseende än i den grekiska världen också i ett par andra avseenden, som för övrigt kom att bli viktigare för den följande utvecklingen. Sålunda var gatorna i Rom stenlagda, och det var i Rom ett gammalt arv, men ännu viktigare är, att under kejsartiden bostadskvarterens utseende kom att präglas av den romerska arkitekturens kanske främsta nyskapelse, det stora hyreshuskomplexet i flera våningar med butiker i bottenvåningen och lägenheter med fönster och balkonger åt gatan och central gård i det inre.

Så får den romerska staden under kejsartiden ett utseende som man skulle vilja kalla modernt, västeuropeiskt. Den romerska staden är antikens sista stadstyp, och den levde på väsentliga punkter vidare, inte så mycket kanske i det förstörda, utplundrade och avfolkade Rom som i landsortsstäderna, föregångarna till medeltidens italienska städer. Och det var från dem som de antika stadsbyggnadsprinciperna med renässansen började sitt nya liv som impuls-givare för den nya tidens och vår egen stadsbyggnadskonst.

THE STING OF DEATH IN 1 COR. 15:55

BY

WALDEMAR SUNDBERG

Is τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου ἢ ἁμαρτία in 1 Cor. 15:56 the original answer to the question in verse 55: ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον? Is the sting of death really nothing else but sin? Or is there perhaps another answer which also, and not only for a short moment, may have been in the mind of the speaker or writer or interpolator? Indeed, there must be such an answer, otherwise the two verses are quite unintelligible. It seems to me, however, as if the exegetes have not yet discovered how interesting the problem of this other answer really is.

The exegetes have especially paid attention to two problems in 1 Cor. 15:55—57. The one is the problem of whether it is Paul himself who gives the answer in verse 56. No one who reads verses 54—57 as a sequence — ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος· κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος. ποῦ σου, θάνατε, τὸ νίκος; ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου ἢ ἁμαρτία, ἢ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος. τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ διδόντι ἡμῖν τὸ νίκος διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ — can surely fail to notice the break of style between the exultant and imagination-stirring words in verse 55: “Death is swallowed up in victory. O death, where is thy victory? O death, where is thy sting?” on one side and the prosy words in verse 56, bearing the stamp of interpreting and teaching: “The sting of death is sin, and the power of sin is the law” on the other side. And this break of style is still more striking, when we notice that the exultation returns immediately: “But thanks be to God, who gives us the victory through our Lord Jesus Christ”. For that reason it has been suspected that the verse about sin and the law is a gloss. Certainly, such a break of style is not quite unique in the New Testament. The exclamation in Rom. 7:24—25: Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; χάρις τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, is immediately followed

by a simple statement: ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοῦ δουλεύω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας. But this break of style is not quite as striking as that in 1 Cor. 15: 55—57, where the didactic verse is permitted to interrupt the exultation. In Rom. 7: 24—25 the exultation simply comes to an end.

However, the problem of the authenticity of the fifty-sixth verse¹ is of secondary importance for the question of the original significance of the sting of death. But the second of those two problems especially discussed by the exegetes: the problem of how 1 Cor. 15: 55 cites Is. 25: 8 and Hos. 13: 14 — a part of the great question of how the New Testament cites the Old Testament — is a suitable introduction to the present investigation. A glance at the texts shows clearly that it is a real problem — above all in regard to Hos. 13: 14.

¹ The arguments for and against its authenticity are numerous and different. C. Holsten thinks that verse 56 is Paul's own explication of the quotation from Hosea in verse 55: "Erläuternd . . . dieses wort der schrift aus seinem christlichen bewusstsein setzt Paulus hinzu: der stachel des todes aber ist die sünde", Das Evangelium des Paulus I 1880 441—442. "Muss man wirklich heute noch umständlich beweisen, dass die dogmatische Glosse 56 τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἁμαρτία, ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος eben Glosse ist?" J. Weiss asks rhetorically in Beiträge zur Paulinischen Rhetorik 1897 8¹. "Schon aus rhetorischen Gründen muss sie gestrichen werden". It is an easy matter to raise the objection against Weiss that the early Christian missionary really was not in such a situation that he had to observe the rules of rhetoric only. He preached a crucified Saviour, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσιν δὲ μωρίαν 1 Cor. 1: 23. Accordingly he had every reason for being more teacher than rhetor. L. G. Rylands, who in his "A critical analysis of the four chief Pauline epistles" 1929 — most carefully neglected by the exegetes: according to The Expository Times 40 1928—1929 547 it is "the outcome of too much critical ingenuity" — strongly emphasizes the exceedingly composite character of the Pauline epistles and calls 1 Cor. "a patchwork", page 118, declares also that the whole passage ποῦ σου, θάνατε, τὸ νίκος . . . διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ is an interpolation into the Gnostic section upon the resurrection, which begins in verse 12 and does not emanate from Paul either, page 138. J. Moffatt reckons with the possibility of regarding verse 56 as a gloss by Paul himself; it is "added by way of explanation, either by an editor of the text or perhaps by Paul himself upon the margin . . ." But it is a gloss, ". . . a prose comment which could not have occurred to him in the passionate rush of triumphal conviction", The first epistle of Paul to the Corinthians 1938 268. When Moffatt acknowledges the Pauline character of the verse — behind it, he says, is "the belief which is argued in Rom. 5: 12—21" — he of course alludes to such passages as διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος 12, ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογείται μὴ ὄντος νόμου 13, and ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θανάτῳ 21.

Is. 25: 8

DSIa ²	בלע המות לנצח
LXX ³	κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας
Aquila ³	καταποντίσει τὸν θάνατον εἰς νῆκος
Theodotion ³	κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῆκος
„	κατέπιεν ὁ θάνατος εἰς νῆκος
Symmachus ³	καταποθῆναι ποιήσει τὸν θάνατον εἰς τέλος
P ⁴	ܠܘܥܗ ܠܢܘܥܗ ܠܢܘܥܗ
M ⁵	בלע המות לנצח

1 Cor. 15: 55

N ⁶	κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῆκος
Sa ⁷	ⲁⲧⲉⲩⲃⲏⲛⲓⲟⲩ ⲉⲧⲁⲭⲣⲟ
Bo ⁸	ⲁⲧⲟⲩⲕ ⲛ̅ⲑⲏⲟⲩ ⲉⲧⲟⲩⲣⲟ
P ⁹	ܠܘܥܗ ܠܢܘܥܗ ܠܢܘܥܗ

There are some peculiarities in these passages: the confusing aorist participle ἰσχύσας of the Septuagint version,¹⁰ the **ܠܘܥܗ ܠܢܘܥܗ**

² The Dead Sea Scrolls of St. Mark's Monastery. Volume I: The Isaiah Manuscript and the Habakkuk Commentary edited by M. Burrows 1950.

³ Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum. Auctoritate Societatis Litterarum Göttingensis editum. XIV: Isaias edidit J. Ziegler 1939.

⁴ Vetus Testamentum Syriace edidit S. Lee 1823.

⁵ Biblia Hebraica edidit R. Kittel.

⁶ Novum Testamentum Graece elaboravit E. Nestle.

⁷ The Coptic Version of the Acts of the Apostles and the Pauline Epistles in the Sahidic Dialect edited by H. Thompson 1932.

⁸ The Coptic Version of the New Testament in the Northern Dialect otherwise called Memphitic and Bohairic. Volume III: The Epistles of S. Paul 1905.

⁹ The New Testament in Syriac 1905—1920.

¹⁰ A. Rahlfs: Über Theodotion-Lesarten im Neuen Testament und Aquila-Lesarten bei Justin — ZNTW 20 1921 184¹ — points out that this ἰσχύσας does not imply a different Hebraic reading but may be considered a free translation of לנצח. Rahlfs's opinion is based upon the fact that the Septuagint renders לנצח in 1 Chron. 15: 21 by τοῦ ἐνισχυῖσθαι and נצח in Jer. 15: 18 by κατισχύουσιν μου. The Hebraic stem נצח has the meaning of "everlasting, for ever" — L. Kopf: Arabische Etymologien und Parallelen zum Bibelwörterbuch. Vetus Testamentum VIII 1958 185 recently called attention to "eine semantische Verbindung zwischen den beiden Wurzeln נצח und אמן" — and behind the renderings of the Septuagint just mentioned as well as behind Aquila's and Theodotion's rendering of לנצח by εἰς νῆκος lies the Aramaic נצח with its meaning of "gain the

in the Syriac translation of Is. 25: 8,¹¹ the indecision of the translators in regard to tenses of the past and the future¹² as well as in regard to active and passive forms¹³ and subject and object.¹⁴ Noteworthy¹⁵ is the fact that — while the other translators choose the exact equivalent to the Hebraic בלע — Aquila chooses καταποντίζειν,¹⁶ and also that 1 Cor. 15: 55 does not cite Is. 25: 8 from the Septuagint.¹⁷ Indeed, it does not cite Hos. 13: 14 exactly from the Septuagint either.

victory". — According to Rahlfs — page 187 — εις τέλος is the most frequent rendering of לִנְצָח in Symmachus; in regard to its meaning it is of course nearer to the Hebraic adverbial than is εις νῆκος.

¹¹ Confronted by the ambiguousness of the Hebraic-Aramaic לִנְצָח the translator seems to be ad utrumque paratus.

¹² With a reference to the future-tense form καταποντίσει in Aquila O. Procksch — Jesaia I übersetzt und erklärt 1930 320 — regards בלע as a defective consecutive perfect. However, also DSIa has בלע, not ובלע. Possibly the future-tense forms in Aquila and Symmachus and the imperfect in Peshitta are due to the translators having considered בלע a so-called prophetic perfect. Also the French-Jewish grammarian and lexicographer David Kimhi seems to have considered בלע a prophetic perfect; in any case he glosses it by two imperfect forms: ישחית ויבטל — The Commentary of David Kimhi on Isaiah edited by L. Finkelstein 1926 146. — See, however, note 32.

¹³ בלע is ambiguous.

¹⁴ Also בלע המות is ambiguous.

¹⁵ Quite worthless is the pale paraphrase in the Targum: יתנשון מותא לעלמין — The Targum of Isaiah edited with a Translation by J. F. Stenning 1949.

¹⁶ "verletzt" A. Schlatter says in his "Paulus, der Bote Jesu. Eine Deutung seiner Briefe an die Korinther" 1934 445, "denn בלע übersetzte Aquila nicht mit καταποντίζειν". Aquila or anybody else — the word itself is surely quite pertinent; compare page 99—100.

¹⁷ That the first one of the readings of Theodotion exactly agrees with 1 Cor. 15: 55 could of course indicate that the latter passage is a quotation from Theodotion or rather from a pre-Theodotion. According to Rahlfs — page 183 — it is quite the contrary. The first reading of Theodotion is influenced by 1 Cor. 15: 55, and the second reading is the authentic one because of its corresponding to Theodotion's method of work: only when he considers it necessary does he correct the Septuagint according to the Hebraic text. And there is really no reason for correcting the κατέπιεν ó θάνατος in the Septuagint on the basis of the בלע המות in the Hebraic text: this translation is in itself quite correct. On the other hand Theodotion regards ισχύσας as a too free rendering of לִנְצָח, and he consequently corrects it into εις νῆκος. If Rahlfs is right — compare K. Stendahl's attempt at criticism in "The School of St. Matthew" 1954 113 and 179 — it remains still to be discovered from what source 1 Cor. 15: 55 has drawn its

Hos. 13: 14

M

אֱהִי דְבַרְיָה מוֹת אֱהִי קִטְבָּהּ שְׂאוּל

LXX¹⁸ ποῦ ἡ δίκη σου, θάνατε; ποῦ τὸ κέντρον σου, ἄδη;Aquila¹⁸ ἔσομαι ῥήματά σου, θάνατε· ἔσομαι δηγμοί σου, ἄδηTheodotion¹⁸ καὶ ἔσται ἡ δίκη σου ἐν θανάτῳ καὶ ἡ πληγὴ σου ἐν ἄδηSymmachus¹⁸ ἔσομαι πληγὴ σου ἐν θανάτῳ· ἔσομαι ἀκηδία σου ἐν ἄδηP **אֱהִי דְבַרְיָה מוֹת אֱהִי קִטְבָּהּ שְׂאוּל**Akhm¹⁹ πμοτ αqτο πκζεπ· αμῖτε αqτο πκειβ

1 Cor. 15: 55

N ποῦ σου, θάνατε, τὸ νῆκος; ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον;

Sa **πμοτ εqτων πεκχρο· πμοτ εqτων πεκειβ**Bo **αqθων πεκορο φμοτ αcθων τεκcotρι φμοτ**P **אֱהִי דְבַרְיָה מוֹת אֱהִי קִטְבָּהּ שְׂאוּל**

It has been a difficult matter to elucidate the relation between the Hebraic text in Hos. 13: 14 and the translation of it in the Septuagint. H. S. Nyberg²⁰ thinks that the Hebraic text which is the basis of the Septuagint had this wording: אֱהִי גְבַרְךָ מוֹת אִיה דְּרַבְנָךְ שְׂאוּל.²¹ I think that he is wrong here. Behind the ἡ δίκη σου of the Septuagint probably lies no other word than the singular form occur-

words of death swallowed up in victory. H. Odeberg declares that Paul goes out from the unvocalized Hebraic text of Is. 25:8 which he, as also the earlier Jewish scribes did, in the searching for the deeper interpretation furnished with other vowels than those which the literal meaning demanded — Korintierbrevet 1944 301—302. Accordingly the κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῆκος should go direct back to a בלע המות לנצח not furnished with the vowels of the Masora but with these: בלע המות לנצח. Odeberg can be right in spite of the fact that his view of the matter is not applicable to the immediately following quotation from Hosea.

¹⁸ Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum. Auctoritate Societatis Litterarum Gottingensis editum. XIII: Duodecim prophetae edidit J. Ziegler 1943.

¹⁹ Die achmimische Version der zwölf kleinen Propheten herausgegeben von W. Till 1927.

²⁰ Studien zum Hoseabuche. Zugleich ein Beitrag zur Klärung des Problems der alttestamentlichen Textkritik 1935 104—106.

²¹ אֱהִי גְבַרְךָ is to be considered a construct infinitive of גבר "be superior" with suffix; דְּרַבְנָךְ is דרבן, in the Septuagint to Qoh. 12: 11 translated by βούκωντρον, with suffix.

ing in many manuscripts: דְּבָרֶיךָ.²² Theodotion did not consider it necessary to correct the Septuagint on this point, while Aquila's ῥήματα σου is the true equivalent of the plural form דְּבָרֶיךָ.²³ As to δίκη Nyberg rightly reckons with a correction in the Greek texts, but this correction was not necessarily made in the Septuagint, as Nyberg thinks: νίκη > δίκη. Most probably it was made in 1 Cor. 15: 55: δίκη > νίκος.²⁴ It is not quite certain either that κέντρον demands another Hebraic word than קטב, for the sense of قُطْبٌ is rather like²⁵: "thorn".²⁶

But even if the Septuagint version of Hos. 13: 14 may actually be considered a rendering of the Masoretic text — איה > אהי is the only conjecture — it is very improbable that the Septuagint succeeded in doing justice to the real contents of it.²⁷ A faithful rendering of

²² דְּבָרֶיךָ also means "judicial matter" exactly as δίκη; compare Ex. 18: 16: כִּי יִהְיֶה לָהֶם דְּבַר וּבָאוּ אֵלַי וּשְׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ. It is not of much importance that the Septuagint translates this דְּבַר by ἀντιλογία instead of δίκη, seeing that רִיב "strife, case at law" is sometimes — in the Septuagint to 2 Sam. 15: 4 — translated by ἀντιλογία, sometimes — in Aquila to Jer. 50: 34 — by δίκη; Origenis Hexaplorum concinnavit, emendavit, et multis partibus auxit F. Field I—II 1875. — The וְחַסְדֵּי in Peshitta can be influenced by 1 Cor. 15: 55 — compare R. H. Pfeiffer: Introduction to the Old Testament 1941 121.

²³ Also David Kimhi — The Commentary of Rabbi David Kimhi on Hosea edited by H. Cohen 1929 109 — considers דְּבָרֶיךָ the plural form of דְּבָרֶיךָ with suffix: דְּבָרֶיךָ דְּבָרֶיךָ שְׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ. Kimhi gives the following explanation of this suffix of the second person: דְּבָרֶיךָ כִּי הַכּוֹנִיִּים יַפְלוּ עַל הַפּוֹעֵל וְעַל הַפּוֹעֵל.

²⁴ Compare page 95 and 109.

²⁵ κέντρον is used of everything that stings; compare L. Schmid: κέντρον — Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament herausgegeben von G. Kittel 3 1938 662—668.

²⁶ Compare E. W. Lane: An Arabic-English Lexicon 1885: "A species of plant that . . . hurts men to tread upon it" 2541. Without any hesitation I. Löw agrees with the translation of the Septuagint: "קטב bedeutet weder Seuche, noch Qual oder Vernichtung . . . sondern, wie die LXX noch wusste: Dorn" — Die Flora der Juden III 1924 513. See, however, note 29.

²⁷ The exegetes differ in their interpretation of the Masoretic text. Some consider it a promise to Israel, others consider it a threat. To the former belongs E. Sellin, who thinks that the verse originally had its place in the fourteenth chapter, "wo die Heilsverheissung innerlich motiviert ist", and renders it thus: "Wo sind deine Seuchen, Tod, wo deine Pestilenz, Unterwelt?" — Reinhold-Seeberg-Festschrift I 1929 311—312. To the latter belongs Nyberg, who trans-

אָהי דברך מות אָהי קטבך שאול should surely be: “I will be²⁸ your pest of death. I will be your smallpox²⁹ of Sheol”.³⁰ For what reason did the Septuagint make its conjecture? For what reason did it choose out of the meanings of the stem *qṭb* the one in *quṭb* before the one in *qaṭīb*? We must of course reckon with the possibility of the Septuagint having been influenced by the religious conceptions of its own time.³¹ The fact that a *λέντρον* is introduced into the verse, that “I will be” is changed into “where? where is?”, and that Death and Hades are apostrophized probably indicates that the mind of the translators have had a quite definite course. The fact that the Akhmic-Sahidic translators render *λέντρον* by (I)ΘΙΒ, which means “claw”, is also noteworthy.

Hos. 13: 14 is not the only place in the Old Testament where the Masoretic text and the translation of the Septuagint seem to belong to different worlds of imagination. Job 38: 17 is another example:

lates it thus: “Wehe! deine Pesttaten sind der Tod, wehe! deine Unheilswerke sind das Scheol!” Nyberg adds: “Die Stelle ist von erschütternder Wirkung. Die Assyrer stehen dicht vor den Toren”. — The Targum also takes it as a threat against Israel: כען יהי מימרי בהון לקטול ופתגמי לחבלא — Biblia sacra polyglotta edidit B. Waltonus III 1656.

²⁸ Aquila and Symmachus regard אָהי as do the Masoretes — as 1 singular Jussive of הִיָּה — while Theodotion evidently considers it 3 singular: יָהִי. Kimhi glosses it by אָהִיָּה. No one considered it an interjection, corresponding to אָהִיָּה and אָהִי, which Nyberg does — compare the preceding note.

²⁹ C. v. Landberg — Glossaire Daïnois III 1942 2505 — compares קטב with قَطِيب “petite vérole”, and, polemizing with Löw — compare note 26 — and L. Koehler — Lexicon in veteris testamenti libros 1953 — J. Blau: Über homonyme und angeblich homonyme Wurzeln II. Vetus Testamentum VII 1957 98 rightly maintains that קטב as well as דבר in Hos. 13: 14 signify illnesses, “da die Wurzel *qṭb* zur Bezeichnung von Krankheiten in arabischen Dialekten belegt ist und damit auch die Erklärung des dem *qōṭēb* parallelen *deber* als Krankheit (=Pest) bewiesen ist”.

³⁰ The use of suffixes makes the construction uncommon; compare, however, Lev. 6: 3: בדו מדו and 26: 42: בריתי אברהם ... בריתי יצחק ... בריתי יעקוב

³¹ Nyberg says of the supposed second Hebraic version of Hos. 13: 14: “Es handelt sich ... um eine spätere, aber bewusste und wirkliche Umarbeitung der Stelle, die zu einer Zeit angefertigt wurde, in der die jüdische Gemeinde die persischen Vorstellungen von der Hölle und dem Tode als einer Äusserung der radikal bösen, widergöttlichen Macht aufgenommen hatte. Den wirklichen Hoseatext vertritt ohne den geringsten Zweifel M” 105.

הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה³²

The Septuagint renders it by

ἀνοίγονται δέ σοι φόβῳ πύλαι θανάτου, πυλωροὶ δὲ ἄδου ἰδόντες σε ἔπτηξαν;

The difference is not unessential. "Have the gates of death been revealed to you, or have you seen the gates of darkness?" of the Hebraic text suits the other questions in the thirty-eighth chapter, which all serve the purpose of pointing out Job's deficient experience and knowledge: "I will question you, and you shall declare to me", God says ironically to him in the third verse. But the alterations and additions in the Septuagint partially give the verse new content: "Are the gates of death opened to you *in fear*, and are the porters of Hades *struck with awe* at seeing you?" The Hebraic text speaks of a peaceable voyage of discovery in the darkness of Hades. The atmosphere of the Greek text is quite another: he who descends strikes terror³³ into gates and porters.³⁴ Who is he who descends? In the fourth creed of the Synod of Sirmium he is the Christian Saviour himself:

³² Biblia Hebraica suggests in its critical apparatus that the imperfect תראה should be changed into the perfect ראתה, but such a correction is not needed. The sense of the difference between the perfect and the imperfect is diminishing in later Hebrew — compare C. Brockelmann: Die „Tempora“ des Semitischen — Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft 5 1951 149—150.

³³ The Septuagint has both φόβῳ and ἔπτηξαν — the latter could possibly be due to a confusion of ראה with ירא: accordingly the Septuagint should have read יראֵךְ instead of תראֵךְ. But neither φόβῳ nor ἰδόντες and the new subject are thereby explained. G. Gerleman considers φόβῳ having a purely stylistic purpose — Studies in the Septuagint I. Book of Job 1946 12. I more agree with him when he says: "The Greek translator, for the benefit of Hellenistic-Alexandrian public, has often made a rather bold transposition of the material, giving large scope to ancient mythology and popular superstition" 49, or when he at last points out "that the Greek Book of Job is a genuine Hellenistic work, created by and familiar to circles comparatively foreign to all exclusively Jewish lines of thought" 75.

³⁴ That verse 17 b has πυλωροὶ instead of πύλαι is explained most simply by supposing that the Septuagint read שַׁעֲרֵי instead of שַׁעֲרֵי. There is no reason to modify the Masoretic text on the basis of the Greek translation: "Le 2e hémistiche ne fait qu'insister sur l'idée du 1er. Les portes se montrent, le visiteur les voit ... L'expression 'voir les portiers' semble trop fade" — P. Dhorme: Le livre de Job 1926 532.

ὁν πυλωροὶ ἄδου ἰδόντες ἔφριζαν³⁵

It seems to be indisputable that the Septuagint has given Job 38: 17 a touch of Descensus myth which is missing in the Hebraic text. The Septuagint has probably also changed Hos. 13: 14 in a similar way, but the touch of Descensus myth in Hos. 13: 14 becomes evident first in the wording of 1 Cor. 15: 55. *Decisive is the fact that δίκη is changed into νίκος and that the verse is combined with Is. 25: 8.* Strangely enough neither the commentaries nor the still increasing special literature of the Descensus myth suggest that 1 Cor. 15: 55 also bears the definite stamp of this myth.³⁶

A scholar who is exclusively at work on canonical texts could probably not succeed in solving the problem of the sting of death. But there are other texts than the canonical ones, and some of them have sections in which the three key words in 1 Cor. 15: 55 — swallow up, sting, and victory — play an important rôle. It may be true that the non-canonical texts very often seem to give a free interpretation of thoughts and events in the canonical ones, but it is of course also possible *that some passage or other in the Bible briefly alludes to an idea preserved in a non-canonical or even non-Christian text,*³⁷ and that he who lacks knowledge of this idea also lacks the power to grasp the signification of the passage in the Bible.

The first key word in 1 Cor. 15: 55 surely reminds any religious historian of the many and various forms of the myth of the great swallowing up. The statement that Sheol has opened its mouth beyond measure

Is. 5: 14: הרהיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק

seems to have an analogy in the Ugaritic description of Mot³⁸

³⁵ F. Kattenbusch: Das apostolische Symbol. Ein Beitrag zur Symbolik und Dogmengeschichte II 1900 896.

³⁶ Not even J. Kroll has noticed it: "Von der Vorwegnahme der Besiegung des Todes in der Endzeit durch den Erlöser aus muss . . . Paulus verstanden werden 1 Cor. 15: 55" — Gott und Hölle. Der Mythos vom Descensuskampfe 1932 353².

³⁷ W. Bieder — Die Vorstellung von der Höllenfahrt Jesu Christi 1949 205 — is quite too undecided: "Die uns erhaltene kanonische Literatur gibt vielleicht nicht immer ein restlos getreues Spiegelbild davon, was an legendärem Stoff zu assimilieren versucht wurde". Certainly not.

³⁸ "Mot . . . if not himself personified Death, has become . . . synonymous with death, by reason of his kingdom in the under-world" — T. Worden: The Literary

67: II: 2: [špt la]rš [A lip to ea]rth,
 špt. lšmm a lip to heaven,
 3: []šn. lkbkbm.³⁹ [and to]ngue to the stars...⁴⁰

Mandaean texts even give a precise measurement of the lip of the big old Leviathan.

Gj⁴¹ 393: 21—22: סומכא דסיפתא דפומה מא וארבין וארבה אלפיה פארסיה
 G⁴² 419: 18: "Die Dicke der Lippe seines Mundes beträgt
 144000 Meilen".

The nobility of Jerusalem and her populace go down into Sheol, and the rest is silence. And the Madaeans and their Leviathan?

Gj 393: 22—394: 4: פאתאלה לפומה ובאללה לארקא תיביל ובאללון... לכולהין
 נישמאתא דהאיביא בית דינא וכפאר בהייה קאדמאייא...
 והאיזאך אמאצלה לפומה וכולהין מאיתאן בגיורתה

G 419: 18—24: "Er öffnet den Mund, verschlingt die Erde
 Tibil und verschlingt... alle Seelen, die im
 Gerichtshofe schuldig befunden wurden,⁴³ die
 das erste Leben verleugneten... Dann presst
 er seinen Mund zusammen, worauf alle in
 seinem Leibe sterben..."

Those passages that give an account of a God or Saviour being swallowed up are of particular value for the present investigation. There is such a one in the Ugaritic literature: Baal receives orders to go down into the throat of Mot —

Influence of the Ugaritic Fertility Myth on the Old Testament. *Vetus Testamentum* III 1953 285.

³⁹ C. H. Gordon: *Ugaritic Manual* II. Texts in Transliteration 1955.

⁴⁰ C. H. Gordon: *Ugaritic Literature* 1949.

⁴¹ Ginza jamina in *Thesaurus sive Liber magnus vulgo "Liber Adami" appellatus, opus Madaeorum summi ponderis, descripsit et edidit H. Petermann* 1867.

⁴² *Ginzā, der Schatz oder das grosse Buch der Mandäer, übersetzt und erklärt von M. Lidzbarski* 1925.

⁴³ Gj 300: 22—23: דנישכוב לואת זארה ומיא לאניסיה בגיורתה דליוואתין
 (BC) נישתכין "Wer bei seiner Frau liegt und sich nicht mit Wasser wäscht,
 wird im Leibe des Leviathan seinen Platz finden" G 298: 5—6. J 210: 3—5:
 דל'א עתאפראש... בגיורתה דליוואתין תאנינא נישתכין "Wer sich nicht absondert...
 wird seinen Platz im Leibe des Drachen Leviathan finden" J II 201: 6—8. —
 J=Das Johannesbuch der Mandäer von M. Lidzbarski 1. Teil: Text 1905. J II=2.
 Teil: Einleitung, Übersetzung, Kommentar 1915.

67: I: 6: *lyrt*7: *bnpš. bn ilm. mt.*

— and Mot says:

- 49: II: 21: *ngš. ank. aliyn b'l* I meet Aliyn Baal.
 22: *'dbnn ank. <k>imr. bpy* I make him like a lamb in my
 mouth.
 23: *klli. bḥbrnqy. ḥtu hw* Like a kid in my jaws he is
 crushed.

When threatened with a similar tragic fate by Krun, King of Darkness, Big Mountain of Flesh, the Mandaean Saviour Hibil Ziwa is exceedingly well-armed.

Gj 143: 17—22: עזיל דלֵאבאלֵאנאךְ כֹּדֵּ הַאִיזִין אַמְאֲרֵלִיא אַנָּא הִיבִיל זִיּוּא יֵאֲחַבְתִּי בְגִלְוֹצְטִמָּא דְהִירְבִּיא וְסִפִּיא וְעֲצִמְוִמִיא וְסִיכִינִיא וְגֵאֲרִטְוִפִּיאַתָּא וְאַמְאֲרֵנְאֵלְהָ בֹלְאֵן וְאַמְאֲרֵ הָאֲשַׁתָּא בְּאַלְאֵנָאךְ וְבִילְאֵן אֵלְמָא לְפִאֲלֵגָאִי וְגִסְאֵן וְשִׂדְאֵן וְגִסְאֵ רִירָא מִן פֹּרְמָהּ וְעַפְסִיק מַעִיָּה כְּאַבְרָהָּ וְכוּלֵיאַחְהָ

G 157: 20—25: „Geh, sonst verschlinge ich dich”. Als er so zu mir sprach, sass ich, Hibil-Ziwa, in einem Futteral von Schwertern, Säbeln, Stahlspiesen, Messern und Klingen und sagte ihm: „Verschlinge mich”. Da sagte er: „Jetzt verschlinge ich dich” und verschlang mich bis zur Hälfte. Dann spie er mich aus und warf mich aus. Er spie Geifer aus dem Munde, denn die Därme, die Leber und die Nieren waren ihm zerschnitten.⁴⁴

In one of the Homilies of Aphraates⁴⁵ Death, who swallowed the Saviour up but brought him back again, is compared with a man who swallowed poisonous food.

⁴⁴ As an example of how widely spread such ideas are, may be mentioned the Buddhist tale of the prince who, threatened by a demon, a man-eater, says — in translation of E. Lüders in *Buddhistische Märchen aus dem alten Indien* 1922 3: “Ich habe ... eine diamantene Waffe im Leibe. Diese Waffe wirst du nicht verdauen können, wenn du mich fressen solltest. Sie wird dir die Eingeweide in Stücke schneiden und so deinen Tod herbeiführen”.

⁴⁵ The Homilies of Aphraates, the Persian Sage. Edited from Syriac Manuscripts ... by W. Wright 1869 422: 12—19.

Devil, into whom Christ descends in order to kill him and deliver the souls within him.⁵¹

ሐርገጽ ፡ ይትሚሰል ፡ በዲያብሎስ ። ሐርዌሰ ፡ አ.ኒ.ድ.ር.ዳኖስ ፡ ሐርአይ ፡ መ.ድ.ነ.ነ ፡ ክርስቶስ ። ለቢሶ ፡ ሥጋ ፡ ምድራዊት ፡ እንተ ፡ ይእቲ ፡ ተቀብኛ ፡ ጽቡር ፡ ወረደ ፡ ወብተ ፡ ሲኔል ፡ ወበርበረ ፡ ዘውስቲታ ፡ ነፍሳተ ፡ ወቀተሎ ፡ ለሞት ፡ በከመ ፡ ተብህሶ ፣ አይቲ ፡ ቀኖትከ ፡ ሞት ፡ ወአይቲ ፡ መዊኛትከ ፡ ሲኔል⁵² ። ወበከመ ፡ ፀአቹ ፡ ለሐርዌ ፡ እምከርዓ ፡ ሐርገጽ ፡ እገዚእነሂ ፡ ተንሥኡ ፡ እመቃብር ፡ በሣልስት ፡ ፀለት ፡ ሕይወ ፡ እንበለ ፡ መስና ።

It is little surprising that *the heavenly victor is also said to swallow up his enemy*, as in this passage of Ephrem Syrus⁵³:

ⲕⲥⲓⲁⲃⲗ, ⲙⲁⲃⲥⲗ ⲕⲥⲓ ⲁⲃⲉⲣⲑⲓⲕ: ⲙⲁⲃⲥⲗ ⲕⲥⲓ ⲕⲥⲓⲁⲃⲗ ⲕⲥⲓⲕ ⲕⲁⲃⲟ

The terminology is quite the same as in 2 Cor. 5:4:

ἵνα καταποθῆ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς

and in the place under discussion:

κατεπόθη ὁ θάνατος

Also Aquila's *καταποντίξειν* seems to be quite pertinent: to be thrown

Sarkophagplastik 1954 49 — there is the modification that Jonah is direct thrown into the belly of the fish: *κακαῖνος μὲν ἐβλήθη εἰς κοιλίαν κήτους*. οὗτος δὲ κατῆλθεν ἐκουσίως, ὅπου τὸ νοητὸν τοῦ θανάτου κήτος J.-P. Migne: *Patrologia Graeca* 33 1857 848: 6—8.

⁵¹ The Mandaean Saviour in J 268: 13—269: 13 has another course of action: כִּד בִּאֲטֵלָא תִּיבִיל מֵאַסְגִּיָּא וְאַתִּיָּא הִיבִיל זִיּוּא וְעוֹתֵרִיָּא זִרְיּוּא וּמוֹזֵרִיָּא מִינָּהּ מֵאַסְגִּיָּא לִוְאַת עוֹר מֵאַרְהֵ דְּהַשׁוּכָא וְאַמֵּאַרְלֵהָ עוֹר אִפְתָּא פּוֹמֵאָךְ ... עֵתְלָאֲךְ נֶאֱצֵרֵאֲרֵיָּא וּמֵאַנְדֵּרֵיָּא דְּבִשְׂבִיָּא דְּרוּהָא עֲשַׁתְּבוּן וְשׁוּמָא דְּהֵיָּיא קֶאֱדֵאֲכֵרֵיָּא ... וְהֵאֲזִיָּאֲךְ מִדֵּאַלִּיָּא הִיבִיל זִיּוּא עֵדָּה לְפּוּמֵהָ דְּעוֹר כְּרֵאֲךְ וּמִלְּאַגְּסִילִין עַל נִישְׁמַתָּא דְּ ... שׁוּמָא דְּהֵיָּיא ... מֵאַדְכֵּאֲךְ ... וְהֵאֲזִיָּאֲךְ דְּעוֹר רִיִּטִּיָּגֵן וְגַוְּאַנְטֵן וְגַוְּאַנְטֵן וְגַוְּאַנְטֵן וְגַוְּאַנְטֵן Wenn die Tibil aufhört, geht Hibil-Ziwā, begleitet von rüstigen und gewappneten Uthras, zu Ur, dem Herrn der Finsternis, und spricht zu ihm: „Ur! Öffne deinen Mund ... Wir haben Naṣoräer und Mandäer, die in die Gefangenschaft der Rūhā geraten sind und doch den Namen des Lebens nennen ...” Hernach erhebt Hibil-Ziwā seine Hand, verdreht den Mund des Ur und packt die Seelen, die ... den Namen des Lebens ... genannt ... haben. Er nimmt sie aus dem Munde des Ur ... J II 238: 29—239: 10. Hibil Ziwa's course of action is, however, suggestive of that of the Christian Saviour in his resuscitation of Lazarus in the Gospel of Nicodemus — it is Hades who speaks: Ἐγὼ δὲ πρὸ ὀλίγου κατέπιόν τινα νεκρὸν, ὀνόματι Λάζαρον, καὶ μετ' ὀλίγον τις ἐκ τῶν ζώντων διὰ λόγου μόνου βίβη ἐκ τῶν ἐγκάτων μου τοῦτον ἀνέσπασεν J. C. Thilo: *Codex apocryphus Novi Testamenti* 1832 708: 7—9.

⁵² Notice here 1 Cor. 15: 55.

⁵³ Sancti Ephraem Syri hymni et sermones edidit T. J. Lamy I 1882 155: 6—7.

into the sea is to be swallowed up by the sea.⁵⁴ And Death and kingdom of Death are thrown into the burning sea in Rev. 20: 14:

καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ἄδης ἐβλήθησαν⁵⁵ εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός

The same idea as in Is. 25: 8 but deprived of its mythological stamp occurs in Rev. 21: 4:

καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἔσται ἔτι

When turning to Hos. 13: 14 in its Corinthian version we at first recall the greater activity of the Saviour in the application of the fable in Physiologus: he kills the Devil and also takes spoil: the souls in **ΑΛΔΑ**.⁵⁶ It is related in one of the Manichaean Psalms⁵⁷ that the five abysses opened their mouth to swallow the Maiden —

ΑΥΤΟΥΡΗ ΜΠΟΥΤΑΠΡΟ ΕΥ[ΟΥ]ΩΥΕ ΔΑΟΥΚ ΜΙΑΣ⁵⁸

— but the Maiden, who is the soul of the Son, *thrust herself within*

⁵⁴ A. F. Puuko — Paulus und das Judentum. *Studia orientalia* II 1928 57 — translating Aquila's rendering by "er wird den Tod verschlingen in den Sieg", misses its point.

⁵⁵ Compare Matt. 18: 6 ... καταποντισθῆ ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης and the parallel passage in Mark 9: 42 ... βέβληται εἰς τὴν θάλασσαν.

⁵⁶ Compare the Acts of Thomas: ὁ πρεσβευτῆς ὁ ... ἕως τοῦ ἄδου καταντήσας, ὅς καὶ ... ἀνήγαγες ἐκεῖθεν τοὺς ἐγκλεισμένους πολλοὺς χρόνους ἐν τῷ τοῦ σκότους ταμείῳ *Acta apostolorum apokrypha* ... ediderunt R. A. Lipsius et M. Bonnet II: 2 1903 115: 4—7. Compare also the Ascension of Isaiah 9: 16—17: **ΩΡΩ** ; **ΑΖΨ** ; **ΑσΔκη** ; **ΓΟΥ** ; **ωϑΟΓ** ; **ΑΥΔΗ** ; ... **ωκσγ** ; **ϑΟΓ** ; **κσρ,ε,φ** ; **ΑΗ.Ψ** ; And when he has plundered the angel of death, he will ascend on the third day ... And then many of the righteous will ascend with him ... — The Ascension of Isaiah ... edited ... by R. H. Charles 1900. A passage in the apocryphal Questions of Bartholomew — translated from Old Slavonian by N. Bonwetsch in *Nachrichten von der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-historische Klasse aus dem Jahre 1897* — varies the idea in a somewhat unexpected way. When darkness came, Bartholomew could not see the Saviour on the cross. "Ich .. schaute hin und sahe dich am Kreuz unsichtbar geworden, Stimmen aber hörte ich nur in der Unterwelt und Geschrei und ein sehr grosses Zäneknirschen geschehen. Tue mir kund, Herr, wohin gingst du von dem Kreuze". He receives this answer: "Als ich unsichtbar ward vom Kreuz hinweg, da stieg ich hinab in den Hades, fürte heraus den Adam und alle Patriarchen ... und kam <wieder> an das Kreuz" 5—8.

⁵⁷ A Manichaean Psalm-Book edited by C. R. C. Allberry. Part II 1938.

⁵⁸ 10: 13—14.

them like piercing lightning. She crept in their inward parts, she bound them all:

ΑΔΑΥΘ̄ ΑΔΟΥΗ ΑΡΑΥ [ΗΤΖΕ] ΠΟΥΒΗΘΕ ΕΣΥΑΛΘ̄. ΑΔΥΛΗ ΠΠΕΥ
 ΓΑΠΟΥΗ ΔΑΜΑΡΟΥ ΤΗΡΟΥ⁵⁹

Firmicus Maternus⁶⁰ does not speak of any swallowing up at all but of *combat and victory* and deliverance of the righteous: *Per triduum recensita ab eo iustorum turba collecta est . . . Per triduum ista conflictatione pugnatum est, quamdiu mors superatis malitiae suae viribus frangeretur . . . Ecce post triduum lucidior a solito dies oritur . . . Tunc elato gaudio clamat elata mortalitas: „Ubi est mors aculeus tuus?”*⁶¹ In another of the Homilies of Aphraates⁶² Christ also fights a struggle with the Evil One in Hades, gains the victory, and delivers the prisoners.

ⲙⲉⲧⲓⲟ ⲛⲁⲓⲟⲩ ⲛⲉⲗⲁⲑⲓⲕ ⲕⲉⲛⲟⲩ ⲛⲁⲟ . ⲛⲁⲓⲁⲓⲟⲩ ⲙⲁⲕⲟⲩ ⲗⲁⲓⲁⲓⲟⲩ
 . ⲛⲁⲓⲁⲓⲁⲓⲟⲩ ⲛⲁⲓⲁⲓⲟⲩ ⲛⲁⲓⲁⲓⲟⲩ ⲛⲁⲓⲁⲓⲟⲩ . ⲛⲁⲓⲁⲓⲟⲩ ⲛⲁⲓⲁⲓⲟⲩ ⲛⲁⲓⲁⲓⲟⲩ

I think that a distant echo of this combat — compare the last six lines in note 56 — is already heard in Matt. 27: 50—53:

ὁ δὲ Ἰησοῦς . . . κράξας φωνῇ μεγάλῃ ἀφῆκεν τὸ πνεῦμα . . . καὶ ἡ γῆ ἐσεισθη, καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ τὰ μνημεῖα ἀνεώχθησαν καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθησαν· καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῶν μνημείων μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ . . .⁶³

However, the combat is not ever described in general terms — one comes across passages which suggest the occurrence of a special kind of weapon: the sting of Death. Gregory Nazianzen says in one of his theological poems⁶⁴:

Σήμερον ἐκ νεκῶν Χριστὸς μέγας, οἷσιν ἐμίχθη,
 ἔγρετο, καὶ θανάτου κέντρον ἀπεσκέδασε

⁵⁹ 10: 17—19.

⁶⁰ De errore profanarum religionum. Herausgegeben von K. Ziegler 1953 71.

⁶¹ Notice 1 Cor. 15: 55 once again.

⁶² Wright 275: 18—20.

⁶³ Compare the somewhat doubtful passage in the Sumerian myth of Inanna's descent: "When Inanna ascends from the nether world, verily *the dead hasten ahead of her*" — Ancient Near Eastern Texts . . . edited by J. B. Pritchard 1950 56.

⁶⁴ Migne 37 1862 1328.

More illustrative is surely a place in the Faith of Jerome⁶⁵: . . . *crucifixus, sepultus, descendit ad inferna, calcavit aculeum mortis,*⁶⁶ *tertia die resurrexit* . . . especially in combination with this passage of a doubtful origin⁶⁷:

.. εὐθέως προσελθὼν ὁ Κύριος . . . τὰς Δυνάμεις τοῦ ἄδου κατεπάτησε . . . τὰ κέντρα τοῦ ἄδου συνέθλασε, καὶ ἐπληρώθη τὸ γεγραμμένον, ποῦ σου, ἄδη, τὸ νίκος; ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον;⁶⁸

The Lord trod down the powers of Hades, and *its stings* he broke asunder — the plural is rare in this connection and interesting. But the response of one of the Nisibene Hymns of Ephrem Syrus seems to me still more noteworthy.⁶⁹ According to it Christ apparently fought with his cross and Hades with its sting:

ⲙⲁⲗⲓⲥ ⲛⲁⲩⲧⲉⲛ ⲛⲁⲩⲁⲛⲁⲥ ⲓⲛⲁⲩⲧⲉⲛ ⲛⲁⲩⲓⲥ

The κέντρον is clearly a weapon, but what kind remains to be seen. The word itself is used of everything that stings.⁷⁰ It is also used in a figurative sense, for instance in the saying πρὸς κέντρα λακτίζειν occurring in many places, e. g. in Acts 26: 14. In the New Testament κέντρον occurs only in two places more: one is the place under discussion, and the other, which deals with locusts, is Rev. 9: 10—11:

. . . καὶ ἔχουσιν οὐράς ὁμοίας σκορπίους καὶ κέντρα, καὶ ἐν ταῖς οὐραῖς αὐτῶν ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἀδικῆσαι τοὺς ἀνθρώπους μῆνας πέντε. ἔχουσιν ἐπ' αὐτῶν βασιλέα τὸν ἄγγελον τῆς ἀβύσσου . . .

The angel of the bottomless pit is evidently allied to the enemy in Luke 10: 19:

ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ . . .

⁶⁵ G. Morin: Un symbole inédit attribué à saint Jérôme — Revue Bénédictine 21 1904 3.

⁶⁶ The editor comments, page 6: "Encore une addition jusqu'ici apparemment sans exemple. Elle rappelle naturellement le verset bien connu du Te Deum: *Tu devicto mortis aculeo* . . ."

⁶⁷ In a Homily printed as spurious among the works of John Chrysostom in Migne 62 1862 723.

⁶⁸ Again 1 Cor. 15: 55, now with ἄδη instead of θάνατε in the first place.

⁶⁹ S. Ephraemi Syri Carmina Nisibena . . . edidit, vertit, explicavit G. Bickell 1866 XXXVII 14.

⁷⁰ as is already mentioned in note 25.

The power of the angel of the bottomless pit consists of locusts with tails like scorpions, and stings. The power of the enemy consists of serpents and scorpions. The power of the scorpions lies in their tails: the tails are their weapons.⁷¹ The passage ... τὰς Δυνάμεις τοῦ ἄδου κατεπάτησε ... τὰ κέντρα τοῦ ἄδου συνέθλασε just cited actually evokes the image of a Hades, crowded with scorpions and comparable with the Mandaean river which only pious men can come across, the river whose waves are scorpions

J 185: 9: אַרְבַּיִן תַּאֲנִינִי וְאֵת אֲרַבְיָא

The word κέντρον most probably has the same signification in 1 Cor. 15: 55 as in Rev. 9: 10⁷² — the Akhmimic-Sahidic translators were on the right track when rendering κέντρον by a word which means “claw”.⁷³ Death or the Devil — notice the near relation between them in Heb. 2: 14:

ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτ' ἔστιν τὸν διάβολον

— is a scorpion.⁷⁴ Deprived of his κέντρον he is powerless, defeated. And somebody cries ironically⁷⁵: “O Death, where is thy sting?”

⁷¹ Compare الجاحظ: كتاب الحيوان 6: 374: 10-11: سلاحها في إربتها

⁷² Without trying to put 1 Cor. 15:55 in its mythological connection some commentators have realized the true signification of κέντρον. “By κέντρον death is represented as a venomous creature, a scorpion or a hornet, which is rendered harmless, when it is deprived of its sting. The serpent has lost its poison-fang” — A. Robertson & A. Plummer: A Critical and Exegetical Commentary on the First Epistle of St Paul to the Corinthians 1911 378. “As S. Paul quotes the words of Hosea, death is represented first as a conqueror, and secondly as a venomous serpent” — H. L. Goudge: The First Epistle to the Corinthians 1926 160. “... il nous paraît .. probable que l’auteur ait comparé la mort à une bête malfaisante pourvue d’un dard (un scorpion?)” — J. Héring: La première épître de saint Paul aux Corinthiens 1949 151.

⁷³ As to ܘܫܘܒܘܢ in the Hymn of Ephrem just cited and in the Syriac translation of Hos. 13: 14 and 1 Cor. 15: 55, compare the use of the verb derived from it: ܘܫܘܒܘܢ ܘܫܘܒܘܢ ܘܫܘܒܘܢ — Le livre des splendeurs. La grande Grammaire de Grégoire Barhebraeus. Texte syriaque édité par A. Moberg 1922 48: 24—25.

⁷⁴ According to الجاحظ — compare 5: 335: 7 — the scorpion belongs to خلق الشيطان. Gz 209:3 speaks of the inner scorpion-poison of darkness: מוראת ארקבא נאואיתא דהשוכא.

⁷⁵ Compare R. Cornely: Prior Epistola ad Corinthios 1909 513: “... insultantes beati per ironiam interrogant.”

However, would this ironical cry and question⁷⁶ in 1 Cor. 15: 55 not be still more appropriate in case of the sting having been taken

⁷⁶ The ironical or — bearing the perishability of all in mind — melancholy question “where is . . . ?” has its history. With starting-point in some Muhammedan preaching formulas from Kamerun and Togo C. H. Becker in an article entitled *Ubi sunt qui ante nos in mundo fuere* — in *Aufsätze zur Kultur- und Sprachgeschichte . . . E. Kuhn . . . gewidmet 1916* 87—105; the article is reprinted in *Becker's Islamstudien I 1924* 501—519 — deals with the problem of its origin. He dwells upon the medieval poetry, to which — at least in its earliest parts — the student's song *Gaudeamus igitur* belongs; the title of the article is a verse taken from this song. Becker dwells also upon the medieval preachings, written on the pattern of the works of the fathers. “Wo hat die christliche Predigt dies Motiv her? Der eigentümlich künstlerische Aufbau weist in die Schule der griechischen Rhetorik . . . Weist so die äussere Form in die griechische Kunstrede hinüber, so tut es der Inhalt noch viel mehr. Die altchristliche Predigt fusst, wie übrigens indirekt durch sie auch die ganze islamische Ermahnungsliteratur, wie wohl überhaupt die grössten Teile der arabischen Adabliteratur, auf der griechischen Populärphilosophie, insbesondere der kynischen *Diatriben*” 101. Not until 1928 the matters of Becker's article was completed with Bible passages — in the meantime M. Lidzbarski in an item of information in *Der Islam* 8 1918 300 pointed to some Mandaean parallels. “. . . unbestreitbare Tatsache ist, dass . . . die rhetorische Wofrage gar nicht selten sowohl im Alten wie im Neuen Testament sich findet, und zwar auch in Abschnitten des Alten Testaments, für die hellenistische Entstehungszeit selbst vom kritischen Standpunkte aus kaum in Frage kommen dürfte” says P. Keseling in an article in *Der Islam* 17 1928 98. He adds, page 99: “Allerdings ist es bei der überwiegenden Mehrzahl der angeführten Stellen nicht eigentlich der Gedanke an die Vergänglichkeit alles irdischen Seins, der sich in diese Form kleidet”. Yet Keseling considers *Zech. 1: 5 οἱ πατέρες ὑμῶν ποῦ εἰσιν; καὶ οἱ προφῆται μὴ τὸν αἰῶνα ζήσονται;* and *Bar. 3: 16—19 ποῦ εἰσιν οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν . . . ἠφανίσθησαν καὶ εἰς ἄδου κατέβησαν* “die Keimzelle . . . aus der die in Frage stehende Verszeile des mittelalterlichen Bussliedes und damit auch das *Ubi sunt qui ante nos in mundo fuere* unseres Studentenliedes hervorgesprosst ist” 100. G. v. Rad — *Hiob XXXVIII* und die altägyptische Weisheit. *Supplements to Vetus Testamentum III* 1955 293—301 — finally requires for the original method of application of the ironical question. “Die Stilform der ironischen Frage in der Gestalt, wie sie uns in . . . der Gottesrede des Buches Hiob entgegentritt, ist nun zweifellos eine rein literarische Erscheinung. Aber die Frage ist doch berechtigt, ob sie das schon immer war. Ist es nicht denkbar, ja sogar naheliegend, dass diese Form der rhetorischen Frage — oder sagen wir genauer der katechetischen Frage — ursprünglich einen sehr realen Sitz im Leben hatte und also erst sekundär zur literarischen Stilform geworden ist? Wir befinden uns doch bei der Weisheit sowieso schon im Bereich der Schule . . .” 299. With the support of an Egyptian document from the time of Rameses II — “also gerade aus jener Zeit der Spätblüte, in der die altägyptische Weisheit auch in

as spoil from the defeated enemy? We have seen that the Saviour's spoil was souls, but there are also passages which carry the thoughts in another direction. When, in Firmicus Maternus, the victorious Christ at the head of his delivered multitude comes to the heavenly gates, the porters *vident prostrati hostis exuvias . . .*⁷⁷ and the same idea occurs in *Christus patiens*, verses 1735—1736:

εἴσεισιν ἄδην· πολλά δὲ κείθεν σκῶλα (A)
ἄρας . . .⁷⁸

Unfortunately I never came across a passage establishing that the sting of the scorpion of Death or the Devil was taken home as a spoil by its defeater, and perhaps I ought to finish my investigation here. But I cannot. I cannot help meditating on the Mandaean *skandola*.

The Mandaean *skandola* is either a ring or a haftless knife⁷⁹ — Lady Drower's information is not unambiguous. The ring "bears incised representations of the lion, *scorpion*, bee (or wasp), and serpent". ". . . the representations . . . are, according to all the priests, those of powers of darkness". "A priest told me that the *skandola* was the talisman brought back by Hibil Ziwa from the worlds of darkness . . ." "It is attached by an iron chain to a haftless iron knife called the *skan* (or *sekin*) *dola*. Mandaean translate this 'dwelling of evil' . . ." The *skandola* ring is evidently identical with the גִּמְרָא ring,⁸⁰ but what is the *skandola* knife? It is a matter of course that the name suits the knife better than the ring: *sekin dola* סִכִּיךְ דְּאִילָא knife of evil — "dwelling" is probably due to a confusion with the Arabic stem سكن. A haftless knife, however, is not that something like — a sting? the sting of the scorpion of evil? the sting of the

Israel wirksam geworden ist" 298 — containing similar rhetorical questions as those in Job chapter 38, v. Rad reckons with the possibility of the formula having its origin in the catechistic formulas used in ancient Egyptian schools.

⁷⁷ Ziegler page 72.

⁷⁸ *Christus patiens*. *Tragoedia christiana . . . recensuit J. G. Brambs 1885 124*. It may be true that this scamped work belonging to the twelfth century — compare K. Horna: *Der Jerusalemer Euripides-Palimpsest in Hermes 64 1929 429* — is compiled of more or less altered verses of Euripides, but is not the passage cited above more comparable with Luke 11: 22: . . . *τὴν πανοπλίαν . . . αἴρει . . . καὶ τὰ σκῶλα . . .* than with the place in the Rhesus noted by the editor?

⁷⁹ E. S. Drower: *The Mandaean of Iraq and Iran 1937 36—38*.

⁸⁰ Compare the author's *Kushṭa I 1953 96—108*.

scorpion of Death? Does the sting attached to the Mandaean *skandola* ring correspond to the sting of Death in 1 Cor. 15: 55?

The Christian world of imagination is actually not unfamiliar with similar things and events. In the Acts of Andrew and Paul⁸¹ the latter casts himself into the sea in order to visit the nether world. Andrew, trying to help him to come up again, asks the sailor to show him the place where it happened. Andrew then fills a cup with sweet water.

232: 2—12

ΤΟΤΕ ΑΝΔΡΕΑΣ ΑΦΟΤΣ ΜΟΤΑΠΟΤ ΜΠΟΟΤ ΕΓΖΟΛΟ΄ ΑΦΨΑΝΑ ΕΡΟΦ
 ΜΉΣΕ, ΧΕ ΠΑΧΟΒΙΣ ΙΕ ΠΕΝΤΑΦΠΟΡΧΕΒΟΛ ΙΠΟΤΟΒΙΝ ΜΤΗΝΤΕ ΜΠΚΑΚΕ,
 ΠΕΝΤΑΦΠΟΡΧΕΒΟΛ ΜΠΚΑΖ ΨΑΝΤΕ ΠΠΕΤΨΟΤΨΟΟΤ ΟΤΩΝΣΕΒΟΛ, ΖΡΑΙ
 ΔΕ ΖΙ ΠΕΚΡΑΜ ΨΠΩΣΤ ΙΠΕΙΑΠΟΤ ΜΠΟΟΤ ΕΤΖΟΛΟ΄ ΕΘΑΛΑΣΣΑ ΕΤΙΕΖ
 ΜΠΟΟΤ ΕΤΙΟΛΣ, ΧΕ ΕΣΕΑΝΑΧΩΡΕΙ ΜΑΣ ΜΤΕ ΠΠΕΤΨΟΤΨΟΟΤ ΟΤΩΝΣΕ-
 ΒΟΛ, ΜΦΠΩΣΕ ΜΟΪ ΠΚΑΖ ΜΠ ΠΜΟΤΗ, ΜΦΒΙ ΕΖΡΑΙ ΜΟΪ ΠΑΣΟΝ ΠΑΤΛΟΣ.
 ΜΑΙ ΔΕ ΜΤΕΡΕΦΧΟΟΤ ΑΦΠΩΣΤ ΙΠΑΠΟΤ ΜΠΟΟΤ ΕΤΖΟΛΟ΄ ΕΘΑΛΑΣΣΑ
 ΕΦΧΩΜΠΟΣ, ΧΕ ΑΝΑΧΩΡΕΙ ΜΑΚ ΠΜΟΟΤ ΕΤΙΟΛΣ ΔΤΩ ΕΤΣΑΨΕ ΖΙΘΗ
 ΙΠΕΤΖΟΛΟ΄. ΜΑΙ ΔΕ ΜΤΕΡΕΦΧΟΟΤ ΑΠΕΤΨΟΤΨΟΟΤ ΟΤΩΝΣΕΒΟΛ, ΑΠΜΟΤΗ
 ΠΠΟΡΧ, ΑΠΑΤΛΟΣ ΦΟΟΦ ΕΖΡΑΙ ΖΙ ΠΜΟΟΤ ΕΡΕ ΟΤΚΟΤΗ ΙΠΟΟΣΕ ΜΨΕ
 ΖΙ ΤΕΦΟΪΧ, ΑΦΦΟΟΦ ΕΖΟΤΗ ΕΑΝΔΡΕΑΣ ΑΦΑΣΠΑΧΕ ΜΠΟΦ.

The sweet water, poured into the sea in the name of Jesus Christ, causes the salt water to withdraw, and Paul springs up into the boat and greets Andrew. He has many interesting things to speak about. He has seen Judas suffering great torment, and the betrayer told him that — referring to the Lord's own declaration to Peter that he must forgive his brother not until seven times but until seven times seventy — he had prayed the Lord to forgive him; he himself had sinned against the Lord a single time. The Lord sent him forth to the desert, and when the Devil came towards him there with open mouth and wishing to devour him — in the narrative of Paul's descent *a trace of the myth of the swallowing up* suddenly occurs — he was afraid and worshipped him. Most interesting for my present purpose is the fact, that Paul has brought up with him a piece of wood from the nether world.

⁸¹ Catalogus codicum copticorum ... Auctore G. Zoega 1810.

233: 31—34

ΚΝΑΤ Ω ΠΑΘΟΝ ΑΝΔΡΕΑΣ ΕΤΕΙΛΑΚΗ ΜΥΣ ΕΤΗΤΟΟΤ ΜΤΑΙΝΤΕ ΕΡΑΙ
 ΜΗΑΙ, ΤΑΙ ΟΤΙΕΥΤΒΣ ΤΕ ΖΗ ΜΡΟ ΤΗ[ΡΟΥ] ΜΑΙΝΤΕ ΜΤΑΠΧΟΕΙΣ
 ΟΤΟΥΒΟΥ.

This piece of wood, a threshold of the gates of the nether world before Christ destroyed them — *a trace of the myth of Christ's combat in Hades* — proves to be a *mana*-loaded thing. Paul makes use of it later, when he and Andrew are prevented from entering a town. Reciting a magical formula he raps with it at the gates, and the gates burst into fragments and are swallowed up by the earth.

234: 40—235: 7

ΑΝΔΡΕΑΣ ΔΕ ΠΕΧΑΔ ΜΠΑΤΛΟΣ, ΧΕ ΟΤ ΠΕΤΚΟΤΕΥ ΤΡΕΝΑΔΑΔ ΧΕΚΑΣ
 ΕΦΕΩΤΩΝ ΜΑΗ ΜΟΙ ΠΡΟ ΜΤΠΤΑΗ. ΤΟΤΕ ΠΑΤΛΟΣ ΑΦΙΟΤΖ ΕΒΟΛΖΗ
 ΠΕΠΗΑ ΕΤΟΤΑΔΒ ΠΕΧΑΔ ΜΑΝΔΡΕΑΣ, ΧΕ ΠΑΕΚΟΤ ΟΤΕΖΣΑΖΗΕ ΜΑΙ
 ΤΑΕΙΡΕ ΜΤΕΙΟΥΜ ΜΤΑΣΕΙ ΕΡΟΙ. ΠΕΧΕ ΑΝΔΡΕΑΣ, ΧΕ ΠΕΤΚΟΤΑΥΔ
 ΔΡΙΦ. ΤΟΤΕ ΠΑΤΛΟΣ ΑΦΙ ΜΤΑΚΗ ΜΥΣ ΕΤΖΗ ΤΕΦΟΥΧ ΤΑΙ ΜΤΑΦΗΤΕ
 ΕΡΑΙ ΖΗ ΑΙΗΤΕ, ΑΦ΄ ΠΕΦΟΥΤΟΙ ΜΤΠΤΑΗ ΑΦΡΩΖΤ ΜΠΟΣ ΖΗ ΤΑΚΗ
 ΜΥΣ ΕΦΧΩΜΗΟΣ, ΧΕ ΖΗ ΤΟΥΜ ΜΠΑΧΟΕΙΣ ΙΕ ΠΕΧΕ ΠΕΝΤΑΦΤΡΕ ΜΡΟ
 ΜΑΙΝΤΕ Ρ ΨΗΨΥΗΗ ΕΚΕΤΡΕ ΠΡΟ ΜΤΕΠΤΑΗ ΟΤΩΜΔ, ΧΕΚΑΣ ΕΤΕΕΠΗ
 ΜΟΙ ΜΕΙΟΥΤΑΙ ΧΕ ΜΠΑΔΑΤ ΜΤΑΤΟΥΜ ΖΑΖΗΚ. ΜΤΕΡΕΦΧΕ ΜΑΙ ΔΕ
 ΑΦΡΩΖΤ ΜΤΠΤΑΗ ΜΥΟΥΜΤ ΜΠΟΠ, ΑΦΕΙ ΕΠΕΣΗΤ ΜΟΙ ΠΡΟ ΜΤΠΤΑΗ
 ΑΥΩ ΠΚΑΣ ΑΦΩΜΚ ΜΠΟΔ ΜΠΟΤΟΥ ΠΙΑ ΜΤΑΦΒΟΚ ΕΡΟΦ.

The description of Paul's descent⁸² proves the occurrence of a Christian belief in the possibility of a thing having been brought up from Hades, and the *skandola* proves that the Mandaean — *mutatis mutandis*⁸³ — have a similar idea. By that it is of course

⁸² That part of Zoega which contains the first two sections cited here is reprinted in G. Steindorff: *Kurzer Abriss der koptischen Grammatik* 1921 43—47. The first and third sections are translated into French in F. Lexa: *La magie dans l'Égypte antique* II 1925 223—225. The first and second sections are translated into English in F. H. Hallock: *An Apocalypse of SS. Andrew and Paul* — *Journal of the Society of Oriental Research* XIII 1929 190—194. They are also translated into Dutch in J. Zandee: *De Descensus ad Inferos bij de Kopten* — *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 9 1954—1955 158—161.

⁸³ Hibil Ziwa does not descend to the abodes of the dead — man is not yet created — but to the worlds of darkness in order to overcome their powers and to prevent them from attacking the worlds of light in the future.

not proved that the knife of evil and the sting of Death or the poisonous sting of the mythological scorpion are identical. It may be probable that the Mandaeans, whose religious texts speak about waves of scorpions and the inner scorpion-poison of darkness, in the cult could use a thing representing the poisonous sting of the scorpion, once upon a time taken by the Saviour in combat — all the more as the knife is actually attached to a ring which is brought up from the nether regions by the Mandaean Saviour himself. And it may be true that the Mandaean angel of death has a knife in

J 124: 2: סיכנינא דצאוררעיל

and of course it is possible that he and his weapon was originally of quite another character than in this place, where the knife simply forces the soul to leave the body, or in Gs 2: 4—5, where the angel of death is identified with the Saviour. But all that proves nothing. However, seeing that many elements are common to the Mandaean and Babylonian religions, those hypotheses would be more probable if supported by some passage or other in Sumerian-Babylonian texts. In fact, that seems to be the case. The two stars in the constellation of the Scorpion which correspond to *the tip of the tail*: λ+υ

*ilu*ŠAR.UR u *ilu*ŠAR.GAZ šá zi-qit *ilu*Aqrabi⁸⁴

are the dragon killer Ninurta's⁸⁵ weapon⁸⁶

i-na im-ni-ia *ilu*ŠAR.UR . . . *i-na šu-me-li-ia* *ilu*ŠAR.GAZ⁸⁷

probably captured by him in combat with the Scorpion⁸⁸ — in another place it is actually said that *Ninurta has broken the poisonous (sting?) of heaven* . . .⁸⁹

⁸⁴ R. C. Thompson: The Reports of the Magicians and Astrologers of Nineveh and Babylon in the British Museum I—II 1900 No. 95.

⁸⁵ As to the reading Ninurta instead of Ninib compare É. Dhorme: Les religions de Babylonie et d'Assyrie 1945 128.

⁸⁶ Also the Mandaean knife of evil seems to be used as a weapon — against the dead. A layman of ritual cleanliness “takes the haftless iron knife attached to the ring . . . and traces a furrow . . . round the grave three times in the dust” — Lady Drower 186.

⁸⁷ F. Hrozny: Sumerisch-Babylonische Mythen von dem Gotte Ninrag (Ninib). Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft 8 1903 170.

⁸⁸ A. Deimel's statement in Šumerisches Lexikon IV:2 1950 208: “Es handelt sich um Katasterismen der Waffen . . .” is accordingly not quite true.

⁸⁹ S. Langdon: Sumerian and Babylonian Psalms 1909 253—254.

The present investigation has surely shown that the sting of death in 1 Cor. 15:55 is the poisonous sting of the scorpion of Death, which the descended Saviour either crushed or, possibly, brought up from Hades as spoil of victory.⁹⁰ These lively imaginative details cannot have been developed out of the brief suggestion in 1 Cor. 15:55 nor from Luke 10:19 and Rev. 9:10—11 either. They evidently belong to a non-canonical — even non-Christian — world of imagination, to which the canonical places refer. 1 Cor. 15:55 most probably refers to it *in a missionizing purpose*. In order to justify the new doctrine of the resurrection scripturally 1 Cor. 15:55 is linked with Is. 25:8, a passage which immediately conjures up the ideas of the devouring Death and his defeat, which in turn lead to other ideas belonging to the same old world of imagination, namely those of the sting of the scorpion of Death. By interpreting Hos. 13:14 in the light of these old ideas⁹¹ 1 Cor. 15:55 tries to clarify the new ideas of death, sin, and the law.⁹² From this point of view verses 55 and 56 accordingly belong together.⁹³

Not only the Devil can cite Scripture for his purpose.

⁹⁰ The Mandaean regard the twelve signs of the Zodiac as evil powers — in Gs 79:5—6 they are called the persecutors of the home-faring soul. The Babylonian constellation *Aqrabu* corresponds to the Mandaean constellation *Arqba* occurring in Gj 122:24, 379:16, and Sfar Malwašia — E. S. Drower: *The Book of the Zodiac* 1949 — 107:20. *The near relation between the constellation and the animal is evident from Gj 124:3—4 compared with 122:24.*

⁹¹ E.-B. Allo: *Première épître aux Corinthiens* 1934 436 thinks that the insufficient exactness in quoting is due to Paul's enthusiasm. I more agree with E. E. Ellis: *Paul's Use of the Old Testament* 1957 27: "... Paul does not hesitate to give his OT citations as interpretative renderings". "1 Cor. 15:55 is perhaps the most notable instance of *pesher* quotation in the Pauline literature..." 144.

⁹² Compare G. Schrenk: *Urchristliche Missionspredigt im 1. Jahrhundert — Auf dem Grunde der Apostel und Propheten. Festgabe für Th. Wurm* 1948 64: "Die sachliche Methode anbahnender Missionspredigt .. ist die, dass sie ein Etwas von Verständnissphäre zu schaffen sucht und das Ausgehen vom Boden des Zuhörers nicht scheut..."

⁹³ *That is not to say that they originally did it, all the less that they emanate from Paul himself.*

AXEL ROOS

AV

THORILD DAHLGREN

AXEL ROOS
*⁴/₃ 1886 †²⁴/₈ 1957

Jur. dr Axel Roos var en av Vetenskaps-Societetens tidigaste stiftande ledamöter, invald redan 1921, året efter Societetens grundande. Sigurd Agrell, en av Societetens tillskyndare, lämnade på sin tid en uppsluppen skildring av hur det gick till när Axel Roos jämte de tre syskonen Thekla, Gunhild och Reinhold Edstrand i *ett* sammanhang värvades för Societetens idé.

Axel Bernhard Roos var född i Kristianstad den 4 mars 1886 och avled i Malmö den 24 augusti 1957. Efter mogenhetsexamen i hemstaden 1905 avlade Axel Roos redan 1908 jur. kand.-examen i Lund, varpå följde tingsmeritering åren 1909—1912. Fortsatta studier, bl. a. under ett halvt år vid Berlins universitet, förde 1915 fram till gradualavhandlingen, »Om prestations omöjlighet i synnerhet med avseende å gäldenärens skadeståndsplikt vid den totala omöjlighet, som uppkommit efter avtalets ingående».

Axel Roos' bana blev emellertid varken vetenskapsmannens, varom han en tid drömde, eller domarens eller ämbetsmannens utan den praktiske juristens, främst affärsjuristens, och senare företagsledarens. År 1915 ingick han i Ragnar Trägårdhs ansedda advokatbyrå i Malmö och två år senare öppnade han advokatverksamhet i eget namn därstädes. Ledamot av Sveriges Advokatsamfund blev han 1918; längre fram valdes han till ordförande i Advokatsamfundets Södra Krets och hade från 1933 säte även i Advokatsamfundets huvudstyrelse. Vid sin byrå fostrade han en rad senare bemärkta advokater, bland dem Sigfrid Lindström, Åke Wiberg o. a.

Axel Roos' anseende som kunnig, omdömesgill och skicklig, för att icke säga skarp, jurist växte snabbt och uppdragen hopade sig. Tiden under och icke minst närmast efter första världskriget hade också stort behov av jurister med hans kvalifikationer.

Det blev emellertid inom affärsvärlden och inom skilda grenar av näringslivet som Axel Roos kom att göra sina största personliga insatser och insatser av bestående värde.

Framför allt är Axel Roos' namn knutet till AB Skånska Banken. Han var en av grundarna av denna bank, uppbyggd efter första världskrigets slut på spillrorna av AB Köpmannabanken. Under hans säkra ledning fick den nya banken snabbt ett grundmurat anseende. Efter snilledraget 1935, då den mindre Skånska Banken med sig införlivade den större Sydsvenska Banken, genom clearing därefter i rationaliseringssyfte av ett antal mindre filialkontor med andra banker och medveten återhållsamhet i geografisk expansion, genom ingjutande av en ny anda i bankens verksamhet, ledde Axel Roos Skånska Banken så, att den fick anseende som en av våra främsta affärsbanker vid sidan av de s. k. storbankerna.

Även inom ett annat, närstående område av för vårt land betydelsefull ekonomisk verksamhet, inom försäkringsverksamheten (Skåne-koncernen med dess olika bolag), gjorde Axel Roos i ledande ställning genom sin klarsyn och sin fasta hand, särskilt under påfrestande tider som under andra världskriget, insatser i rationaliserande och konsoliderande syfte. Av särskilt värde för livförsäkringsverksamheten i dess egenskap av kapitalförvaltare i stor skala var hans mångåriga erfarenhet från kapitalmarknaden såsom ledare för ett stort kreditinstitut.

På en rad andra områden, inom industri- och handelsföretag av skilda slag, ofta bland de större inom resp. branscher, deltog Axel Roos verksamt i ledningen, i regel såsom ordförande i företagets styrelse, i vissa fall som verkställande direktör: inom maskin- och verkstadsindustrien (AB Åtvidabergs Industrier, AB Facit, AB Överums Bruk, Svenska AB Bromsregulator m. fl.), pappers- och massaindustrien (Munksjö AB, Lagamills AB m. fl.), livsmedelsindustrien (Hälsingborgs Fryshus AB), guld- och silvervarufabrikationen (familjeföretagen Guldsmeds AB i Stockholm G. A. B., Guldvaru AB, G. Dahlgren & Co, Ädelmetall AB m. fl.), textil-, läder- och radioindustrierna etc., vidare inom Trelleborgs Ångfartygs AB, Bröderna Edstrand AB m. fl. företag. Vid sin bortgång var han på detta sätt ännu knuten till ett 25-tal större bolag med ett sammanlagt aktiekapital av c:a 150 mill. kronor och en sammanlagd omslutning av c:a 1,2 milliarder kronor. Det kräves en enastående förmåga att förvalta så många och så betydande uppdrag. Axel Roos hade förmågan. Han hade därtill den starka ansvars känslan.

Ingen skall tro, att alla dessa uppdrag för Axel Roos var en sine-

kur. Arvodet för uppdragen synes i åtskilliga fall ha spelat en helt underordnad roll; i varje fall ägnade Axel Roos åtskilliga av företagen ett, särskilt i förhållande till arvodets storlek, oerhört arbete. Det skapande momentet i verksamheten fascinerade honom, liksom de organisatoriska problemen, rationaliseringsplaner, sanerings- och andra åtgärder för åstadkommande av förbättrade produktions- och affärsresultat. Hans analytiska och konstruktiva begåvning firade ofta triumfer. Axel Roos var till hela sin läggning en dynamisk person. Han älskade icke stillastående utan företag stadda i full och stark utveckling. Hans fantasi arbetade med företagen, men hans eminenta klarsyn visade samtidigt vägen till det ekonomiskt riktiga. Det problem som för tillfället sysselsatte honom ägnade han ett oavlatligt och intensivt intresse. När han kommit fram till en lösning eller ett beslut, fullföljde han det energiskt, som den viljestarka människa han var. Han kunde emellertid också fatta djärva och mycket snabba beslut, även i millionaffärer. Å andra sidan präglades hans företagsledning genomgående av försiktighet. En sida därav var hans ständiga linje att konsolidera företagen, att alltså icke onödigtvis och allra minst oskäligt ta ut vinster ur företagen, att i stället nedgräva dem i företagen för att dessa skulle vara väl rustade vid framtida påfrestningar — erfarenheterna efter första världskrigets slut, i början av hans advokatbana, hade åskådligt visat honom riskerna för företagen av att sakna inre styrka. Nästan legendarisk framgång följde nästan alla de företag Axel Roos medverkade i.

På sina medarbetare ställde Axel Roos mycket stora krav, säkerligen ofta ganska påfrestande för dem. Största kraven ställde han dock på sig själv. Axel Roos var emellertid mitt i sitt intensiva arbete icke enbart affärsjurist och företagsledare. Han hade även utpräg-lade politiska och humanitära intressen. Liberal till sin grundåskådning, var han även villig att offra något för sina ideér. När han höll hårt på näringslivets frihet, höll han lika strängt på näringslivets ansvar. Sin värnplikt inom det politiska området fullgjorde han såväl genom kommunala som genom rikspolitiska åtaganden. I Malmö stad var han stadsfullmäktig dels 1923—26, dels 1935—36. Där var han även ledamot av poliskollegium 1926—45 samt ordförande i stadsbibliotekets styrelse 1931—37 och ledamot av biblioteksbyggnadskommittén. I Sveriges Riksdag hade Axel Roos säte i första kammaren 1937—44. Han var där ledamot i andra lagutskottet och

i bankoutskottet, ävensom i försvarsutskottet 1942. Han var även ledamot av 1936 års skattekommitté, vilken på sin tid framlade det betydelsefulla förslaget om den fria avskrivningsrätten.

Axel Roos' humanistiska intressen hade framförallt två inriktningar: historia och konst. I hans bibliotek hade den historiska litteraturen en förgrundspå. Särskilt medeltidens historiska problem och den närmast följande tidens fängslade honom. Doktorsavhandlingarna på detta område läste och avnjöt han ungefär som skönlitteratur. Måhända var detta hans intresse ett återsken av hans ungdoms lust för vetenskapligt arbete. Även stora mäns memoarer lade beslag på hans intresse.

Axel Roos' konstintresse grundlades genom hans vänskap med den tidigt bortgångne konstmeceaten Reinhold Edstrand och dennes båda konstintresserade systrar samt med konstnären Johan Johansson. Hans egen samling räknade verk av äldre skola, såsom Zorn, Liljefors, Karl Nordström och Hammershøj men framför allt av Aguéli, Hill, Isakson, Leander Engström, Johan Johansson, Johanson-Thor, Per Siegård och Martin Emond, av den senare en mycket representativ samling. Av franska konstnärer i hans samling må nämnas Chagall, Beaudin, Roux och Borès. Skulpturer av bl. a. Degas, Matisse och Nils Möllerberg ingingo i hans samling. Förfäma alster av svenskt silversmide från 1700- och 1800-talen må här även antecknas.

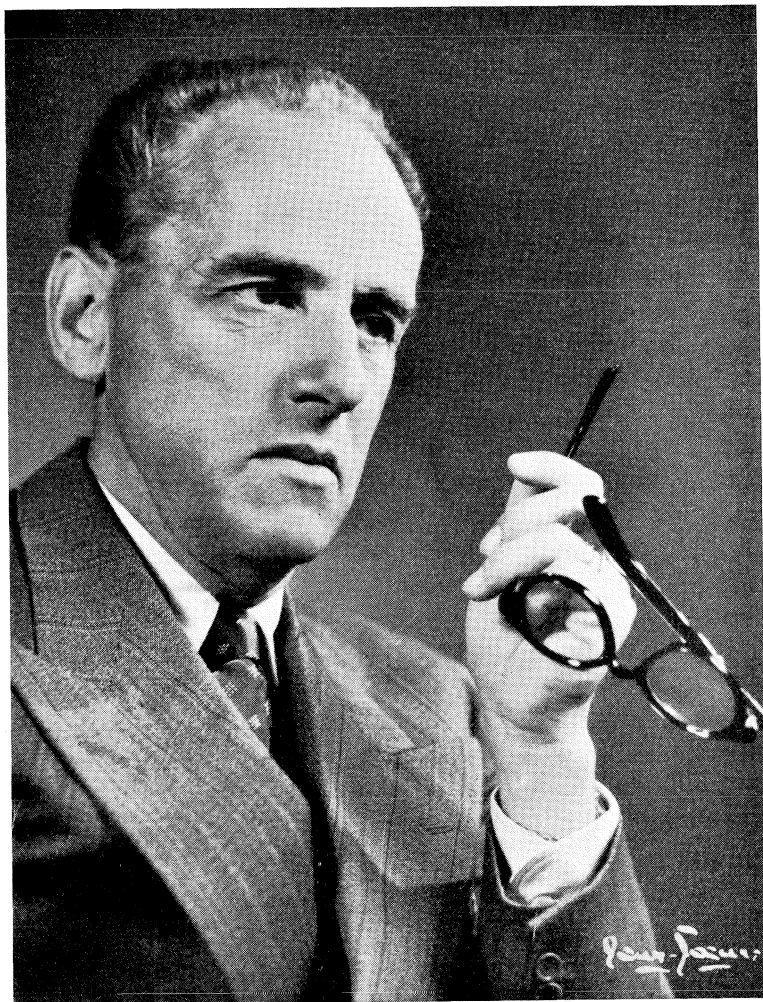
I detta sammanhang bör även nämnas att Axel Roos var ordförande i Reinhold Edstrands och hans syskon Theklas och Gunhilds stiftelse med dess galleri med förfäma verk av bl. a. Karl Isakson och en mycket representativ samling av det skånska måleriets främsta namn.

Till sist bör måhända även sägas några ord om Axel Roos' vänskap, trofasthet och hjälpsamhet. Med icke ringa kärlek omfattade han sin hembygd, sina skolkamrater, sin gamla nation i Lund, där han sedan 1936 var hedersledamot, och sina studiekamrater från universitetstiden. Företag till universitetsungdomens fromma och även andra universitetsbehov fann ofta hans eller hans företags stöd. För ungdoms- och studiekamrater vilkas framgång icke blivit den avsedda var han en hjälpsam vän.

ÅKE PETZÄLL

AV

MANFRED MORITZ

ÅKE PETZÄLL
* 3/7 1901 † 23/8 1957

Tidigt en augustimorgon nådde oss budskapet att Åke Petzäll hade gått bort. Vi visste, att hans hälsa var vacklande. Ändock var sorgebudskapet oväntat och bedövande i sin dramatik.

Den färgstarka personligheten, Åke Petzäll, som överallt, där han kom i beröring med människor, uppmärksammades och med självklarhet fick och gav kontakt: honom skulle vi aldrig möta mer. En aktiv människa hade tvingats att vila för alltid. Tanken var upprörande i sin motsägelsefullhet. Och ännu i detta ögonblick, när jag skriver detta, har tiden inte förmått vänja tanken vid att Åke Petzäll inte längre är bland oss.

Hans levnadslopp var snabbt och intensivt. Han föddes 1901, blev student 1920, filosofie kandidat (i Göteborg) 1923 och filosofie licentiat 1927. 1928 disputerade han vid dåvarande Göteborgs Högskola och blev samma år vid samma lärosäte docent i teoretisk filosofi. Något mer än ett årtionde senare, år 1939, var han professor i praktisk filosofi vid Lunds universitet. Sedan dess har han varit verksam i Lund, vid universitetet, vid andra akademiska och utomakademiska institutioner, tills han gick bort den 23 augusti 1957.

Vad gömmer sig bakom dessa data? Vad minns vi av detta i förtid avslutade liv? Vi minns vetenskapsmannen: filosofen Åke Petzäll; vi minns läraren: professorn Åke Petzäll; vi minns organisatören, och många minns vännen.

Vi har hans akademiska gesällarbeten och mästerprov: en lång rad av skrifter, som återspeglar hans vidsträckta och omfattande intressen på det vetenskapliga arbetsfält han ägnade sig åt. Hans skrifter tillhör inte enbart den praktiska filosofiens områden. Han var förfaren i de båda filosofierna. Skrifterna vittnar om hans historiska inriktning, men de vittnar också om hans filosofiskt-systematiska intressen. — Vi har kvar de skrifter, som stod hans hjärta särskilt nära: skrifter på det rättsfilosofiska området och

skrifter, som var en filosofers handling och gärning, när intolerans, övergrepp och nazistisk brutalitet hotade vår västerländska kultur. Jag tänker på de två skrifterna: »Makt och rätt» den ena, »Rätt och individ» den andra. — Bakom dessa till det yttre anspråkslösa skrifter står mannen, som i en svår och farlig tid tveklöst och modigt försvarade rätten, den humana rätten mot den inhumana makten, och individens rätt mot diktatoriska maktanspråk. Och vi har kvar manuskript, resultatet av hans mångåriga studier, vilka i hans drömmar var ämnade att bli hans huvudarbete.

Sitt filosofiska författarskap började Åke Petzäll med sin doktorsavhandling »Begreppet medfödda idéer i 1600-talets filosofi med särskild hänsyn till John Lockes kritik». Den historiska utvecklingen av de i doktorsavhandlingen berörda problemen, följdes i en senare utkommen undersökning, den 1933 publicerade boken »Der Apriorismus Kants und die 'philosophia pigrorum'». Dessa båda arbeten behandlar ett ämne, som för den oinvigde måhända verkar mindre betydelsefullt. När de skrevs lämnade de ett historiskt bidrag till det då fortfarande mycket aktuella problemet, som var föremål för långvarig, ivrig och skarpsinnig diskussion, vilken bland filosofer är välkänd under beteckningen »psykologism-striden». Undersökningarna visar en icke vanlig lärdom: de följer problemet (som jag här icke närmare vill karakterisera) från Cicero till Kant. Descartes', Herbert av Cherbury's och Leibniz' tankar i detta avseende analyseras inträngande och skarpsinnigt. Speciellt diskussionen kring Lockes ställning i denna fråga är framställd med en omfattande kännedom om de bidrag, som härstammar från de filosofer, som var samtida med Locke. Kanske är de delar mest betydelsefulla, där Petzäll behandlar filosofer, som icke längre hör till de berömda och vilkas namn endast den lärde känner till.

Dessa skrifter behandlar ett problem, som hör till den teoretiska filosofien; deras inriktning är historisk. Två andra skrifter har mera aktuell och systematisk filosofisk syftning: »Logistischer Positivismus» (1931) och »Zum Methodenproblem der Erkenntnisforschung» (1935). Båda anknyter till en diskussion, som fördes i den s. k. Wienerkretsen. Män som Otto Neurath, Moritz Schlick, Rudolf Carnap, Kaufmann och många andra, vilkas namn nu räknas till de främsta i den moderna filosofien, samlades i Wien till filosofiska diskussioner. Karakteristiskt för deltagarna var, att alla hade

anknytning till de positiva vetenskaperna. Neurath hade kontakt med socialvetenskaperna, Moritz Schlick hade studerat fysik, Carnap var direkt influerad av Bertrand Russells studier i samband med matematisk-logiska problem, och likaså hade Kaufmann matematisk skolning. Kontakten med de positiva vetenskaperna anges av den beteckning, som man ofta använder för att karakterisera denna filosofiska riktning: logisk positivism. Uttrycket går igen i Petzälls redan nämnda skrift »Logistischer Positivismus».

Mycket tidigt förstod Petzäll betydelsen av denna filosofiska krets. Han nöjde sig inte med att studera skrifter, som hade författats av kretsens medlemmar. För att sätta sig in i deras problemställningar och lösningsförslag reste han till Wien. Under två sommarterminer — åren 1930 och 1931 — deltog han i cirkelns diskussioner. Petzäll ger i de nämnda böckerna en presentation av Wienerfilosofernas åsikter och en kritisk granskning av deras teorier. Diskussionen fortsatte sedan i »Theoria», den svenska filosofiska tidskrift, som kom till på hans initiativ. Jag tror också, att hans kritik föregrep den senare utvecklingen.

Många andra arbeten följde, som visar Åke Petzälls filosofiska intressen och hans lärda behärskning av stoffet. Jag nämner här bara den viktiga boken »Etikens sekularisering».

Hans misstro och försiktighet gentemot alla s. k. filosofiska spekulationer gjorde också, att han sökte utgångspunkten för sina problemställningar i empiriskt stoff. Studieresor till Frankrike och Belgien åren 1937—38 gjorde det möjligt för honom att samla relevant empiriskt material. Han gav sig bl. a. ut till fångvårdsanstalter för att insamla psykologiskt, sociologiskt och kriminologiskt material till sina undersökningar om skuldbegreppet. En del av detta material har han utnyttjat i avhandlingen »The social function of punishment» (1947) och i andra utredningar.

Insamlandet var ett led i utarbetandet av det verk, vilket han betraktade som sin huvuduppgift. Att skriva boken om »skuld och ansvar», denna tanke sysselsatte honom, och till den återvände han i sina personliga samtal. På senare år var iveren att få arbetet avslutat blandad med rädslan, att krafterna kanske inte skulle räcka till att genomföra de vittomfattande planerna.

Vad vi minns av en människa är inte bara, vad hon har uträttat. Vad hon har drömt, vad hon har velat uträtta, är ett lika dyrbart

minne. Planerna spände över stora områden. Verket skulle omfatta dels en historisk översikt över problemets behandling och utveckling: i filosofi, i religion, i världslitteraturen, i psykologien och andra vetenskaper — dels redogörelser för empirisk-psykologiska undersökningar om skuldkänslan. Avhandlingen skulle avslutas med en analys av själva skuld- och ansvarighetsbegreppen.

Redan tidigare hade Petzäll i en betydande undersökning — »Etikens sekularisering» — anknutit till skolastikens religiösa och etiska system, och i planerna ingick att ge en utförlig analytisk framställning av skolastikernas bidrag till etiken och läran om skulden. Att han så ofta återvände till dessa studier, beror på — tror jag — att religiös spekulatión (som Petzäll, trots sin negativa attityd mot officiell religiositet, kände stor veneration för) här förbands med det djupt mänskliga problemet om skuld och om ansvar. Att han var engagerad i dessa problem — och icke enbart som akademisk filosof — vet alla, som stod honom nära.

Vill vi veta, vad som var den drivande kraften bakom Åke Petzälls aktivitet, så erbjuder sig ett svar: det var människans intresse för människan. Måhända att inte allt, vad han har utträttat, kan förklaras på detta sätt: en vetenskapsman får ofta utföra dagsverken, som inte bara är uttryck för hans vetenskapliga nyfikenhet.

Ingen som har hört Åke Petzäll tala om Ibsen kunde taga miste på att denna psykologiska dramatik stod hans hjärta nära, och att de problem, som Ibsen tar upp, var centrala problem också för Petzäll. Till sådana sökte han sig själv och försökte lösa dem på filosofers vis. — Det centrala ämnet i den undersökning han tänkte sig som sitt huvudarbete, var skuld- och ansvarsbegreppen. Ingen ställer sig en sådan uppgift, som inte själv har upplevt livets spänningar.

Med lätthet fick Åke Petzäll kontakt med andra människor, en kontakt som bara den får, som har den intuitiva förståelsen för andra. Han hade personlighetens känsla för personligheten och intelligensens för intelligensen.

Här — så tror jag — har vi också roten till hans sociala aktiviteter i olika bemärkelser. Behovet efter kontakt gav kontakter. — Som ännu ung tog han initiativet till att grunda »Institut international de philosophie», en internationell informationsbyrå för filosofiskt samarbete. Han kunde taga initiativ till den internationella filoso-

fiska bibliografien, initiativ till att här i Sverige grunda den filosofiska tidskriften »Theoria», som har gett svenska och skandinaviska filosofer ett internationellt forum. — Krafterna räckte till mer än att taga initiativ: Informationsbyrån blev verklighet och arbetar fortfarande, bibliografien utkommer än idag, och »Theoria» har under hans mångåriga chefskap vunnit internationellt rykte. — Och hans studentsociala insatser bär frukt.

Vi har sett hans mänskligt-humanitära insatser under nazismens år, under krigets dagar och i efterkrigstidens uppgifter. Här förenade sig hans mänskligt humana intressen med den initiativrike mannens idéer och organisatörens kraft.

Allt detta minns vi.

NILS AHNLUND

AV

GOTTFRID CARLSSON

NILS AHLUND
*²³/₈ 1889 †¹¹/₁ 1957

Svensk humanistisk vetenskap led en stor och sällsynt bitter förlust, då Nils Gabriel Ahnlund den 11 januari 1957 oväntat bortrycktes mitt i sin rastlösa gärning.

Han var född i Uppsala den 23 augusti 1889. Släkten ledde sitt ursprung från Hälsingland. Vid Annefors bruk i Bollnäs socken hade den blivande historikerns farfar, Nils Hansson, varit landbonde och kolare. Dennes son, Olof Ahnlund, som antog det om födelseorten erinrande familjenamnet, var med hänsyn till livsödets skiften ett visserligen icke extremt exempel på den i svensk bildningshistoria så vanliga långa vägen. Utgången från enkla allmogeförhållanden och från ekonomiskt brydsamma villkor, som livet igenom beredde honom svårigheter, synes han till en början ha tänkt sig en framtid inom folkundervisningen. Trettonårig genomgick han småskoleseminariet i Bollnäs, där han så en tid bortåt förestod en s. k. mindre folkskola. Men den egna kunskapsförstärkningen tog överhand, och han vann inträde vid Hudiksvalls läroverk, där han vid tjugotvå års ålder blev färdig med mogenhetsexamen. Han kom därefter till Uppsala för teologiska studier, som bedrevs så energiskt och framgångsrikt, att han i trettioårsåldern absolverade den då för tiden mycket krävande teologie kandidatexamen och 1888 efter disputation förordnades till docent i dogmatik. Som sådan verkade han vid det uppsvenska universitetet, när hans äldste son föddes. I mitten av 1890-talet, efter långvariga professorsförordnanden, flyttade han emellertid med sin unga familj till Övre Norrland, där han utnämns till kyrkoherde i Umeå landsförsamling och, snart nog befordrad till kontraktsprost, vann stort anseende. Ämbetsbrödernas förtroende och uppskattning visar sig i det faktum, att prosten Ahnlund blev deras ombud vid en rad kyrkomöten och att han 1904 nådde andra förslagsrummet, när Luleå nyinrättade stift för första gången hade att välja biskop. Även utanför det prästerliga området togs hans förmåga i anspråk: rätt länge var han ordförande i Västerbottens läns landsting. Åttio-

årig avled han 1933 och hade då haft glädjen uppleva äldste sonens tidiga framgångar på den litterära och akademiskt vetenskapliga vädjobanan. Om honom själv vittna de som känt honom, att han var en ståtlig, högt begåvad man med bl. a. imponerande utrustning som talare.

Sonen, som i anslutning till pietetsfull bondesed hade fått namn efter sin farfader, blev student vid läroverket i Umeå 1908. En minnesbild från hans gymnasieår där föreligger i Janrik Bromés 1955 utgivna bok om Norrlandsdiktaren Olof Högberg. Tillsammans med den originelle Högberg, som omstrålades av glansen kring »Den stora vredens» nyss offentliggjorda prisbelöning, företog Bromé på sommaren 1906 en fotvandring långt upp i de västerbottniska lappmarkerna. En kväll korsades härunder rent händelsevis de båda färdkamraternas väg av ett par för dem dittills obekanta Umeåskolarer, vilka liksom de voro ute för att lära känna »natur och människor i dessa avlägsna nejder». Det blev ett angenämt möte i obygdens ömsesidigt utbyte av färskas erfarenheter, och sedan man efter en stund skilts åt, fällde Olof Högberg till sin följeslagare ett karakteristiskt yttrande om de två käcka ynglingarna: »Det var sannerligen inga morsgrisar.» Det på ögonblickets intryck grundade, tydligt beundrande omdömet synes ha träffat något väsentligt i den ene gymnasistens, Nils Ahnlunds, kynne. Käckheten, förenad med en för inga mödor väjande studiehåg och med en alltid vaken iakttagelse, skulle livet igenom känneteckna den då ännu inte sjuttonårige fjällvandraren.

Från Umeå kom Nils Ahnlund till Uppsala. Efter sin faders förordöme lät han inskriva sig i Gästrike-Hälsinge nation, där denne av gammalt var hedersledamot; nationens inspektör var Nathan Söderblom, i sinom tid avlöst av Otto von Friesen. Vid universitetet gjorde sig den å intellektets och viljekraftens vägnar riktt utrustade studenten mycket snart bemärkt dels genom ådagalagd framstående skicklighet i latin, nordiska språk och historia, dels i föreningslivet. Vid sidan av nationstillhörigheten var Norrländska studenters folkbildningsförening, enligt stadgarna verksam för utbredande av »en större och noggrannare kännedom om hembygden, dess språk, historia och minnen», betecknande nog den veterligen första sammanslutning, i vilken han under studentåren blev aktiv medlem. Där samverkade han med bl. a. nationskamraten Arthur Engberg, som var föreningens

sekreterare, senare dess vice ordförande. Men Ahnlund visade tillika redan då ett starkt politiskt intresse. Han slöt sig till föreningen Heimdal, som programenligt i sina led samlade »studenter av nationell åskådning», och blev under de upprörda åren 1914—1915 dess ordförande. Ahnlunds alltid försvarsvänliga inställning medförde, att han inom studentvärlden med liv och lust förfäktade den ståndpunkt beträffande riksförsvarets anordning, som kom till uttryck i den hammarskjöldska ministärens politik. Och han levde som han lärde: när det blev fråga om en förlängd frivillig militärutbildning av studerande, anmälde han sig till undergående av en sådan. Det var en uppoffring, som inkräktade på det omsorgsfullt bedrivna examensarbetet, och som ett offer kändes det, men han drog sig icke undan.

Under Första världskrigets fortgång lättade emellertid efter hand det yttre trycket, och Ahnlund kunde därför så småningom med större koncentration återvända till studierna. Redan på våren 1912 hade han avlagt en utmärkt filosofie kandidatexamen med högsta betyg i vart och ett av de nyss nämnda läroämnena, och han ägnade sig därefter under Nils Edén, Helge Almquist och Ludvig Stavenow åt licentiatstudier i historia. Som nybliven licentiat anträdde han på sommaren 1916 en forskningsresa till Köpenhamn, och jag kunde då under några, som jag tror, för oss bägge oförgätliga veckor i daglig samvaro iakttaga den brinnande iver, varmed han i arkiv och bibliotek efterspanade historievetenskapliga arbetsuppgifter.

Hans forskningar gällde vid det laget mestadels den svenska stormaktstidens gryning i Karl IX:s och Gustav II Adolfs dagar, ett skede, vars studium ända från början låg honom varmt om hjärtat. Så tidigt som 1913 hade han utsänt sin första lärda lilla undersökning. Den handlade om Axel Oxenstiernas ungdomshistoria och var alltså en biografisk skildring, som han tjugusju år senare framförde till tiden för Gustav Adolfs död och som sålunda i sin mäktigt utvidgade form blev ett av hans allra mest betydande verk. Eljest var det till och med doktorsavhandlingen 1918, »Gustav II Adolf inför tyska kriget», huvudsakligen den störste Vasakungens världshistoriska ingripande, som — visserligen jämte mycket annat — lade beslag på hans forskningslidelse.

Det berodde helt på honom själv, att han inte efter det högt vitsordade disputationsprovet omedelbart inriktade sig på en karriär som akademisk lärare. Uppmärksammas för sina kunskaper om

samtidsproblemen men också för sin redan ovanligt mångsidiga historiska expertis, hade han 1917 förvärvats av Svenska Dagbladet som politisk och kulturell medarbetare. Närmast av ekonomiska skäl föredrog han tills vidare detta vitæ genus, som dessutom i och för sig tilltalade hans temperament, framför den i mer än ett avseende vanskliga ställningen som universitetsdocent. På den vägen kom han, i själva verket för livstiden, att bosätta sig i Stockholm.

Det yrkesmässigt journalistiska skedet i hans liv räckte i tio år. Han förordnades 1923 till docent vid Stockholms Högskola, men under ytterligare ett lustrum var han dock i främsta rummet tidningsman. Först år 1928 blev han efter kallelse innehavare av Stockholms stads nygrundade professur i historia vid Högskolan.

I svenskt universitetsväsen var det ett sällsynt förhållande, att en blivande historieprofessor så pass länge verkade som journalist och fri publicist, innan han tillträdde ordinarie akademisk tjänst. Harald Hjärne är på sätt och vis att betrakta som ett motstycke. I bägge fallen fick det säkerligen sina konsekvenser, att vetenskapsmannen under avsevärd tid hade stått utanför universitetslärarens vardagsgärning. Ahnlund hade härigenom aldrig gått igenom ekluten som en osäker och trevande handledare av akademiska studier, hans personliga habitus var fullt utbildad vid övergången till det nya yrket, och det kan nog hända, att han i umgängelsen med begynnande vetenskapsidkare trots all välvilja kom att sakna något av spontan omedelbarhet, något av intim insyn i deras svårigheter. Detta hindrade inte, lika litet som det en gång hade hindrat Harald Hjärne, att han som professor hade en beundrande lärjungeskara, som fängslades och inspirerades av hans lärdom och av hela frodigheten och livligheten i hans skaplynne. I mångt och mycket var den journalistiska träningen ett stort plus även för hans verksamhet i fortsättningen. Den fullkomnade hans naturliga färdighet i konsten att arbeta snabbt och lätt. Och den befordrade det mästerskap i stilen, som innebar, att Nils Ahnlund blev en vitter personlighet i högre grad än någon av hans jämnåriga bland Sveriges historiker. Härpå gav han under professorstiden det ena glansfulla beviset efter det andra. Om man därvidlag alldeles särskilt framhåller den essäistiska kungamonografien »Gustav Adolf den store» (1932), kan en sådan formell bedömning utan tvivel försvaras.

Som vetenskaplig författare hade Ahnlund redan i unga år, mellan

debuten 1913 och disputationen, visat stor mångsidighet. Bortsett från en redan då ganska omfattande produktion i den senare Vasatidens och Gustav Adolfstidens historia eller eljest i svensk politisk historia, var han från början starkt intresserad av speciellt Norrlands hävder, även de ekonomiska («Mo och Domsjöverken», 1917). Under tidningsmannaskedet utvecklade han så vid sidan av det slitsamma yrkesarbetet en häpnadsväckande produktivitet på vitt skilda forskningsfält. I egenskap av stadshistoriker framträdde han bl. a. med det stora verket om Sundsvalls historia (1921), som var närmaste anledningen till att han 1927 blev föreståndare för Stadshistoriska institutet, en befattning, i vilken han verkade ännu många år efter professorsutnämningen (till 1935). Han offentliggjorde tillika viktiga medeltidshistoriska och historiografiska studier: den banbrytande lilla undersökningen om 1413 års svenska skattebok (1921), vidare ett inlägg i den klassiska diskussionen om en politisk pamflett från karolinsk tid, »Anecdotes de Suède» (1923), en innehållsrik skiss om Upplands medeltidsgillen (likaledes 1923) och — allra märkligast men mycket annat att förtiga — en bok om den karolinske Hedemoraprosten Nils Rabenius och dennes bedrifter som urkunds- och krönikeförfalskare (1927). Under samma verksamhetsperiod inledde han jämväl den långa rad av väsentligen kulturhistoriska essäsamlingar, varmed han sedan under hela sitt liv tid efter annan glädde en för gammalt och fornt intresserad allmänhet.

Vorden professor, fullföljde han forskningarna inom sina många intressesfärer med än större intensitet. Det skulle föra för långt att, utöver vad jag redan i någon mån har försökt göra, ens flyktigt dröja vid de mest betydande alstren av hans flitiga penna under de sista trettio åren. Jag nämner tills vidare blott den magistrala skildringen av vår ståndsriksdags utdaning 1592—1672 (1933) och en mängd delvis polemiska bidrag till meningsutbytena om Engelbrekt, drottning Kristina, 1634 års regeringsform och Karl XII:s död, framlagda på 1930- och 1940-talen eller ännu senare.

Under Andra världskriget drogs han tillfälligt av sin städse vakna blick för samtidspolitiken en smula bort från den eljest oavbrutna forskargärningen. I början av 1940-talet medverkade han regelbundet i det då utgivna kamporganet Nordens Frihet, starkt engagerad som han var i betraktelsen av allra först Finlands men därefter även de övriga nordiska broderlandens hårda öden. Efteråt oroades han

av den förskjutning i Europas struktur till Sovjetblockets förmån, som genom storkrigets utgång inträdde och som han inte helt torde ha förutsett.

Det antydda journalistiska mellanspelet under Hitlertiden hade aldrig fullständigt absorberat Ahnlunds väldiga arbetskraft, och i det följande lades denna i dagen med om möjligt större uthållighet och resultat än någonsin förr. Här skall blott erinras om några särskilt vägande verk under det skede, som blev hans sista. Det var »Jämtlands och Härjedalens historia intill 1537» (1948), »Stockholms historia före Gustav Vasa» (1953) och »Den svenska utrikespolitikens historia före 1560» (1956), alltsammans arbeten av mycket väsentlig betydelse. Vår huvudstads hävder genom århundradena kände han i grunden, och även i detta hänseende var hans bortgång en knappast ersättlig förlust. Hans briljanta installationsföreläsning 1928 hade handlat om »Svenskt och tyskt i Stockholms äldre historia», och ett av hans yppersta arbeten var den kyrkohistoriskt orienterade, till Hedvig Eleonoras kyrkas tvåhundraårsminne 1937 skrivna boken om Ladugårdslandet. Mot slutet av sin levnad sysselsatte han sig huvudsakligen med ett ämne av historiografisk natur, om den berömde gustavianske historieskrivaren och polyhistorn Jonas Hallenberg, bondson från Hallaryd vid Smålands gräns mot Skåne men verksam i Stockholm († 1834). För dennes djupt originella personlighet och vetenskapliga livsgärning hade han tidigt i samband med sin Gustav Adolfsforskning — den gamle hävdatecknaren hade där varit en föregångare av verkligt format — kommit att intressera sig. Hallenbergsbiografien, som Ahnlund tyvärr inte alldeles hann fullborda, är numera postumt utgiven i efterlämnat skick. Den är ett strålande vittnesbörd om hans eminenta lärdom, om hans skildringskonst och in i det sista oförsvagade intellektuella kapacitet.

Skulle något sammanfattningsvis sägas om Nils Ahnlund som historiker, tror jag mig träffa det rätta genom omdömet, att han, beundransvärd i sin sällsynt energiska och vittomfattande forskning, dock var ännu större som historieskrivare genom den tillgång en benådad sådan äger i förmågan att levandegöra det förgångnas gestalter och händelser. Som forskare har han ibland kritiserats för traditionalistiska tendenser. I stort sett har detta skett med orätt. Endast i så måtto kan det finnas något fog för kritiken, att han rent emotionellt och med en viss hetta uppreste sig mot omvärderingar,

som enligt hans åsikt oförskyllt hade gått ut över någon av Sveriges »hjältar och riddersmän». Men hans strävan till full objektivitet var bottenärlig.

Till sist några ord om människan bakom verket. I Historisk Tidskrift, vars redaktör han var i halvtannat årtionde (1934—1949), skrev han 1943 en minnesruna om sin då i svensk landsflykt avlidne nära vän alltifrån Uppsalatiden, den fine och charmfulle norske litteraturhistorikern Fredrik Paasche. Härvid karakteriserades denne på följande sätt: »Fastheten i hans vinnande men aldrig dagtingande väsen, renheten i hans uppsåt gjorde honom slutligen till en makt, när han med insats av hela sin person kände sig kallad till strid för högre syften.» Orden voro ett uttryck för Ahnlunds eget människoideal, för hans övertygelse om meningen med tillvaron, och de passa ganska väl in på honom själv. Nils Ahnlund hade stor charm i det enskilda umgänget, men att dagtinga med sin uppfattning låg honom fjärran. Han saknade inte ärelystnad, personlig framåtanda; han värderade de många utmärkelser, som efter hand föllo honom till. Men de högre syftena voro av allt att döma hans egentliga ledstjärna, och med sitt kampglada sinne stred han, ibland kanske längre än nödvändigt, för vad han funnit riktigt och rätt.

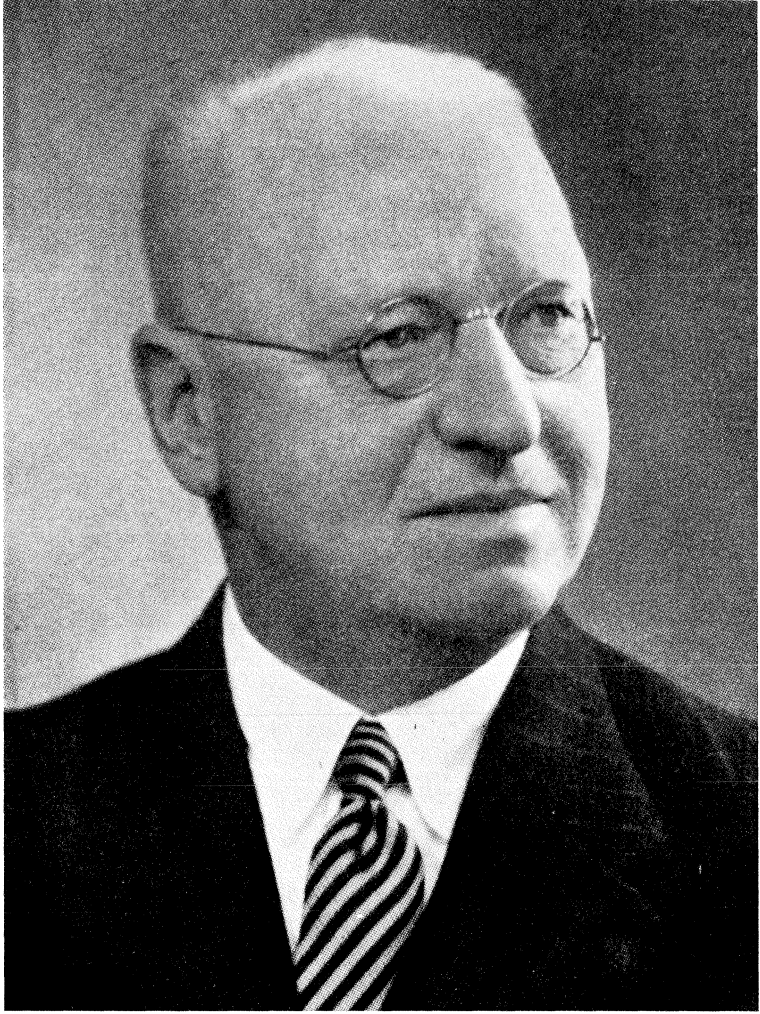
Innerst i hans väsen skymtar man trofastheten. Trofast var han mot sitt ursprung och mot hembygden, hela det vida Norrland, mot fädernas kyrka, i vars hägn han vuxit upp, mot sina vänner och mot sitt kall.

För honom lyktades arbetsdagen, innan kraften, hans urkraft, visat sig vara på väg att ens tillfälligt mattas. Kvällen före sin bortgång bevistade han Vitterhetsakademiens sedvanliga januarimöte; han deltog i förhandlingarna och samkvämet livaktigt som alltid och utan att någon kunde märka, att han var ansträngd. Men ett par morgontimmars sjukdom bröt ned den till synes starke. I vår Societet, vars medlem han var sedan 1936 och där han 1946 i ett festligt sammanhang lade fram några av sina forskningsrön om norrländsk fornålder, har det varit både en vemodig plikt och en förmån att stanna inför minnet av hans person och av hans vetenskapliga id, som till sena tider kommer att bära frukt i svensk odlings historia.

NILS OTTO HEINERTZ

AV

ERIK ROTH

NILS OTTO HEINERTZ

*⁵/₁₁ 1876 †²⁰/₉ 1957

Nils Otto Heinertz, ledamot av Vetenskaps societeten sedan 1921, avled i Stockholm den 20 sept. 1957. Heinertz härstammade från ett folkskolläraryhem i Håslöv (Skytts härad). Född 1876 avlade han mogenhetsexamen vid Malmö högre allm. läroverk i maj 1895. Bland studentkamraterna märktes Emil Olson (f. 1876) och Ebbe Tuneld (f. 1877), bägge liksom Heinertz sedermera kända språkforskare. H. blev fil. kand. i ett flertal humanistiska ämnen 1898—99, fil. lic. 1904 i tyska och romanska språk och disputerade för doktorsgraden i maj 1906, allt i Lund.

Närmare uppgifter om Heinertz' studiegång saknas. Medan studentkamraten Tuneld redan under åren 1902—04 gjorde flera långvariga besök i de språkvetenskapliga centra Berlin och Leipzig och där insöp — och vidarebefordrade — det nyaste om lingvistisk forskning och forskningsmetod, kan man av Heinertz' curriculum vitae ej se, att han under sina resor till franska Schweiz 1901 och Tyskland 1905 idkat universitetsstudier. Man vet alltså ej, om H., såsom seden var och länge förblev, av någon tysk germanist fått uppslaget till sin doktorsavhandling («Die mittelniederdeutsche Version des Bienenbuches von Thomas von Chantimpré»). Förordet till avhandlingen är knapphändigt och tyder snarast på den självständighet som skulle bli ett av de mest framträdande dragen i Heinertz' forskarpersonlighet. Man kan emellertid förmoda, att Heinertz' gode vän Ernst Albin Kock, som uppehöll professuren i tyska språket 1904—06 och sistnämnda år blev dess ordinarie innehavare, var beredd att om så önskades — vilket icke är särskilt troligt — stå bi med råd och dåd på ett område, lågtysk filologi, där han själv varit i någon mån verksam som textutgivare några år tidigare.

Doktorsavhandlingen ger ett gott prov på Heinertz' säkra metod och soliditet. Man spårar där också den utpräglad historiska syn på språket som skulle följa H. genom livet. En intressant jämförelse erbjuder sig här med en samma år i Uppsala ventilerad avhandling

av Artur Korlén («Statwechs gereimte Weltchronik»). Medan Heinertz huvudsakligen eftersträvade en belysning av ljudutvecklingen från fornsaxisk till medellågtysk tid, hade Korlén, sannolikt delvis tack vare sina utländska kontakter, fått upp blicken för vikten av att studera en medeltida texts språk i samband med det moderna dialektlandskapet. Begrepp som »Wellentheorie», »dialektgränser» osv., som hos Korlén voro centrala, hade hos Heinertz ej samma principiella vikt. Detta hindrar dock ej, att H. även i dessa frågor intog en mycket bestämd, väl genomtänkt ståndpunkt. Att han ända in i det sista ej hade mycket till övers för språkrörelser i rummet, för »vandringar» av uttalsvanor, visa hans sista bidrag till germanistiken, publicerade i tidskriften *Moderna språk* 1957. Här (sid. 472) citerar H. med gillande ett uttalande av Wilhelm v. Humboldt: »Das Wirken der Zeit und logisch absichtliches Ordnen . . . bringen überhaupt selten in die Sprache hinein, was nicht schon von selbst in ihr liegt.» I grell motsats till denna åsikt står den som omfattades av moderna dialektgeografer av mera extrem typ såsom Ferdinand Wrede, för vilken nästan allt i en dialekt kunde vara »Import».

För Heinertz framstod i stället »Völkermischung» som en väsentlig orsak till språkförändringar. I ett skarpsinnigt arbete från 1925, »Eine Lautverschiebungstheorie», söker H. grunden till den revolutionerande omdaning av det sydtyska konsonantsystemet, som går under namnet »den högtyska ljudskridningen» och kan illustreras t. ex. genom jämförelsen högtyska *Pfeffer* och lågtyska *peper*, i det faktum, att ursprungligen vid Elbe bosatta stammar under folkvandringstiden togo områden i södra Tyskland i besittning, vilka tidigare bebotts av kelter. Här bröto sig nu enligt H. germanska och keltiska uttals- och accentvanor. Följden blev en förskjutning av det tyska konsonantsystemet. Denna tolkning, den s. k. substratteorien, är i sig själv anslående och fullt tänkbar men i praktiken ytterst svårbevisad. Att H. hade en känsla av osäkerhet, framgår av bokens motto: »... how much easier it is to advance hypotheses than to find truth.» Sammanställa vi denna de mogna mannaårens en smula skeptiska attityd med ett 27 år senare fällt yttrande (*Moderna språk* 1957, 397), så kunna vi ana inte bara en åtstramning i självhävdelsen utan också ett inslag av bitterhet, förståeligt för dem som i likhet med minnestecknaren förmena, att Heinertz alltför sent fick det erkännande han som vetenskaplig författare förtjänat.

Först genom den förteckning av Heinertz' skrifter, som jämte Gustav Korléns hyllningsartikel inleder den H. på 80-årsdagen 5. 11. 1956 tillägnade festskriften, kan man mäta vidden av hans insatser på tvenne för honom nära förknippade områden: vetenskap och skola. Vad som bland de vetenskapliga bidragen med rätt stor säkerhet kommer att förbli bestående, äro främst många etymologier, särskilt sådana som kunna betecknas som ord- och sakforskning. Här kommer H. med sin realistiska syn och lärdom ej sällan till vackra resultat (»Etymologische Studien zum Althochdeutschen» 1927, ordstudier såsom *Werft*, *entwerfen*, *ränning* 1947). Som etymolog kännetecknas denne forskare av egenskaper som berättiga honom till en framskjuten ställning inom den vetenskap, där man enligt Jakob Grimm sysslar med orden för tingens skull. Vid sidan av goda iakttagelser stå hos Heinertz — liksom hos de flesta etymologer — emellertid andra mindre övertygande, ej sällan alltför utpekulerade tolkningar, som låta oss sakna den för denna farliga vetenskap nödiga takten och smaken. En viss tyngd i framställningen betingas av den osvikliga samvetsgrannheten och grundligheten i hans vetenskapliga metod och lärdomsapparat.

En annan stor linje som Heinertz med sällsynt energi fullföljde, var de med dissertationen inledda bidragen till lågtysk och nederländsk språk- och texthistoria. Han kom snart att intressera sig för de metriska versionerna på tyska och nederländska av ett latinskt verk om människosläktets fall och frälsning, »Speculum humanae salvationis». En lågtysk prakthandskrift i Köpenhamn lyckades H. lokalisera till Linköpings stift, sannolikt till Visby. Handskriften har efter nordiskt mönster beteckningar för *i*-omljudet, vilka ge H. anledning till en viktig undersökning av denna företeelse i lågtyskan. Mycken möda har H. också nedlagt på en i England förvarad nederländsk version. Sedan decennier förberedde Heinertz här ett *magnum opus*, utgivningen och den språkliga kommenteringen av en handskrift, vars betydelse kanske ej stod i full proportion till den nedlagda mödan. Det var emellertid detta manuskript, som åttioåringen med osläcklig forskardrift ånyo tänkt gripa sig an med, då pennan föll ur hans hand.

Heinertz' insatser som skolman och språkpedagog äro så kända och till sitt värde så omvittnade, att minnestecknaren kan fatta sig kort. Efter tjänstgöring som lärare vid Lunds privata elementarskola

(1906—1919) och lektor vid Malmö tekniska gymnasium (1919—vt. 1923) tillträdde H. ht. 1923 tjänsten som lektor i tyska (föreläsvis) och modersmålet vid h. a. l. å Södermalm i Stockholm. År 1921 hade H. avgått från den docentur i tyska som han innehåft sedan 1906. Att vid sidan av denna krävande skoltjänstgöring icke blott hinna med en flitig och betydelsefull vetenskaplig forskning utan även ägna sina särskilda omsorger åt redigeringen av tidskriften *Moderna språk* (1912—1956, till 1945 tillsammans med romanisten Herman Söderbergh), visar en arbetsenergi av ovanliga mått. Otaliga äro de recensioner och större eller mindre bidrag till modern tysk grammatik, av vilka flera ha vetenskapligt värde (jfr t. ex. »Till användningen av *es*» i årg. 1930), som Heinertz här publicerade. Hans redaktörsskap för denna tidskrift, som han genomgående höll på en hög nivå, är ingenting mindre än en kulturgärning av bestående värde. I detta sammanhang bör man också påminna om de synnerligen vederhäftigt kommenterade texteditioner för skolbruk och den utmärkta tyska skolgrammatik, som H. utgivit (jfr I. Ljungerud i *Wirkendes Wort* 2 [1951/52], 375).

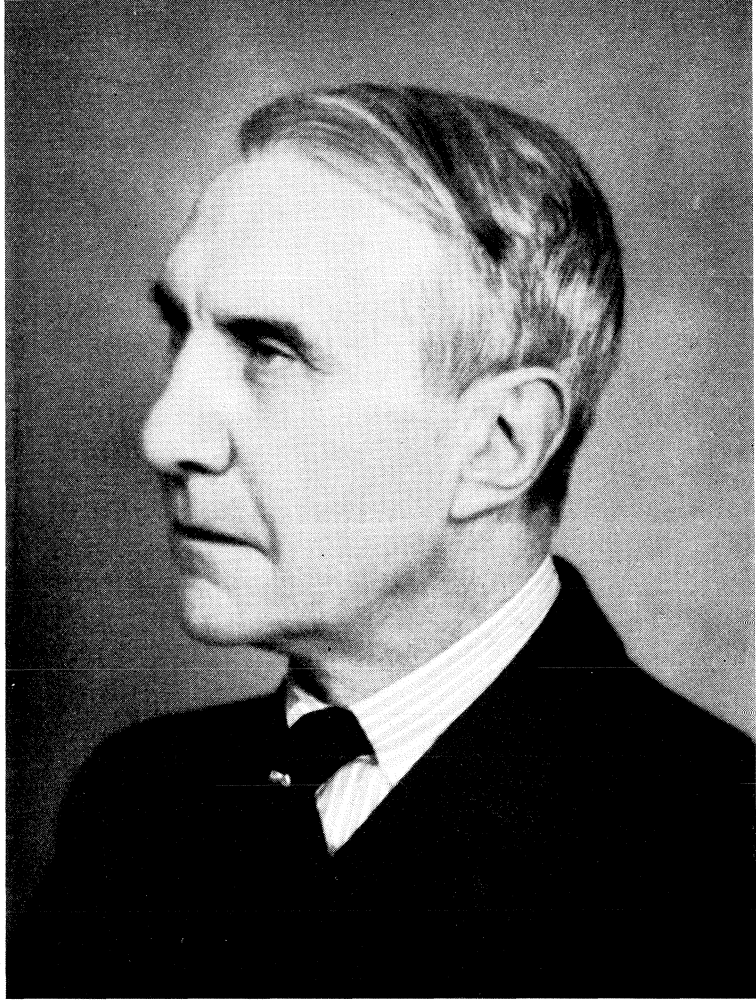
Man kunde, särskilt under senare år, hos Heinertz spåra en rätt livligt flödande polemisk ådra, en ökad strävhet vid bedömningen av andras prestationer, som någon gång kunde gå över i rättshaveri. Och likväl, bakom denna strävhet och orubblighet gentemot en felande eller förment felande låg en egenskap, som man gärna förknippar med Heinertz som både vetenskapsman och lärare: rätt-rådigheten. Hans gamla lärjungar betyga om honom: rättvis men sträng, med en förstående glimt i ögat.

I kombinationen av skolman och språkpedagog med överlägsen sakkunskap inom det moderna tyska skrift- och vardagsspråket och vetenskapsman med ständigt förnyad forskarlidelse var Heinertz och förblir kanske ett unikum inom modern svensk lärdoms historia. Han skydde ingen möda. Sällan har utmärkelsen *Illis quorum meruere labores* tillfallit en värdigare och sällan har *labores* med dess adekvata översättning 'vedermödor' passat bättre in på någon än på denne trogne tjänare av svensk skola och internationell vetenskap.

CARL THEANDER

AV

ALBERT WIFSTRAND

CARL THEANDER
*¹⁰/₂ 1878 †³⁰/₅ 1957

Vetenskapssocietetens den 30 maj 1957 avlidne medlem professor Carl Theander företrädde ett slag av forskare som nu har blivit sällsyntare och kommer att bli ännu sällsyntare med tiden, läroverksläraren med vetenskapligt intresse, självständig vetenskaplig läggning och en vetenskaplig produktionsförmåga, bevarad in i emeritusåldern. Då kravet på doktorsgrad för lektorat bortföll, miste den svenska vetenskapen många värdefulla medarbetare *in spe*. Redan licentiatexamen är väl ett vetenskapligt prov, men den ger icke samma stimulans till egen vetenskaplig produktion som ett större, grundligt, offentligen framlagt arbete gav många av universitetets doktorer, som icke slog in på den akademiska banan.

Carl Ejlert Olof Theander föddes i Hälsingborg den 10 februari 1878. Fadern var sedermera under en lång tid kassör vid Bjuvs gruvor och en betrodd man i orten. Han hade en god ekonomisk ställning och starkt intresse för sonens utbildning; Theander brukade på äldre dagar icke sällan uttrycka sin tacksamhet mot sin far, som hade berett honom en ekonomiskt bekymmerfri studietid ända fram till disputationen. Efter studentexamen i Hälsingborg 1896 inskrevs han vid Lunds universitet och blev fil. kand. 1900 med de klassiska språken som huvudämnen. Han började sedan licentiatstudier i latin för professor Zander; denne satte honom att arbeta på rytmiska frågor hos Cicero, ett ämne som Theander själv icke kände sig synnerligen dragen till, och då det efter ett par år blev en liten konflikt mellan den hetlevrade Zander och hans licentiatseminarium, flyttade Theander och hans jämnåriga studiekamrat Sigfrid Lindstam, den blivande byzantinisten, till Uppsala. Där tog Theander sin licentiatexamen 1907 och disputerade samma år på en avhandling, vars ämne i vanliga människors ögon måste ha ännu mindre lockelse än Ciceros rytmiska satsslut. Den handlade om ett av de tidiga medeltida latinska glossarierna, förteckningar och förklaringar över sällsynta och egendomliga ord hos de antika författarna; sådana finnas många, och de ha ett visst värde för lexikografi och språkhistoria. Det av Theander till behandling valda kallas efter sin början Glossarium aa. Han klarlade handskriftsförhållandena och för-

bättrade många korrupta ställen. Senare fick han tillfälle att i samlverket *Glossaria latina* ge ut hela glossariets text i samarbete med den bekante brittiske latinisten W. M. Lindsay (1931); denna edition är Theanders till omfånget största verk.

Efter disputationen var Theander läroverkslärare på olika skolor i Stockholm under sju år, tills han blev ordinarie lektor i latin och grekiska vid Malmö latinläroverk 1914, en befattning som han 1929 utbytte mot samma tjänst vid Södra latin i Stockholm. Hans kunskaper och förmåga togs där snart i användning även av Stockholms högskola, där han blev docent i klassisk filologi 1931 och gav åtskillig undervisning. I Stockholm förblev han till pensionsåldern och bodde även efter slutad läroverkstjänst kvar där. I Vetenskaps societeten i Lund var han ledamot ända från dess början.

Så småningom hade Theanders intresse fångats mer av grekiskan än av latinet. Han sökte sig till mer stimulerande arbetsfält och fann sådana i den äldre grekiska poesien, framför allt lyriken, men också inom den grekiska etymologien. Han publicerade först några textkritiska uppsatser till de attiska dramatiker. Redan i dem visar han samma egenskaper som sedan utmärkte alla hans textkritiska arbeten: stora kunskaper, vaken kombinationsförmåga, mod att ge sig i kast med svåra ställen, som många blivit bet på förut; men icke fullt så mycket av klart sunt förnuft och sinne för det språkligt och sakligt rimliga, viktiga rekvisita även de för en textkritiker; därför nådde han på detta område endast sällan några helt accepterade resultat. Hans första uppsats i den genren handlar om en körsång i Aischylos' Perserna (i tidskriften *Eranos* 1910). Han tar itu med ett av dess mest svårbegripliga ställen och citerar närmast föregående utgivares ord att alla föregående lösningsförsök äro lika meningslösa som den traderade texten; han framlägger sedan förtröstansfullt sin egen förklaring och gestaltning, som är klyftigt uttänkt men föga slående, — och den närmast följande utgivaren av Aischylos, Wilamowitz, säger även han som den föregående, att ingen ännu har kunnat klargöra ens innebörden av vad skalden där ville säga, mycket mindre återställa ordalagen.

Snart vände sig Theander till de lesbiska lyrikerna, som han med stor kärlek sysslade med ända in på sin ålderdom. Intresset för dem blev kraftigt ökat i början av detta sekel genom en lång rad papyrusfynd, som bragte stora tillskott till det torftiga förrådet av brott-

stycken av Sapphos och Alkaios' diktböcker. Men dessa papyrer voro mycket trasiga och skänkte sällan de förväntansfulla filologerna någon hel och oskadad strof. I stället gävo de dem rikt tillfälle till arbete med att få fram dikternas ämne och mening och att supplera luckor. Theanders första uppsats på det området kom 1922 i festskriften till latinprofessorn Per Persson och följdes av en rad andra, den sista från 1952. En av dem är publicerad i Coimbra, ett lärdomsäte som väl icke ofta är tryckort för svenskars bidrag till vetenskapen. Han visar i dessa ungefär samma karakteristika som tidigare; han drar sig inte för att djärvt rekonstruera även strofer av vilka inte ens hälften är bevarad, men han har ofta mycket beaktansvärda självständiga synpunkter, och i de sista uppsatserna framträder en något klarare blick för det rimliga och naturliga.

Den som skall arbeta med den lesbiska lyriken, som skrevs på gammal aiolisk dialekt, måste vara i icke ringa mån språkvetenskapsman med anknytning till den jämförande indoeuropeiska linguistiken, och Theander lockades också att gripa sig an med rent lingvistiska problem, särskilt etymologiska. Hans omfångsrikaste bidrag på det gebitet är den stora uppsatsen *Ololygé und Iá* (i *Eranos* 1915 och 1921); han bringar där genom djärva kombinationer ett stort antal grekiska ord i samband med de i rubriken angivna orden för olika slag av rop, så att t. ex. ionernas stam, Iones, äldre Iaones, skulle ha fått sitt namn av sitt kultrop *íá*. De lärda och fyndiga konstruktionerna ha icke hållit stånd mot kritikernas beskjutning.

Då professuren i grekiska i Uppsala blev ledig genom Otto Lagercrantz' avgång 1933 var Theander en bland de ganska många sökande; han blev kompetensförklarad men nådde icke något högre rum på förslaget. 1954 fick han för sina vetenskapliga förtjänsters skull av Kungl. Maj:t professors namn; den dåvarande ecklesiastikministern var en av hans f. d. elever.

Han ägnade sig också någon gång åt att utlägga och karakterisera grekisk poesi för en större bildad publik i essayer (med översättningar) om lyriker och epigramdiktare, och på gamla dagar utgav han tillsammans med Ivar Harrie ett ståtligt band med ett urval av Plutarchos' grekisk-romerska parallellbiografier i översättning (1947). Han själv har där gjort tolkningarna av tre hela biografipar jämte en del av ytterligare ett samt större delen av inledningen. Detta översättningsarbete gav honom också anledning att i en liten avhandling

»Plutarchos und die Geschichte» med viss rätt ta Plutarchos i försvar mot en allmän mening att hans biografier icke äro gjorda på grundval av allsidig kännedom om förefintliga källor eller med någon kritisk urskillning. Ett vackert litet prov på hans förmåga av självständig blick ger en uppsats i Vetenskapssocietetens årsbok 1939 med titeln »Några synpunkter på de homeriska dikternas inledningspartier», där särskilt hans analys av Odysseens början är beaktansvärd.

Som människa var Theander icke lättillgänglig; han hade något kantigt, ofta något dystert i sitt framträdande och var benägen att mer tänka på den kritik han rönste än de erkännanden han fick. Sin doktorsavhandling sände han på sin tid, som sed är, till några framstående filologer ute i Europa, däribland till Ulrich von Wilamowitz-Möllendorff. Han fick, som också i allmänhet sed är, ett tackbrev från denne och brukade icke ogärna citera hans preussiskt tvära ord i början om undersökningsmaterialets ringa värde men anförde mycket sällan och ogärna det vackra erkännande åt Theanders fyndighet, som sedan följde i brevet. Men om man någon gång kom i ett förtroligare samtal med Theander, fick man ett starkt intryck av hans sanna intresse för forskningen och hans av 1800-talets nyklassicism färgade entusiasm för sitt forskningsområde. Som lärare var han väl icke någon alltför rutinerad handledare av genomsnitselever eller någon effektiv exerciskorpral för de ointresserade och obegärade, men för de vakna och intresserade var han också själv i hög grad både intresserad och stimulerande. Jag har själv ingen förståhandskännedom om denna sida av hans verksamhet, men en av hans f. d. elever, lektor Birger Edmar, betygar att han gärna gav sina gymnasister inblickar i det vetenskapliga filologiska arbetet; han bjöd dem också gärna hem till sig, lät med synbar glädje dem då få del av hans egna vetenskapliga rön och idéer och gjorde dem bekanta med klassisk konst och viktiga arkeologiska fynd.

Carl Theander förtjänar att hedras för sitt aldrig slocknande forskningsnit. Han försummade ingalunda sin skoltjänst (han gav också ut texter för skolbruk, däribland ett mycket använt urval ur Iliaden), men han släppte aldrig sitt självständiga filologiska arbete och var ännu på gamla dagar en livfull och flitig forskare på fält som icke höra till de lättarbetade. Medlemskapet i Vetenskapssocieteten kände han som en uppmuntran, men också som en uppgift, och under den uppgiften gick han in med stor trohet.

BJÖRN KORNERUP

AV

HILDING PLEIJEL

BJÖRN KORNERUP
*⁸/₅ 1896 †⁵/₁₁ 1957

Någon mil väster om Roskilde ligger den lilla socknen Kornerup med sin gamla medeltidskyrka uppe på en höjd, varifrån man har en betagande utsikt över den böljande Själlandsslätten. Socknens invånare voro i äldre tider fæstebönder under Ledreborgs gods. En av dem utvandrade i början av 1800-talet till Köpenhamn, slog sig på porslinshandel och tog sig efter hemsocknen namnet Kornerup. Sonen blev en uppskattad porträttecknare och litograf, och dennes son Valdemar Körnerup gjorde sig känd som en framgångsrik folk-livsmålare, som under påverkan från Exner och Vermehren hämtade sina motiv främst från det gamla allmogelivet ute i bygderna.

Sådan var den fädernemiljö som Valdemars son, kongl. ordenshistoriografen, overarkivar, dr. theol. Björn Stisgaard Kornerup — vars minne här skall tecknas — kunde se tillbaka på. Fädernearvet var för honom icke betydelselöst. Han menade nog att det var från farfaderns porträttstudier han fått sitt intresse för psykologiska karaktärsteckningar; i biografiens svåra konst nådde han också mästenskap. Dopnamnet Stisgaard erinrade om moderns familj, en gammal dansk ämbetsmannasläkt med lärda och prästerliga anor ända tillbaka till Hans Tausen och Anders Sørensen Vedel. Från moderne-släkten ärvde han väl — om man skall våga sig på det vanskliga företaget att precisera de olika arvsanlagen — den brinnande studie-hågen, kärleken till den gamla humanistbildningen, den strikta sobra formen samt överhuvud den utpräglat konservativa livssynen.

Född i Köpenhamn den 8 maj 1896 kom Björn Kornerup att tillbringa sina ungdomsår i det lilla Hilleröd, vars natursköna omgivningar och historiska minnen satte djupa spår i hans sinne. I stadens latinskola, den gamla berömda Frederiksborgs statsskole, avlade han studentexamen 1914. Det var för honom självklart att han skulle fortsätta studierna vid Köpenhamns universitet. Han var till yttermera visso fullt klar över sin kommande livsuppgift: kyrkohistorisk forskning.

Kornerup hade nämligen flera år tidigare mött den man, som jämte hans blivande lärare professor J. Oskar Andersen skulle betyda mest för hans skolning som forskare och historiker. Som ung skolgosse hade han sommaren 1907 deltagit i ett kyrkohistoriskt årsmöte, där centralgestalten var den gamle lärde kyrkohistorikern Holger Fr. Rördam. Denne hade under ett halvt sekel vid sidan av sin prästgärning utfört en banbrytande gärning som forskare och urkundsutgivare, främst i kämpaverket »Kirkehistoriske Samlinger», varav han under sin livstid hann utgiva ej mindre än 24 band.

Rördams personlighet och gärning blev en mäktig inspiration för den unge Kornerup, som nu själv började göra dokumentstudier i bygdens kyrkor. Gärna berättade han om sitt första besök hos Rördam i dennes prästgård. Den gamle forskarprästen förde in den vetgirige ynglingen i sitt arbetsrum, visade honom sitt bibliotek och tillade sedan med stort eftertryck: »Vil du studere Kirkehistorie, saa maa du læse Latin, Latin, Latin — ellers gaar du i Staa hvert Øjeblik.» Kornerup anammade detta ord som ett testamente från den åldrige forskaren, och han betraktade alltid sin forskarverksamhet som en fortsättning och ett fullföljande av Holger Rördams vetenskapliga gärning.

Vid universitetet sällade sig Kornerup till den ganska stora skara som flockades kring kyrkohistorikern J. Oskar Andersens kateder. I Erslevs anda docerade denne realistiskt och uppslagsrikt, men framför allt införde han under seminarieövningarna sina lärjungar i historisk metod och betonade ständigt kyrkolivets nära sammanhang med de politiska, ekonomiska och institutionella förhållandena i samhället. Kornerup framhöll ofta huru mycket han och hela hans generation lärt av denna undervisning. Redan under studenttiden fäste Kornerup uppmärksamheten vid sig, då han 1919 med en pris-skrift om »Augustins religiöse Udvikling indtil 391» erövrade den s. k. guldmedaljen, universitetets mycket uppskattade vetenskapliga belöning.

Efter grundliga studier avlade han 1921 teologisk ämbetsexamen och inträdde sedan nästan omedelbart på den bana, som skulle bliva hans levnaden ut. Ett par »gesällår» vid Rigsarkivet och Det Kongl. Bibliotek förde honom in i yrket, och år 1925 blev han underarkivar vid landsarkivet i Viborg. Redan efter två år återvände han emellertid till Rigsarkivet, där han år 1946 avancerade till overarkivar.

Rigsarkivet blev sålunda under nära ett tredjedels sekel hans dagliga arbetsplats. Här utförde han troget arkivmannens tysta men därför ej mindre viktiga gärning, som även lämnade spår i flera utgåvor, såsom »Reformationen i Danmark (Fra Rigsarkivets samlinger I)» (1936) och »Danske Kancellis Arkiv» (1943). Det råder emellertid intet tvivel om att det egentligen icke var själva arkivtjänsten utan arkivens kända och okända skatter som fängslade honom. Björn Kornerup var framför allt den lärde forskaren, och det är som sådan han främst blev känd och erkänd i hela Norden.

Med den lika lärda som välskrivna doktorsavhandlingen om 1600-talsbiskopen Hans Poulsen Resen (del I, 1928) tog han på allvar inträde i de aktiva historieforskarnas krets. Det forskningsområde som han här inmutat, dansk lärdoms- och kyrkohistoria, blev han också trogen livet ut, även om han ständigt vidgade domänerna och fördjupade källforskningen. Det vittnar om en verklig järnflit och stor organisationsförmåga att vid sidan av den dagliga arkivtjänsten och de många bestyren i olika vetenskapliga samfund finna tid och krafter att fullborda den ena publikationen efter den andra i en aldrig sinande ström. Ännu dagen före sin död satt han vid det nötta arbetsbordet, sysselsatt med att avsluta ett nytt stort kyrkohistoriskt arbete.

Det är framför allt i tre hänseenden som Kornerup gjort en bestående insats. Han var en mycket skicklig urkundsutgivare, han ägde djupa personhistoriska intressen och han kom med tiden att framstå som Nordens främste skolhistoriker. Att han ägde förmåga att ge en syntetisk historisk framställning gav han prov på i den levande bild av den danska upplysningstidens mångskiftande liv som han publicerade i det alltjämt utkommande stora samlingsverket »Den danske kirkes historie», som han och Hal Koch varit redaktörer för. Vid sin bortgång höll han på att avsluta den andra del i verket som han åtagit sig att svara för. Den skulle behandla gammallutherdomens tid och hade den betecknande underrubriken »Det lærde tidsrum». Här kunde ju Kornerup i hög grad bygga på sina egna djuplodande lärdoms- och personhistoriska forskningar.

Som editor rörde sig Kornerup på skiftande tidsområden, och hans utgåvor präglades alltid av osviklig akribi och voro försedda med korta men märgfulla introduktioner. Som enstaka exempel kunna nämnas utgåvorna av den danske reformatorns Hans Tausens skrif-

ter (1932, 1934), den lärde 1700-talshistorikern Hans Grams Vita (1942), den kände Sjöllandsbiskopen J. P. Mynsters visitationsböcker (1937) och nu senast den lika vittberömda biskop H. Martensens brev (1955—57). Även svensk kyrkohistoria har han berikat genom utgivandet av »Visitatsbog for Lunde stift 1611—1637», som ingår i den av G. Carlquist utgivna urkundssamlingen till Lunds stifts herdaminne.

Sina många personhistoriska rön och utredningar publicerade Kornerup på olika håll: i tidskrifter och lexika men främst i de av honom från år 1939 redigerade Kirkehistoriske Samlinger, som under årens lopp med beundransvärd precision regelbundet utkommit häfte för häfte, band efter band. Här fullföljde han Holger Rördams och Oskar Andersens insatser på ett verkligt kongenialt sätt.

Sin främsta forskningsinsats åstadkom emellertid Kornerup på skolhistoriens område. 1933 utgav han »Frederiksborgs Statsskoles historie». Som gammal alumnus skildrade han con amore denna trehundraåriga läroanstalts nog så intressanta öden. Hans opus magnum blev »Ribe katedralskoles historie», som utkom i två digra band åren 1947—52. Teckningen av den lilla stiftsstadens lärdomsskola under 800 år vidgade sig till en skildring av den humanistiska bildningen i Danmark under sekternas lopp med den internationella utvecklingen som bakgrund. Men samtidigt fick framställningen verklig konkretion genom sina många personteckningar, lokalinteriörer och kulturhistoriska aspekter. I detta arbete blommade Kornerups lärdom, där gav han prov på den mognade historikerns vida perspektiv och där fann han utlopp för sin gammaldags sirliga, periodiskt framflytande prosa.

Sammanfattande kan om Björn Kornerup som forskare och författare sägas vad han själv skrivit om sin beundrade föregångare Holger Rördam: han var en realistisk natur, som helst sysslade med konkreta förhållanden. Idéhistoria i inskränkt mening låg honom fjärran och han intresserade sig främst för personligheten som en bärande faktor i utvecklingen. Kornerup plögade också gärna beteckna sig som »realhistoriker».

Bilden av Björn Kornerup skulle bli mycket ofullständig, om man icke uppmärksammade hans intresserade insats i de lärda samfundens krets. I yngre år hade han nog drömt om universitetslärarens bana, och han deltog med stor heder i den hårda professorskonkur-

rensen i kyrkohistoria efter Oskar Andersen, vilken också utpekade honom som sin efterträdare. I stället blev han emellertid i hög grad akademiker i den meningen, att det med tiden väl knappast fanns någon humanistisk akademi i Norden som ej räknade honom som en högt skattad och varmt intresserad medlem.

I sitt hemland var han verksam i många av dem som ordförande eller sekreterare, vilket också kom till uttryck i hans produktion i form av samfundshistorier och bibliografier. Som krönet på dessa hedersbevisningar betraktade han nog utnämningen till kongl. ordenshistoriograf. När Björn Kornerup uppträdde i sin guldsmidda ämbetsuniform med det signifikativa Elefant-Tecknet på bröstet och med älskvärd grandezza rörde sig i festlig galamiljö, då tyckte man sig skåda ett Geheimeråd, lika chevalereskt som lärt, från den svunna epok som framför andra ägde hans hjärta.

Det syntes därför vara helt i sin ordning att han omsider fick draga in i det traditionsrika Bakkehuset ute på Frederiksberg, där Kamma Rahbeks spirituella genius alltjämt tycktes sväva över omgivningarna. Där samlade han och hans maka, själv forskare, de närmaste vännerna — ej minst från det av honom så högt skattade nabolandet — till lärda samtal och festlig gamman. Där, i det stilla forskarhemmet, nådde honom också plötsligt uppbrottsordern den 5 november 1957.

Ett mindre vanligt livsöde var lyktat. När några dagar senare i den disiga novemberskymningen Björn Kornerup fördes till vila i fädernas jord på kullen vid Kornerups gamla kyrka, framträdde så levande några ord som möta i en av hans skildringar från humanistlatinets dagar:

Quot Te cognorunt, Te tot praeconia dicunt
Insignem meritis et pietate virum.

ADAM AFZELIUS

AV

KRISTER HANELL

ADAM AFZELIUS
* 20/4 1905 † 18/2 1957

Vetenskaps-Societeten har år 1957 förlorat en av sina danska vänner och ledamöter, professor Adam Gustav Afzelius. Han föll bokstavligen på sin post. I egenskap av direktör för det danska institutet i Rom deltog han med sina studenter i en exkursion, som de danska och svenska systerinstitutet den 18 februari anordnat till de gamla bergsstäderna i södra Latium. Vid tempelruinen i Cori föreläste han om templets och stadens historia; en stund efter det att han avslutat sin föreläsning var han död, drabbad av hjärtslag.

Adam Afzelius bar ett i svensk odlingshistoria välkänt namn, men hans släktgren hade sedan generationer varit bosatt i Danmark, och själv var han helt genom dansk, uppvuxen i den förnäma danska humanisttradition, som det blev honom själv förunnat att bära upp och föra vidare. Född 1905 disputerade han 1935 på avhandlingen »Den romerske Nobilitets Omfang» och utnämndes 1945 till professor i antikens och medeltidens historia vid Aarhus universitet.

Sina universitetsstudier började Afzelius som jurist och bevarade livet igenom ett livligt intresse för juridiska, särskilt statsrättsliga spörsmål. Snart nog gick han emellertid över till historien och den latinska filologien, och föreningen av dessa båda studieintressen gav honom en solid bakgrund för forskningar i medeltidens och antikens historia. Han hade emellertid tid och krafter över även för senare epoker och besatt en bred och mångsidig historisk bildning.

Insatser som medeltidsforskare har Adam Afzelius i första hand gjort i egenskap av medutgivare av det danska diplomatariet, »Diplomatarium Danicum» (1938 ff.), men har dessutom i Gyldendals Verdenshistorie behandlat »Højmiddelalderen» (1938). Inom antiken var det den romerska republiken, som fångade honom mest. Den förut nämnda doktorsavhandlingen är en på ett mycket omfattande material grundad studie över den senare republikens socialt, politiskt och ekonomiskt ledande skikt, och han leder i bevis, att detta skikt, den s. k. nobiliteten, på Caesars och Ciceros tid utgjordes av en

fåtalig krets förnäma familjer, bestående av de män som uppnått konsulatet och dessas ättlingar. Tanken att så var fallet hade visserligen uttalats tidigare, men beviset gavs av Afzelius. Trots att avhandlingen var skriven på danska, skänkte den honom ett internationellt anseende, som hans efterföljande produktion blott ytterligare har befast.

I två större arbeten, »Die römische Eroberung Italiens» (1942) och »Die römische Kriegsmacht während der Auseinandersetzung mit den hellenistischen Grossmächten» (1944), har Afzelius tagit upp problemet om den romerska statens expansion till behandling. Den intressantare av dessa båda avhandlingar är den första, där Afzelius, stödd på ingående studier över de italiska landskapens befolkningsförhållanden, söker påvisa, att Roms oerhört snabba expansion under tiden 340—264 f. Kr. måste tillskrivas det förhållandet, att Rom i krigen mot de italiska folken alltid var den numeriskt starkare parten. Påståendets generella riktighet kan naturligtvis diskuteras, men man måste ge Afzelius rätt i att påtagligare realiteter än romarnas av den egna propagandan framhävda sega energi måste tillgripas för att förklara händelseförloppet. Den senare avhandlingen för tankegången vidare, och här har Afzelius klart påvisat, att i striderna mot Filip V och Perseus av Makedonien samt mot seleukidkungen Antiochos III var Rom den starkare. Utöver de nämnda större avhandlingarna har Adam Afzelius i ett flertal uppsatser behandlat ämnen ur den romerska historien och alltid på ett fint och välavvägt sätt.

Men Adam Afzelius var inte enbart forskare. Han var humanist också i den bemärkelsen, att han hade ett öppet sinne för allt mänskligt. Han var glad, vänlig och hjälpsam. Och dessa egenskaper i förening med hans ingående kännedom om Roms och Italiens historia gjorde honom sällsynt väl skickad för uppdraget som det nygrundade danska Rom-institutets förste direktör. 1956 började han sin verksamhet där nere, och vid sin bortgång stod han mitt uppe i en rik gärning som forskare, lärare och organisatör. Det var krafterna, som inte ville räcka till.

Med oss här i Lund hade Adam Afzelius gamla förbindelser. Medlem av vår Societet var han sedan år 1946. Den förlust som drabbat danskt universitetsliv och internationell antikhistorisk forskning känner också vi.

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

1956—1957

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

Beskyddare

H. M. KONUNGEN

Bortgångna hedersledamöter

- MONTELIUS, GUSTAF OSCAR AUGUSTIN, riksantikvarie, f. $\frac{9}{9}$ 1843,
† $\frac{4}{11}$ 1921.
- THOMSEN, VILHELM LUDVIG PETER, excellens, professor, f. $\frac{25}{1}$ 1842,
† $\frac{13}{5}$ 1927.
- TEGNÉR, ESAIAS HENRIK WILHELM, professor, f. $\frac{13}{1}$ 1843, † $\frac{21}{11}$
1928.
- V. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, ULRICH, excellens, professor, f. $\frac{22}{12}$
1848, † $\frac{25}{9}$ 1931.
- MÜLLER, SOPHUS OTTO, museumsdirektör, f. $\frac{24}{5}$ 1846, † $\frac{24}{2}$ 1934.
- KOCK, KARL AXEL LICHNOWSKY, professor, f. $\frac{2}{3}$ 1851, † $\frac{18}{3}$ 1935.
- MEILLET, PAUL JULES ANTOINE, professor, f. $\frac{11}{11}$ 1866, † $\frac{21}{9}$ 1936.
- EVANS, SIR ARTHUR JOHN, professor, f. $\frac{8}{7}$ 1851, † $\frac{11}{7}$ 1941.
- WÖLFFLIN, HEINRICH, professor, f. $\frac{21}{6}$ 1864, † $\frac{19}{7}$ 1945.
- HIRN, YRJÖ, professor, f. $\frac{7}{12}$ 1870, † $\frac{24}{2}$ 1952.
- CROCE, BENEDETTO, senator, f. $\frac{25}{2}$ 1866, † $\frac{20}{11}$ 1952.
- HECKSCHER, ELI FILIP, professor, f. $\frac{24}{11}$ 1879, † $\frac{23}{12}$ 1952.
- LÖFSTEDT, HAIMON EINAR HARALD, professor, f. d. præses, f. $\frac{15}{6}$
1880, † $\frac{10}{6}$ 1955.

Hedersledamöter

- NILSSON, NILS MARTIN PERSSON, professor, Lund, f. $\frac{12}{7}$ 1874, 41.
- WEIBULL, LAURITZ ULRIK ABSALON, professor, f. d. præses, Lund,
f. $\frac{2}{4}$ 1873, 43.

Styrelse

Praeses: HOLGER ARBMAN (1954).

V. praeses: CARL FEHRMAN (1955).

Sekreterare: BIRGER SALLNÄS (1956).

Skattmästare: THORILD DAHLGREN (1933).

Medlemmar: GERHARD BENDZ (1945), THORSTEN BERGH (1948),
GUNNAR WIGSTRAND (1949), JOHN SVENSSON (1954), JERKER ROSÉN
(1955).

Suppleanter: NILS STJERNQUIST (1954), BERTIL EJDER (1955), KRISTER
GIEROW (1957).

Valnämnd

Ordförande: Societetens Praeses.

Medlemmar: GERHARD BENDZ (1956), BERTIL MALMBERG (1957),
BIRGER SALLNÄS (1957), HANS REGNÉLL (1957).

Suppleanter: BERTIL EJDER (1957), MÅRTEN LILJEGREN (1957)†.

Granskningsnämnd

Ordförande: Societetens Sekreterare.

Medlemmar: KARL GUSTAV LJUNGGREN (1941), HOLGER ARBMAN
(1954), GERHARD BENDZ (1956), JERKER ROSÉN (1957).

Bortgångna stiftande ledamöter

v. HALLWYL, WALTER, greve, f. $^{26}/_1$ 1839, † $^{27}/_2$ 1921.

EDSTRAND, REINHOLD THEODOR WERNER, direktör, f. $^{15}/_6$ 1882,
† $^{25}/_{11}$ 1923.

SWARTZ, CARL JOHAN GUSTAF, universitetskansler, f. $^{5}/_6$ 1858, † $^{6}/_{11}$
1926.

PETRÉN, KARL ANDERS, professor, f. $^{2}/_{12}$ 1868, † $^{16}/_{10}$ 1927.

WACHTMEISTER, AXEL WILHELM, greve, kammarherre, f. $^{16}/_7$ 1869,
† $^{24}/_8$ 1929.

ENGSTRÖM, MAX EMIL LEOPOLD, konsul, f. $^{15}/_{11}$ 1867, † $^{25}/_3$ 1930.

v. GEIJER, FREDRIK WILHELM GUSTAF, ryttmästare, godsägare, f. $^{8}/_2$
1865, † $^{16}/_5$ 1930.

- v. HALLWYL, ANNA FREDRIKA WILHELMINA, f. KEMPE, grevinna, f. $1/10$ 1844, † $27/7$ 1930.
- HAFFNER, JOHAN, stadsläkare, f. $6/9$ 1876, † $14/4$ 1931.
- SAHLIN, JOHAN ALBERT, fabriksägare, f. $7/9$ 1868, † $17/5$ 1936.
- SWARTZ, PEHR JOHAN JACOB, direktör, f. $21/10$ 1860, † $5/6$ 1939.
- WESTRUP, JOHAN WILHELM MAGNUS, v. konsul, f. $13/5$ 1862, † $9/11$ 1939.
- LUNDAHL, NILS, fil. d:r, f. $23/5$ 1858, † $16/6$ 1940.
- GYLLENKROK, NILS JOHAN MALCOLM, friherre, hovstallmästare, f. $15/10$ 1887, † $9/4$ 1941.
- COYET, HILDA ELEONORE HENRIETTE DOROTÉE AMELIE, f. friherrinna CEDERSTRÖM, f. $16/3$ 1859, † $28/8$ 1941.
- MONTELIN, ADOLF FREDRIK, apotekare, f. $17/1$ 1871, † $28/10$ 1941.
- SAHLIN, CARL ANDREAS, fil. d:r, f. $15/12$ 1861, † $22/1$ 1943.
- JACOBSEN, HELGE, direktör, f. $24/12$ 1882, † $21/6$ 1946.
- LUNDBERG, SVEN EMIL, bergsingenjör, direktör, f. $21/8$ 1889, † $24/3$ 1947.
- LUNDBLAD, NILS WALDEMAR, hovrättsassessor, direktör, f. $7/12$ 1888, † $25/9$ 1947.
- MUNKSGAARD, EJNAR JOHANNES, forlagsboghandler, dr. phil., f. $28/2$ 1890, † $6/1$ 1948.
- THOTT, GUSTAF OTTO TAGE STIG, greve, hovjägmästare, f. $29/1$ 1885, † $4/7$ 1948.
- SAHLIN, BO CARL HENRIK, med. lic., direktör, f. $24/7$ 1901, † $18/2$ 1949.
- NORDQVIST, GUNHILD THERESIA ELVIRA, f. EDSTRAND, doktorinna, f. $23/9$ 1883, † $18/12$ 1951.
- ROOS, AXEL BERNHARD, jur. d:r, advokat, f. $4/3$ 1886, † $24/8$ 1957.

Stiftande ledamöter

- BERGER, SVANTE EDWIN LARSSON, direktör, Halmstad, f. $13/5$ 71, 20.
- v. SCHMITERLÖW, ADELHEID EMMA OTBURGIS, fröken, Smålands Rydaholm, f. $15/8$ 75, 20.
- EDSTRAND, KARIN THEKLA ELEONORA, fröken, Malmö, f. $3/7$ 80, 21.
- DUNKER, HENRY CHRISTIAN LOUIS, fabriksdisponent, Hälsingborg, f. $6/9$ 70, 25.
- LUNDSTRÖM, MARGIT JOHANNA PALÆMONA CECILIA, f. VON GEIJER, generalska, Landskrona, f. $24/2$ 07, 32.
- DAHLGREN, STURE HJALMAR THORILD, fil. d:r, assuransdirektör, Malmö, f. $25/6$ 88, 33.

- WEIBULL, MÄRTA MARIA (MARY) SOFIA, f. FAHLBECK, professorska, Göteborg, f. $18/1$ 97, 34.
- WIJKANDER, KLARA SEVERINA, f. KOCK, fru, Göteborg, f. $28/11$ 88, 40.
- EHRNBERG, GÖSTA THEODOR, direktör, Simrishamn, f. $26/5$ 95, 42.
- BERGH, THORSTEN CHRISTIAN HOWARD, jur. o. fil. kand., konsul, Malmö, f. $1/10$ 01, 43.
- WIGSTRAND, GUNNAR, ingenjör, Åkeholm, f. $11/1$ 03, 44.
- WEHTJE, ERNST JONAS, tekn. d:r, direktör, Malmö, f. $17/7$ 91, 45.
- WIBERG, JOHN ÅKE TRULS, överintendent, Stockholm, f. $30/3$ 02, 46.
- NEVSTEN, ANDERS EDVARD, byggmästare, Malmö, f. $18/3$ 85, 47.
- HJELME-LUNDBERG, JOHN, konsul, Tenhult, f. $26/5$ 02, 50.
- CRAFOORD, HOLGER ALF ERIK, direktör, Lund, f. $25/7$ 08, 52.
- LUNDEQVIST, GÖSTA EVALD ANDREAS, civilingenjör, direktör, Malmö, f. $3/10$ 92, 53.
- THOTT, GRETA LINNÉA, grevinna, Holmeja, f. $25/2$ 08, 53.
- HAMMARSKIÖLD, SVEN LUDVIG, direktör, f. d. hovrättsråd, Malmö, f. $14/12$ 01, 54.
- BENDZ, OLOF GREGOR MORTIMER, godsägare, Vallberga, f. $15/9$ 04, 54.
- BERGER, CARL MAGNUS, direktör, Halmstad, f. $18/3$ 15, 54.
- SANDBERG, IVAR NILS GOTTHARD, direktör, Eslöv, f. $28/7$ 81, 54.
- SANDBLOM, GRACE, f. SCHAEFER, professorska, Lund, f. $13/5$ 07, 54.
- BERGENGREN, AXEL GÖRAN MAGNUS, civilekonom, Lund, f. $16/6$ 21, 55.
- HANSEN, EINAR ANTON, direktör, Malmö, f. $14/11$ 02, 55.
- GYLLENKROK, THURE-GABRIEL, friherre, Björnstorp, f. $23/5$ 22, 57.

Seniorer

- BROCH, OLAF, professor, Oslo, f. $4/8$ 67, 20.
- KOHT, HALVDAN, professor, Oslo, f. $7/7$ 73, 22.
- ANDERSSON, JOHAN GUNNAR, professor, Stockholm, f. $3/7$ 74, 25.
- FABRICIUS, KNUD FREDERIK KROG, professor, Köpenhamn, f. $13/8$ 75, 25.
- EKWALL, BROR OSKAR EILERT, professor, Lund, f. $8/1$ 77, 25.
- OLSEN, MAGNUS BERNHARD, professor, Oslo, f. $28/11$ 78, 20.
- ARNE, TURE ALGOT J:SON, professor, Stockholm, f. $7/5$ 79, 20.
- ROOSVAL, JOHNNY AUGUST EMANUEL, professor, Stockholm, f. $29/8$ 79, 20.
- FRÖDIN, JOHN OTTO HENRIK, professor, Uppsala, f. $16/4$ 79, 25.
- SCHMEIDLER, BERNHARD, professor, München, f. $6/8$ 79, 24.

- EIDEM, ERLING, f. d. ärkebiskop, Uppsala, f. $23/4$ 80, 20.
KONOPCZYNSKI, LADISLAUS ALEXANDER, professor, Krakow, f. $26/11$ 80, 24.
KARITZ, ANDERS, professor, Uppsala, f. $28/2$ 81, 20.
LINDKVIST, ERIK HARALD, rektor, Hälsingborg, f. $14/10$ 81, 20.
LANDQUIST, JOHN, professor, Stocksund, f. $3/12$ 81, 21.
LIESTØL, KNUT, professor, Oslo, f. $13/11$ 81, 20.
NELSON, HELGE MAGNUS OSKAR, professor, Lund, f. $15/4$ 82, 23.
LINDQVIST, ADOLF NATANAEL (NATAN), professor, Uppsala, f. $5/4$ 82, 33.
LINDBLOM, CHRISTIAN JOHANNES, professor, Lund, f. $7/6$ 82, 34.
JACOBSEN, ELISABETH (LIS), dr. phil., Köpenhamn, f. $29/1$ 82, 33.
BÖÖK, MARTIN FREDRIK CHRISTOFFERSSON, professor, Lund, f. $12/5$ 83, 20.
BELFRAGE, SIXTEN ESBJÖRN MAURITZ, fil. d:r, Åkarp, f. $27/7$ 83, 27.
PEDERSEN, JOHANNES PEDER EJLER, professor, Köpenhamn, f. $7/11$ 83, 27.
NYMAN, ALF TOR, professor, f. d. præses, Lund, f. $12/3$ 84, 20.
SAHLGREN, GUSTAF FREDRIK JÖRAN, professor, Uppsala, f. $8/4$ 84, 20.
SEIP, DIDRIK ARUP, professor, Oslo, f. $31/8$ 84, 35.
KJELLIN, TOR HELGE, professor, museiintendent, Karlstad, f. $24/4$ 85, 20.
LILJEGREN, STEN BODVAR, professor, Uppsala, f. $8/5$ 85, 20.
LAGERROTH, LARS FREDRIK BARTHOLD, professor, Lund, f. $10/9$ 85, 20.
ANDERSON, WALTER, professor, Kiel, f. $10/10$ 85, 32.
JAAKKOLA, KAARLE JALMARI, professor, Helsingfors, f. $1/1$ 85, 35.
MÖRNER, AGNES MARIANNE, rektor, Lund, f. $4/1$ 86, 20.
VASMER, MAX, professor, Berlin, f. $28/2$ 86, 30.
WEIBULL, CURT HUGO JOHANNES, professor, Göteborg, f. $19/8$ 86, 20.
NORDAL, SIGURÐUR, minister, Köpenhamn, f. $14/9$ 86, 36.
BONNESEN, STEN, lektor, Vänersborg, f. $11/10$ 86, 22.
BULL, FRANCIS, professor, Oslo, f. $4/10$ 87, 32.
FRIIS-JOHANSEN, KNUD, professor, Köpenhamn, f. $1/11$ 87, 37.
CARLSSON, OSCAR GOTTFRID HENRIK, professor, Lund, f. $18/12$ 87, 25.
FRAENKEL, EDUARD, professor, Oxford, f. $17/3$ 88, 33.
JAEGER, WERNER, professor, Cambridge, U. S. A., f. $30/7$ 88, 27.
CARLQUIST, NILS WILHELM GUNNAR, f. d. överbibliotekarie, Lund, f. $3/2$ 89, 25.

- HABERLANDT, ARTHUR, professor, Wien, f. $\frac{9}{3}$ 89, 24.
 ROTH, ERIK GUSTAF THEODOR, professor, Lund, f. $\frac{24}{4}$ 89, 33.
 GALSTER, GEORG, museumsinspektör, Köpenhamn, f. $\frac{17}{5}$ 89, 44.
 PIPPING, HUGO RUDOLF (ROLF), professor, Åbo, f. $\frac{1}{6}$ 89, 35.
 KARLGREN, KLAS BERNHARD JOHANNES, professor, Stockholm, f. $\frac{5}{10}$ 89, 20.
 SAURAT, DENIS, professor, London, f. $\frac{21}{3}$ 90, 24.
 KAILA, EINO SAKARI, professor, Helsingfors, f. $\frac{9}{8}$ 90, 41.
 BRØNDSTED, JOHANNES BALTHASAR, professor, Köpenhamn, f. $\frac{5}{10}$ 90, 37.
 ANDRÉN, GEORG, professor, Lerum, f. $\frac{10}{12}$ 90, 36.
 HEDSTRÖM, KARL FREDRIK GUNNAR, professor, Lund, f. $\frac{31}{12}$ 90, 37.
 JOSEPHSON, RAGNAR, professor, f. d. præses, Lund, f. $\frac{8}{3}$ 91, 29.
 LUNDHOLM, OSCAR HELGE, professor, Durham, U.S.A., f. $\frac{15}{5}$ 91, 45.
 RUIN, HANS WALDEMAR, professor, Lund, f. $\frac{18}{6}$ 91, 40.
 BRILIOTH, YNGVE TORGNY, ärkebiskop, Uppsala, f. $\frac{12}{7}$ 91, 30.
 THOMSON, ARTHUR NATANAEL, universitetskansler, Stockholm, f. $\frac{6}{11}$ 91, 27.
 NORDMAN, CARL AXEL, statsarkeolog, Helsingfors, f. $\frac{28}{1}$ 92, 45.
 BRANDT, FRITHIOF, professor, Köpenhamn, f. $\frac{23}{5}$ 92, 32.
 KJELLBERG, SVEN TORSTEN, museiintendent, Lund, f. $\frac{22}{6}$ 92, 44.
 HAMMERICH, LOUIS LEONOR, professor, Köpenhamn, f. $\frac{31}{7}$ 92, 36.
 WERIN, ALGOT GUSTAF, professor, Lund, f. $\frac{19}{10}$ 92, 25.
 OLINDER, OLOF GUNNAR, docent, rektor, Göteborg, f. $\frac{10}{7}$ 93, 34.
 FRIIS, ASTRID, professor, Köpenhamn, f. $\frac{1}{8}$ 93, 46.
 RICHTER, HERMAN BROR, förste bibliotekarie, docent, Lund, f. $\frac{6}{9}$ 93, 35.
 PLEIJEL, HILDING ATHANASIVS, professor, Lund, f. $\frac{19}{10}$ 93, 35.
 LÖFSTEDT, ERNST MARTIN HUGO, professor, Uppsala, f. $\frac{13}{12}$ 93, 34.
 SIEGVALD, HERMAN SIGBAN, professor, Lund, f. $\frac{13}{2}$ 94, 48.
 CARLSSON, NILS GUNNAR, professor, Stockholm, f. $\frac{7}{3}$ 94, 26.
 COLLINDER, NILS ALFRED TORBJÖRN (BJÖRN), professor, Uppsala, f. $\frac{22}{7}$ 94, 36.
 TILANDER, ARTUR GUNNAR, professor, Stockholm, f. $\frac{22}{7}$ 94, 31.
 OLSSON, BROR HJALMAR, förste bibliotekarie, Lund, f. $\frac{6}{8}$ 94, 39.
 LINDQUIST, IVAR ARTUR, professor, Lund, f. $\frac{31}{5}$ 95, 25.
 PIPPING, HUGO EDVARD, professor, Helsingfors, f. $\frac{12}{6}$ 95, 44.
 ÅKERMAN, JOHAN HENRIK, professor, Lund, f. $\frac{31}{3}$ 96, 34.

- RUBOW, POUL VICTOR, professor, Köpenhamn, f. $\frac{9}{1}$ 96, 30.
SKAUTRUP, JENS PETER ANDREAS, professor, Aarhus, f. $\frac{21}{1}$ 96, 46.
HOLTSMARK, ANNE ELISABETH, professor, Oslo, f. $\frac{21}{6}$ 96, 49.
BARR, KAJ, professor, Köpenhamn, f. $\frac{26}{6}$ 96, 49.
HØEG, CARSTEN, professor, Köpenhamn, f. $\frac{15}{11}$ 96, 41.
THERMÆNIUS, JOHAN EDVARD FREDRIK, professor, Stockholm, f. $\frac{14}{12}$ 96, 32.
KNUTSSON, KNUT PETER, professor, stadsbibliotekarie, Stockholm, f. $\frac{5}{3}$ 97, 28.
ELOVSON, JOHN HARALD, docent, lektor, Lund, f. $\frac{1}{6}$ 97, 37.
OLIVECRONA, KNUT HANS KARL, professor, Lund, f. $\frac{25}{10}$ 97, 35.
GJERSTAD, ERIK PAUL EINAR, professor, Lund, f. $\frac{30}{10}$ 97, 41.
DEDERING, SVEN EMANUEL, professor, Lund, f. $\frac{10}{12}$ 97, 38.
VALMIN, MATTIAS NATAN, lektor, Växjö, f. $\frac{30}{5}$ 98, 37.
AMUNDSEN, LEIV, professor, Oslo, f. $\frac{30}{5}$ 98, 49.
BØGGILD-ANDERSEN, CARL OLOF, professor, Aarhus, f. $\frac{20}{6}$ 98, 46.
STEEN, SVERRE, professor, Oslo, f. $\frac{1}{8}$ 98, 46.
BAYER, RAYMOND, professor, Paris, f. $\frac{2}{9}$ 98, 47.
ASPELIN, GUNNAR, professor, Lund, f. $\frac{23}{9}$ 98, 29.
SKARD, EILIV, professor, Oslo, f. $\frac{19}{10}$ 98, 51.
HARRIE, IVAR OLAV, chefredaktör, Stockholm, f. $\frac{18}{3}$ 99, 32.
ANDERSSON, CARL INGVAR, riksarkivarie, Stockholm, f. $\frac{19}{3}$ 99, 31.
HELGASON, JÓN, professor, Köpenhamn, f. $\frac{30}{6}$ 99, 38.
POSTAN, MICHAEL, professor, Cambridge, f. $\frac{24}{9}$ 99, 51.
HJELMSLEV, LOUIS TROLLE, professor, Köpenhamn, f. $\frac{3}{10}$ 99, 48.
SVEINSSON, EINAR ÓLAFUR, professor, Reykjavik, f. $\frac{12}{12}$ 99, 45.
BOLIN, ANDERS STURE RAGNAR, professor, f. d. praeses, Lund, f. $\frac{27}{5}$ 00, 30.
HANNERBERG, CARL DAVID, professor, Lund, f. $\frac{29}{7}$ 00, 52.
FRISK, JÖNS IVAN HJALMAR, professor, Göteborg, f. $\frac{4}{8}$ 00, 44.
WIESELGREN, PER VÄINÖ, lektor, Eslöv, f. $\frac{4}{8}$ 00, 47.
STRÖMBÄCK, DAG ALVAR, professor, Uppsala, f. $\frac{13}{8}$ 00, 35.
MÄGISTE, JULIUS, professor, Lund, f. $\frac{19}{12}$ 00, 53.
KJÖLLERSTRÖM, SVEN GOTTLIEB, professor, Lund, f. $\frac{28}{1}$ 01, 39.
WIFSTRAND, SVEN ALBERT, professor, Lund, f. $\frac{3}{3}$ 01, 30.
MOLTKE, ERIK, cand. mag., Köpenhamn, f. $\frac{4}{4}$ 01, 43.
SVENSSON, SIGFRID OSKAR, professor, Lund, f. $\frac{1}{6}$ 01, 47.
MACKENSEN, LUTZ, professor, Riga, f. $\frac{15}{6}$ 01, 32.

- ELLING, CHRISTIAN, professor, Köpenhamn, f. $14/11$ 01, 45.
 KAKRIDIS, JOHANNES, professor, Saloniki, f. $17/11$ 01, 47.
 ÅKERLUND, ALVAR WALTER, lektor, Lund, f. $23/12$ 02, 36.
 LOMBARD, ALF, professor, Lund, f. $8/7$ 02, 40.
 DIANO, CARLO, professor, Padova, f. $2/2$ 02, 53.

Arbetande ledamöter

a. Inländska

- SEGERSTEDT, TORGNY, professor, Uppsala, f. $11/8$ 08, 36.
 LJUNGGREN, KARL GUSTAV, professor, Lund, f. $6/12$ 06, 37.
 JARRING, GUNNAR VALFRID, ambassadör, Washington, f. $12/10$ 07, 37.
 AXELSON, BERTIL FOLKE BONDE, professor, Lund, f. $22/12$ 06, 38.
 HANELL, KRISTER, professor, Lund, f. $8/8$ 04, 38.
 JOHANNISSON, TURE GUSTAF, professor, Göteborg, f. $26/9$ 03, 41.
 ARNGART, OLOF SIGFRID, professor, Lund, f. $15/4$ 05, 42.
 BENDZ, CLAËS GERHARD MORTIMER, docent, lektor, Lund, f. $16/10$ 08, 43.
 SVALENIUS, IVAN HÅKAN, docent lektor, Lund, f. $7/9$ 06, 44.
 RYDBECK, MONICA AUGUSTA ELISABETH CHRISTINA, docent, antikvarie,
 Stockholm, f. $11/11$ 06, 44.
 DAHLBERG, ANDERS TORSTEN, professor, Göteborg, f. $18/8$ 06, 44.
 AHLSTRÖM, GUSTAF GUNNAR, docent, Stockholm, f. $25/11$ 06, 45.
 ROSÉN, JERKER INGMAR, professor, Lund, f. $6/5$ 09, 45.
 SVENSSON, JOHN ALFRED, docent, Lund, f. $5/2$ 04, 45.
 QUENSEL, CARL-ERIK, professor, Lund, f. $9/10$ 07, 46.
 FALK, KNUT-OLOF, professor, Lund, f. $19/4$ 06, 46.
 ARBMAN, HOLGER, professor, Lund, f. $8/9$ 04, 46.
 CAVALLIN, SAMUEL JOHAN, docent, lektor, Lerum, f. $27/9$ 03, 47.
 PFANNENSTILL, BERTIL ALGOT, docent, Lund, f. $22/2$ 09, 48.
 MALMBERG, BERTIL, professor, Lund, f. $22/4$ 13, 48.
 WIKANDER, OSCAR STIG, professor, Uppsala, f. $27/8$ 08, 48.
 NILSSON-EHLE, HANS GREGOR GUNNAR, professor, Göteborg,
 f. $17/7$ 10, 49.
 SANDBLAD, NILS GÖSTA, professor, Uppsala, f. $2/9$ 10, 49.
 CARLSSON, STEN CARL OSCAR, professor, Uppsala, f. $14/12$ 17, 49.
 LINDBLAD, GUSTAF MARTIN ESAIAS, professor, Stockholm, f. $26/2$ 11, 50.
 ALTHIN, CARL-AXEL GUSTAF, docent, Lund, f. $12/2$ 15, 50.

- FEHRMAN, CARL ABRAHAM DANIEL, professor, Lund, f. $\frac{3}{2}$ 15, 50.
 KORLÉN, HANS GUSTAV VILHELM, professor, Stockholm, f. $\frac{27}{1}$ 15, 50.
 GERLEMAN, JOHN GILLIS HARRY, professor, Lund, f. $\frac{27}{3}$ 12, 51.
 LUNDSTRÖM, SVEN GUNNAR, docent, Lund, f. $\frac{30}{1}$ 14, 51.
 EK, SVEN THEODOR, docent, lektor, Lund, f. $\frac{17}{5}$ 04, 52.
 EJDER, GUSTAF ÅKE BERTIL, docent, Lund, f. $\frac{2}{11}$ 16, 52.
 WESTIN, GUNNAR TORVALD, professor, Stockholm, f. $\frac{29}{10}$ 11, 52.
 BJÖRCK, TOR ERLAND STAFFAN, professor, Göteborg, f. $\frac{5}{8}$ 15, 52.
 NILSSON, SVEN AUGUSTINUS, professor, Uppsala, f. $\frac{9}{11}$ 14, 52.
 EHNMARK, ERLAND JACOB, professor, Lund, f. $\frac{1}{10}$ 03, 53.
 STJERNQUIST, NILS NILSSON, professor, Lund, f. $\frac{29}{8}$ 17, 53.
 SCHAAR, CLAES GÖRAN GUSTAV VIKTOR, docent, Lund, f. $\frac{18}{5}$ 20, 53.
 WELINDER, PER EMIL CARSTEN, professor, Lund, f. $\frac{28}{4}$ 08, 54.
 EDLUND, SVEN GÖRAN, professor, Lund, f. $\frac{12}{1}$ 09, 54.
 REGNÉLL, HANS OTTO, docent, Lund, f. $\frac{30}{1}$ 19, 54.
 AHLÉN TAGE ROBERT, professor, Lund, f. $\frac{24}{8}$ 04, 55.
 HAFSTRÖM, ADOLF GERHARD G:SON, professor, Lund, f. $\frac{27}{3}$ 04, 55.
 BENSON, SVEN ARCHER, docent, Lund, f. $\frac{22}{1}$ 19, 55.
 MORITZ, MANFRED, docent, Lund, f. $\frac{4}{6}$ 09, 55.
 NORMANN, CARL-EDVARD, docent, Lund, f. $\frac{26}{1}$ 12, 55.
 SALLNÄS, BIRGER INGEMAR, docent, lektor, Lund, f. $\frac{4}{2}$ 12, 55.
 STENEBERG, KARL ERIK, professor, Stockholm, f. $\frac{21}{5}$ 03, 55.
 WELIN, ERIK ALGOT, docent, Lund, f. $\frac{24}{12}$ 07, 55.
 BJURLING, OSCAR ANDERS, preceptor, Lund, f. $\frac{12}{5}$ 07, 56.
 EKBO, SVEN, ARNOLD, docent, Lund, f. $\frac{7}{8}$ 15, 56.
 GIEROW, KRISTER ADOLF, överbibliotekarie, Lund, f. $\frac{11}{5}$ 07, 56.
 WALLER, STURE MAGNUS, docent, Lund, f. $\frac{8}{3}$ 15, 56.
 HÄGERSTRAND, STIG TORSTEN ERIK, professor, Lund, f. $\frac{11}{10}$ 1916, 57.
 LILJEGREN, MÅRTEN, docent, Lund, f. $\frac{3}{9}$ 1917, 57, †.

b. Utländska

- BLATT, FRANZ, professor, Aarhus, f. $\frac{31}{8}$ 03, 34.
 L'ORANGE, HANS PETER, professor, Oslo, f. $\frac{2}{3}$ 03, 40.
 KOCH, HANS HARALD HAL, professor, Köpenhamn, f. $\frac{6}{5}$ 04, 41.
 CLARK, SIR KENNETH MC KENZIE, museidirektör, London, f. $\frac{13}{7}$ 03, 42.
 SCHREINER, JOHAN CHRISTIAN, professor, Oslo, f. $\frac{25}{5}$ 03, 45.
 SYME, RONALD, professor, Oxford, f. $\frac{11}{3}$ 03, 48.

- GUSTAFSON, ALRIK, professor, Minneapolis, U.S.A., f. $23/4$ 03, 48.
WEBSTER, THOMAS BERTRAM LONSDALE, professor, London, f. $3/7$ 05, 49.
CHRISTENSEN, AKSEL ERHARD, professor, Köpenhamn, f. $11/9$ 06, 50.
KAPSOMENOS, STYLIANOS GEORG, professor, Saloniki, f. $29/11$ 07, 50.
JANZÉN, ASSAR GÖTRIK, professor, Berkeley, Calif., U. S. A., f. $22/8$ 04, 51.
DIDERICHSEN, PAUL, professor, Köpenhamn, f. $16/8$ 05, 51.
POULSEN, VAGN HÄGER, museumsdirektör, Köpenhamn, f. $25/8$ 09, 51.
HALD, KRISTIAN, professor, Köpenhamn, f. $9/9$ 04, 53.
V. WRIGHT, GEORG HENRIK, professor, Helsingfors, f. $14/6$ 16, 53.
VIRTARANTA, ERKKI PERTTI ILMARI, fil. d:r, ordboksredaktör, Helsingfors, f. $20/5$ 18, 53.
BILLESKOV JANSEN, FREDERIK JULIUS, professor, Köpenhamn, f. $30/9$ 07, 54.
GLOB, PETER VILHELM, professor, Aarhus, f. $20/2$ 11, 54.
ZILLIACUS, JOHAN HENRIK, professor, Helsingfors, f. $23/1$ 08, 54.
STAIGER, EMIL, professor, Zürich, f. $8/2$ 08, 54.
DE BOÜARD, MICHEL, professor, Caen, f. $5/8$ 09, 54.
FINK, TROELS MARSTRAND TRIER, professor, Aarhus, f. $18/4$ 12, 55.
NAERT, PIERRE, docent, Lund, f. $29/5$ 16, 55.

SOCIETETENS VERKSAMHET ARBETSÅRET 1956—57

Till stiftande ledamot har under arbetsåret kallats friherre Thure-Gabriel Gyllenkrok, Björnstorp.

Som inländska arbetande ledamöter har upptagits preceptor Oscar Bjurling, docent Sven Ekbo, överbibliotekarien, teol. dr Krister Gierow samt docent Sture Waller, samtliga i Lund.

Vid högtidssammanträdet den 17 november 1956 föreläste professor F. J. Billeskov Jansen, Köpenhamn, över ämnet »Parodien som litterær Kunstform i Danmark».

Dessutom har på inbjudan av Societeten föredrag hållits

den 26 mars 1957 av professor Carlo Diano, Padova, över ämnet »Euripides som upphovsman till den tragiska katharsisläran»;

den 17 oktober 1957 av professor P. V. Glob, Århus, över ämnet »Dansk arkeologisk Bahrainekspeditioners Undersøgelser i Den persiske Havbugt».

Den 31 januari 1957 var Societets medlemmar inbjudna till Fysiologiska institutionen. Professor Georg Kahlson höll föredrag över ämnet »Människans åldrande ur fysiologisk synpunkt» och professor Nils Emmelin gav en översikt över institutionens organisation och arbetsformer, varefter Societets ledamöter fick göra en rundvandring genom institutionen under ledning av sakkunniga ciceroner.

Den 28 februari 1957 anordnades en klubbafton, varvid professorerna Ragnar Josephson och Olle Holmberg samt docent Birger Sallnäs i kortare anföranden från olika utgångspunkter behandlade samma ämne: Gustav III, varefter följde diskussion.

Av trycket har under arbetsåret utgivits:

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund.

50. Pietro Belloni e Hans Nilsson-Ehle, Voci romanesche.

51. Sven Edlund, Studier rörande ordförrådsutvecklingen hos barn i skolåldern.

52. Gunnar T. Westin, Riksföreståndaren och makten.

Årsbok 1956.

Ur anslaget för tillfälliga och smärre bidrag till vetenskaplig forskning har den 16 november 1957 utdelats:

till docent Bertil Ejder för omkostnader för materialsamling till

ett arbete om benämningar på dygnets tider och dagens måltider,
210 kronor,

till docent Gunnar T. Westin för renskrivningsarbete, 140 kronor,
samt

till docent Claes Schaar för renskrivning av manuskriptet till arbetet »The Golden Mirror. Studies in Chaucer's Descriptive Technique and its Literary Background», 200 kronor.

Lund den 16 november 1957.

Birger Sallnäs

SAMMANDRAG
AV VETENSKAPS-SOCIETETENS I LUND RÄKENSKAPER
ÅR 1956

Balanskonto den 1 januari 1956

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	307.922: 50	Grundfond	223.000: —
Förlagsbevis.....	19.525: —	Dispositionsfond.....	20.883: 30
Aktier	32.570: —	Resestipendiefond	21.999: —
Banktillgodohavanden	1.528: 71	»Skånsk senmedeltid och renässans»	48.985: —
Kassa	2.345: 09	Olga och Thorild Dahlgrens fond	23.125: —
		AB C. W. K. Gleerups fond	10.899: —
		Grevinnan von Hallwyls fond	10.000: —
		Knut och Alice Wallenbergs fond	5.000: —
	Kronor 363.891: 30		Kronor 363.891: 30

Vinst- och Förlustkonto år 1956

Inkomster:		Utgifter:	
Räntor å obligationer	10.265: —	Stämplor, courtage m. m.	32: 50
Räntor å förlagsbevis	800: —	Diskonto å årsavgifter	—
Utdelning å aktier	1.905: —	Sekreteraren	1.000: —
Räntor å banktillgodoha- vanden	325: 33	Föreläsare	300: —
Årsavgifter	4.000: —	Forskningsbidrag	470: —
»Skånsk senmedeltid och renässans»:		»Skånsk senmedeltid och renässans»:	
Bidrag	700: —	Omkostnad	26: —
Försäljning	456: 50	Skriftserien:	
Skriftserien:		Tryckning	8.344: 83
Tryckningsbidrag	3.866: 65	Övriga utgifter	2.382: 55
Försäljning	2.778: 70	Fondökningar under året	12.541: 30
	Kronor 25.097: 18		Kronor 25.097: 18

Balanskonto den 31 december 1956

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	310.922: 50	Grundfond	227.000: —
Förlagsbevis	19.525: —	Dispositionsfond	24.514: 60
Aktier	39.370: —	Resestipendiefond	22.791: —
Banktillgodohavanden	6.583: 88	»Skånsk senmedeltid och renässans»	51.879: —
Kassa	31: 22	Olga och Thorild Dahlgrens fond	23.957: —
		AB C. W. K. Gleerups fond	11.291: —
		Grevinnan von Hallwyls fond	10.000: —
		Knut och Alice Wallenbergs fond	5.000: —
	<hr/>		<hr/>
	Kronor 376.432: 60		Kronor 376.432: 60

Malmö den 31 december 1956

Thorild Dahlgren

SPECIFIKATION AV OBLIGATIONER, FÖRLAGSBEVIS OCH
AKTIER DEN 31 DECEMBER 1956

Obligationer:	%	År	Nom. värde	Bokfört värde
Svenska Staten	3	1/2 1937	2.000	2.000:—
» »	3	1/3 1937	10.000	10.000:—
» »	3,5	15/12 1941	25.000	25.000:—
» » (3. försvarslånet)	3,5	15/3 1942	10.000	10.000:—
» »	3,5	15/3 1943	10.000	10.000:—
» »	3,5	15/4 1943	20.000	20.000:—
» »	3,5	1/11 1943	25.000	25.000:—
» »	3,5	15/12 1944	10.000	10.000:—
» »	4	10/11 1954	5.000	5.000:—
» »	4,5	9/5 1955	5.000	5.000:—
» »	4,75	10/12 1956	5.000	5.000:—
Sveriges Allmänna Hypoteksbank	3	1/6 1937	5.000	4.000:—
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa	3	1/11 1934	5.000	4.200:—
» » »	3	15/11 1937	21.000	21.000:—
» » »	3	1. ser. 15/11 1937	24.000	23.937: 50
» » »	3	2. ser. 1/2 1939	10.000	9.987: 50
» » »	3,5	1. ser. 15/1 1944	10.000	10.000:—
» » »	3	1. ser. 15/4 1945	5.000	4.975:—
» » »	3	1. ser. 15/4 1945	10.000	9.987: 50
» » »	3	2. ser. 15/4 1946	2.000	2.000:—
» » »	3	1. ser. 15/1 1942	10.000	10.000:—
Svenska Bostadskreditkassan	3,6	1/7 1955	3.000	3.000:—
Svenska Skeppshypotekskassan	4,75	1/12 1934	5.000	4.975:—
Stockholms Intecknings Garanti AB	3	15/3 1945	10.000	9.975:—
Stockholms stad	3	31/10 1946	10.000	10.000:—
» »	3	1/9 1947	10.000	9.950:—
AB Stockholms Spårvägar	3,5	1/6 1930	1.000	960:—
Bergvik & Ala Nya AB	3	1/11 1945	5.000	4.975:—
Rottneros AB	3,25	1/11 1947	10.000	10.000:—
Sandvikens Jernverks AB	3,5	15/1 1948	15.000	15.000:—
Allmänna Svenska Elektriska AB	3,25	1/6 1948	10.000	10.000:—
Hjälta AB	3,25	1/4 1949	5.000	5.000:—
» »				
			Kronor	310.922: 50
Förlagsbevis:				
Sandvikens Jernverks AB	4	1/10 1948	15.000	14.625:—
Korsnäs AB	4	1/11 1948	5.000	4.900:—
			Kronor	19.525:—
Aktier:				
50 st. Bofors AB			5.000	6.800:—
50 st. Höganäs-Billesholms AB, stam			5.000	8.000:—
250 st. Svenska Sockerfabriks AB			15.000	17.400:—
30 st. AB Svenska Handelsbanken, stam			3.000	7.170:—
			Kronor	39.370:—
Malmö den 31 december 1956.				

Thorild Dahlgren

REVISIONSBERÄTTELSE

Vid denna dag företagen revision av Vetenskaps-Societetens i Lund räkenskaper för år 1956 hava undertecknade funnit dem i allo noggrant och omsorgsfullt förda och försedda med behöriga verifikationer samt funnit samtliga värdehandlingar betryggande förvarade i bankfack, varför det är oss en angenäm plikt att tillstyrka full och tacksam ansvarsfrihet åt skattmästaren för den tid revisionen omfattar.

Lund den 27 mars 1957.

Carl-Erik Quensel

Bertil Malmberg

INNEHÅLL

ARTIKLAR:

BERTIL SUNDBY (Lund): The independent genitive in English	3
JAN BROBERG (Lund): De tyska planerna på Spanien under andra världskriget	19
SVEN WELANDER (Lund): Herr Aage Axelssøns (Thott) »Jordebok»	45
KRISTER HANELL (Lund): Antikens städer. Installationsföreläsning den 23 november 1957	75
WALDEMAR SUNDBERG (Lund): The sting of Death in 1 Cor. 15: 55	85

MINNESORD:

THORILD DAHLGREN: Axel Roos	111
MANFRED MORITZ: Åke Petzäll	117
GOTTFRID CARLSSON: Nils Ahnlund	125
ERIK ROTH: Nils Otto Heinertz	135
ALBERT WIFSTRAND: Carl Theander	141
HILDING PLEIJEL: Björn Kornerup	147
KRISTER HANELL: Adam Afzelius	155

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND:

Styrelse, nämnder, ledamöter	161
Verksamhetsåret 1956—57	171
Räkenskaper	173
Revisionsberättelse	176

KUNGL. BIBL.
13 AUG 1958
STOCKHOLM

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklisie. 1921 30: —
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. 1920. 10: —
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. 1923. 10: —
4. *James Harrington's Oceana*, edited with notes by *S. B. Liljegren*. 1924. 20: —
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. 1925. 16: —
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antiika förebild. 1927. 12: —
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. 1927. 12: —
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. 1928. 14: —
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. 1928. 6: —
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. 1928. 6: —
11. Stockholms stads tänkebok 1524—1529 av *Mår Olauus Petri* Phase, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1—2. 1929. 25: —. Häfte 3: Register av *Sven Ljung*. 1940. 6: —
12. *Gudmundi Olavi Thesaurus Adagiorum linguae septentrionalis antiquae et modernae*, utg. av *G. Kallstenius*. 1930. 12: —
13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgötalagarna. 1931. 7: —
14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. 1932. 10: —
15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. 1932. 7: —
16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. 1933. 15: —
17. *Ingvar Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. 1935. 15: —
18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. 1936. 20: —
19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. 1936. 12: —
20. Smärre dikter av *Lejonkulans* dramatiker utgivna av *Erik Noreen*. 1937. 12: —
21. *Johan Åkerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. 1938. 19: —
22. *Erik Noreen*. Författarfrågor i *Lejonkulans* dramatik. 1938. 12: —
23. *Walter Åkerlund*. Studier över Ynglingatal. 1939. 7: —
24. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. II. Sparlösastenen. 1940. 20: —
- 25: 1. *Jesper Swedbergs* Lefwernes Beskrifning utg. av *Gunnar Wetterberg*. I. Text. 1941. 50: —
26. *Ivar Lindquist*. Västgötalagens litterära bilagor. 1941. 9: —
27. *Bertil Axelsson*. Das Prioritätsproblem Tertullian — *Minucius Felix*. 1941. 14: —
28. *K. G. Ljunggren*. Almanackorna och det svenska ordförrådet. 1944. 15: —
29. *Bertil Axelsson*. Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache. 1945. 20: —
30. *Per Wieselgren*. *Neli Suecani*. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundraalet. 1946. 17: —
31. *Torsten Dahlberg*. Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen. 1948. 12: —
32. *Fredrik Arfwidsson*. *Erik Johan Mecks* dagbok 1644—1699. 1948. 8: —
33. *Thede Palm*. Trädskult. Studier i germansk religionshistoria. With a summary in English. (Tree-worship. Studies in Teutonic History of Religion). 1948. 8: —
34. *Carl-Martin Edsman*. *Ignis divinus*. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites. 1949. 13: —
35. *Sven Svensson*. Den merkantila bakgrunden till Rysslands anfall på den livländska ordensstaten 1558. En studie till den ryska imperialismens uppkomsthistoria. With a summary in English. (The commercial background of the Russian attack on the Livonian state in 1558. A study on the origins of Russian imperialism). 1951. 13: —
36. *Erik Rooth*. *Viktor Rydbergs* Faustöversättning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die Faustübersetzung Viktor Rydbergs). 1951. 12: —
37. *Sture M. Waller*. Åbomötet 1812 och de svenska krigsrustningarnas inställande. Avec un résumé en français. (La conférence à Åbo en 1812 et la cessation de l'armement suédois). 1951. 8: 50.

38. *Hugo Yrwing*. Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275—1281. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Machtkampf zwischen Valdemar und Magnus Birgersson 1275—1281). 1952. 13: —
39. *A. Thomson*. Studier i frihetstidens prästvalsagstiftning. 1951. 15: —
40. *Sam. Cavallin*. Vitae Sanctorum Honorati et Hilarii episcoporum Arelaten-sium. Editio critica cum indice verborum completo. 1952. 20: —
41. *Sven A. Nilsson*. Kampen om de adliga privilegierna 1526—1594. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Kampf um die Adelsprivilegien 1526—1594). 1952. 15: —
42. *Arthur Peetre*. Sko klostets medeltida jordeböcker. Med kommentarer. 1953. 15: —
43. *Carl Fehrman*. Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-talsdiktning. With a summary in English. (Romantic churchyard poetry. Studies in 18th century English and Swedish literature). 1954. 12: —
44. *Gerhard Bendz*. Emendationen zu Caelius Aurelianus. 1954. 20: —
45. *Hugo Yrwing*. Kungamordet i FINDERUP. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering. With a summary in English. (The regicide at FINDERUP. Politic complications in Scandinavia during the later part of the reign of Erik Klipping). 1954. 18: —
46. *Nils Gösta Sandblad*. Manet. Three Studies in Artistic Conception. 1954. 24: —
47. *Sven Edlund*. Undersökningar rörande Kalmarprovets prognosvärde beträffande underåriga elevs skolmognad. With a summary in English. (On the prognostic value of the Kalmar readiness test). 1955. 15: —
48. *Sixten Belfrage*. Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die literarische Tätigkeit Carl Carlsson Gyllenhielms). 1955. 18: —
49. *Hugo Yrwing*. Gustav Vasa, kröningsfrågan och Västerås riksdag 1527. Mit deutscher Zusammenfassung. (Gustav Wasa, die Krönungsfrage und der Reichstag zu Wästerås 1527). 1956. 16: —
50. *Pietro Belloni* e *Hans Nilsson-Ehle*. Voci romanesche. Aggiunte e commenti al vocabolario romanesco Chiappini-Rolandi. 1957. 15: —
51. *Sven Edlund*. Studier rörande ordförrådsutvecklingen hos barn i skolåldern. 1957. 20: —
52. *Gunnar T. Westin*. Riksföreståndaren och makten. Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512—1517. 1957. 25: —

Skånsk Senmedeltid och Renässans. Skriftserie utgiven av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Gösta Johannesson*. Den skånska kyrkan och reformationen. With a summary in English. (The Scanian church and the reformation). 1947. Pris häft. 25 kr., inb. i hfr bd 48 kr.
2. *Nils Gösta Sandblad*. Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658. With a summary in English. (Scanian town planning and town architecture prior to 1658). 1949. Pris häft. 25 kr., inb. i hfr bd 48 kr.
3. *Karl F. Hansson*. Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. With a summary in English. (Peder Winstrup, Bishop of Lund, up to 1658). Med ett tillägg om Peder Winstrup som svensk biskop 1658—1679. 1950. Pris häft. 25 kr., hfr bd 48 kr.
4. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Första delen: Nuvarande Malmöhus län. 1950. Pris häft. 25 kr., inb. i hfr bd 48 kr.
5. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Andra delen: Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm. 1952. pris häft. 35 kr., inb. i hfr bd 60 kr.
7. *Gösta Johannesson*. Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut. Palteboken och 1522 års uppbördsjordebok. 1953. Pris häft. 35 kr., inb. i hfr bd 60 kr.

Årsbok 1920—1956. (Årsbok 1946 innehåller register 1920—1945.)